

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

De Anima aduersus Hæreticos & Philosophos.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Q. SEPTIMI FLORENTIS
TERTULLIANI DE ANIMA,
LIBER.

CAP. I.

E solo CENSU ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI, quatenus & istum ex materia potius suggestu, quam ex Dei flatu constituisse presumpsit, nunc ad reliquas cōuersus quæstiones; plurimum videbor cum Philosophis dimicaturus. Etiam in carcere Socratis de animæ statu uoluntatum est: nescio iam hoc primum, an opportuno in tempore magister, etsi nihil de loco interest. Quid enim liquidò saperet anima tunc Socratis, iam sacro nauigio regresso, iam cicutis damnationis exhaustis, iam

morte presente utique consternata ad aliquem motum secundum naturam, aut exterrita si non secundum naturam. Quamuis enim placida atque tranquilla, quam nec cogitaret fletus statim viduæ, nec liberorum conspectus exinde pupillorum, lege pietatis inflecteret, vel in hoc tamen mota ne moueretur, ipsa constantia concussa est aduersus inconstantiam concussionem. Quid autem aliud saperet vir quilibet iniuriam damnatus præter iniuriam lamen, nedum Philosophus gloriæ animal, cui nec consolanda est iniuria, sed potius iudicanda. Denique post sententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti, iniuste damnatus Socrates, iam & de gratulatione responderat: Volebas autem iuste? Nihil mirandum & in carcere lemniscatas Anyti & Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte et immortalitatem vindicat animæ necessaria præsumptione ad iniuriæ frustrationem: omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimittatis, nec pudicia compertæ veritatis. Cui enim veritas comperta sine Deo, cui Deus cognoscitur Christo, cui Christus exploratus sine Spiritu sancto, cui Spiritus factus accōmodatus fidei sacramēto: Sanè Socrates facilius diuerso spiritu agebatur. Si quidem aiunt dæmonium illi à puero adhæsisse, pessimum reuera pædagogum, etsi post Deos & cum dæmonia deputantur penes Poetas & Philosophos. Nondum enim Christianæ potestates documenta processerant, quæ vim istam perniciosissimam, nec vnquam bonam, erroris artificem, omnis veritatis auatricem sola traducit. Quod si idcirco sapiens Socrates secundum Pythij quoque dæmonis suffragium, scilicet negotiū nauarum suo, quanto dignior atque constantior Christianæ, atque sapientiæ assertio, cuius uis tota vis dæmonum cædit: Hæc sapientia de schola cæli Deos quidem sæculi negotiorum, quæ nullum Æsculapio gallinacæ reddi iubens præuaricaretur, nec noua dæmonia, sed vetera depellens: nec adulescentiam vitiâs, sed omni bono pudoris mans, ideoque non vnius vrbs, sed vniuersi orbis iniquam sententiâ sustinens pro iocunditatis absorbeat, sed de patibulo & viuicomburio per omne ingenium crudeliter hauriat, interea in isto tenebrosiore carcere sæculi inter suos Ceberas & suos Phædram si quid de anima examinandum est, ad Dei regulas dirigat. Certè nullum alium potestatem mæ demonstratorè quàm auctore à Deo discat, quod à Deo habeas, aut nec ab alio à Deo. Quis enim reuelabit quod Deus texit? Vnde sciscitandum est? Vnde & ignoratum simum est, præstat per Deum nescire, quia non reuelauerit, quàm per hominem scire, quia præsumperit.

CAP. II.

Planè non negabimus aliquando Philosophos iuxta nostra testimonia est veritatis etiam inuentus ipsius. Nonnunquã & in procella confusus cæli & freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquã & in tenebris aduocatum & exitus deprehenduntur cæca fœlicitate, sed & natura pleraque suggeruntur quæ publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est. Hinc nacta Philosophia ad gloriam propriæ artis inflauit præ studio (non mirum si istud ita dixerim) eloquij quiduis struere eruditi, magisq; dicendo persuadentis, quàm docendo. Formas rebus imponit, nunc peræquat, nunc priuat, de certis incerta præiudicat, prouocat ad exēpla, quali cetera rãda, omnia præscribit, propria atatibus etiã inter similia diuersis, nihil diuinæ licentia seruat, leges naturæ opiniones suas facit, ferrem si naturalis ipsa, ut compos naturæ de conditionis consortio probaretur. Visa est quidem sibi & ex sacris (quas putant) litteris sciscitasse, quia plerosque auctores etiã Deos existimauit antiquitas, nedum diuos. *Egypti*

A *Ægyptium*,²⁴ cui præcipuè Plato adfuevit:²⁵ vt Silenum Phrygem, cui à pastoribus perdu-
cto ingentes aures suas Midas tradidit,²⁶ vt Hermotimum, cui Clazomenij mortuo tem-
plum contulerunt,²⁷ vt Orpheum, vt Musæum,²⁸ vt Pherecydè Pythagoræ magistrū. Quid
autem si Philosophi etiam illa incurfauerunt quæ penes nos apocryphorum confessione
damnantur, certos nihil recipiendum quod non conspiret germanæ,²⁹ & ipso iam auo
pronatæ prophetiæ paraturæ, quâdo & Pseudoprophetarū meminerimus, & multo prius
apostatarum spirituum, qui huiusmodi quocq; ingeniorum calliditate omnē faciem sæculi
intruxerint. Postremò si etiam ad ipsos Prophetas adisse credibile est indagatorē quemq;
sapientiæ ex negotio curiositatis, tamen plus diuersitatis inuenias inter Philosophos quàm
societatis, cum & in ipsa societate diuersitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quæq;
& consonantia Prophetis aut aliundè commendât, aut aliorum subornant, cum maxima
iniuria veritatis, quam efficiunt aut adiuuari falsis, aut patrocinari. Hoc itaq; cōmiserit nos
& Philosophos in ista præsertim materia, quòd interdum communes sententias propriis
argumentationibus vastiant, contrariis alicubi regulâ nostrâ: interdū sententias proprias
communibus argumentationibus muniant, consentaneis alicubi regulâ illorum: vt propè
exclusa sit veritas à Philosophia per veneficia in illam sua. & ideò vtroque titulo societatis
aduersario veritatis vrgemur, & communes sententias ab argumentationibus Philosopho-
rum liberare, & communes argumentationes à sententiis eorum separare, reuocâdo quæ-
stiones ad Dei litteras,³⁰ exceptis planè quæ sine laqueo alicuius præiudicij ad simplex te-
stimonium licebit adsumere: quia & ex æmulis nonnunquam testimonium necessarium, si
non æmulis profit. Nec ignoro quanta sit sylua materiæ istius apud Philosophos pro nu-
mero etiam ipsorum commentatorum, quot varietates sententiarū, quot palæstræ opinio-
num, quot propages quæstionum, quot implicationes expeditionum;³¹ sed & Medicinâ
in spexi fororem (vt aiunt) Philosophiæ, sibi quoq; hoc negotium vindicantem, vt ad quam
magis animæ ratio pertinere videatur per corporis curam. Vnde & plurimum forori refragat-
ur, quòd animâ quasi coram in domicilio suo tractando magis norit. Sed viderit vt triuf-
que præstantiæ ambitio. Habuit & Philosophia libertatē ingenij, & Medicina necessitatē
artificij ad extendendos de anima retractatus; latè quæruntur incerta, latius disputantur
præsumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operositas suadendi; vt merito³² Heracli-
tus ille tenebrosus vastiores caligines animaduertens apud examinatores animæ, tædio
quæstionum pronunciarit,³³ terminos animæ nequaquam inuenisse omnem viam ingre-
diendo. Christiano autem paucis ad scientiam huius rei opus est: nam & certa semper in
paucis, & amplius illi quærere non licet, quàm quod inueniri licet.³⁴ infinitas enim quæ-
stiones Apostolus prohibet. Porrò non amplius inueniri licet, quàm quod à Deo discitur.
Quod autem à Deo discitur, totum est. [35] Atque vtinam nullas hæreses oportuisset exi-
stere, vt probabiles quiq; emicarent. Nihil omnino cum Philosophis super anima quoque
experiremur, Patriarchis (vt ita dixerim) hæreticorum.³⁶ Siquidem & ab Apostolo iâ tunc
Philosophia cōcussio veritatis prouidebatur. Athenis enim expertus linguatam ciuitatem,
C cum omnes illic sapientiæ atq; facundiæ³⁷ caupones degustasset, inde concepit præmoni-
torium illud edictum. Proinde enim & animæ ratio per philosophatas doctrinas homi-
num miscentes aquas vino,³⁸ alij immortalem negant animam,³⁹ alij plusquam immorta-
lem adfirmant,⁴⁰ alij de substantia,⁴¹ alij de forma,⁴² alij de vnaquaque dispositione disce-
pant,⁴³ hi statum eius aliundè ducunt,⁴⁴ hi exitum aliorum abducunt,⁴⁵ prout aut Pla-
tonis honor,⁴⁶ aut Zenonis vigor,⁴⁷ aut Aristotelis tenor,⁴⁸ aut Epicuri stupor,⁴⁹ aut He-
racliti mæror,⁵⁰ aut Empedoclis furor persuaferunt. Deliquit, opinor,⁵¹ diuina doctrina
ex Iudæa potius quàm ex Græcia oriens.⁵² Errauit & Christus piscatores citius quàm so-
phistam ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus Philosophiæ
candidum & purum aërem veritatis infuscant, ea erunt Christianis enubilanda, & percu-
tientibus argumentationes originales, id est Philosophicas, & opponentibus definitiones
cælestes, id est Dominicas: vt & illa quibus ethnici à Philosophia capiuntur, destruantur; &
hæc quibus fideles ab hæresi concutiuntur, retundantur, vna iam congressione decisa ad-
uersus Hermogenem, vt præfati sumus: quia animam ex Dei statu, non ex materia vindi-
camus, muniti & illic diuinæ determinationis inobscurabili regula, Et flauit, inquit, Deus
statum vitæ in faciem hominis, & factus est homo in animam viuam, vtique ex Dei statu.
De isto nihil amplius reuoluendum: habet suum titulum, & suum hæreticum. Ceteris hinc
exordium inducam. [53] Post definitionem census, quæstionem status patitur. Consequēs

enim est, vt ex Dei flatu animam professi, initium ei deputaremus. ⁵⁴ Hoc Plato excludit, innatam & infectam animam volens: ⁵⁵ & natam autem docemus & factam ex initiis constitutione. Nec statim errauimus vtrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, vtpote illud animalibus competens. Differentiæ autem sua habendo loca & tempora, ⁵⁶ habent aliquando & passiuitatis commercia. Capit itaque & facturam pro natiuitate; siquidem omne quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam & factor ipse patrum facti potest dici; ⁵⁷ sic & Plato vtitur. Igitur quantum ad fidem nostram factæ natæve animæ depulsa est Philosophi opinio, auctoritate Prophetiæ quoque. [⁵⁸ Accerserit Erebolum aliquem ⁵⁹ & Critolaum ⁶⁰ & Xenocratem, ⁶¹ & isto in loco amicum Platonis ⁶² Aristotelem fortasse. ⁶³ An exstruentur magis ad auferendam animæ corpulentiam? si non aliter e contrario inspexerint & quidem plures corpus animæ vindicantes, nec illos dico falsos, ⁶⁴ qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ⁶⁵ vt Hipparchus ⁶⁶ & Heraclitus ex igne, ⁶⁷ vt Hippon ⁶⁸ & Thales ex aqua, vt ⁶⁹ Empedocles ⁷⁰ & Critias ex sanguine, vt ⁷¹ Epicurus ex atomis, si & atomi corpulentias de coitu suo cogunt: vt ⁷² Critolaus & Peripateticus eius, ex quinta nescio qua substantia, si & illa corpus, quia corpora includit. ⁷³ Sed Stoicos allego, qui spiritum prædicantes animam penè nobiscum, quæ proxima inter flatus & spiritus, tamen corpus animam facile persuadebunt. ⁷⁴ Denique Zeno conuersum ritum definiens animam, hoc modo instruit. Quo, inquit, digresso animal emoritur, corpus est. Confito autem spiritu digresso animal emoritur: ergo cõsitus spiritus corpus est corpus est anima. ⁷⁵ Vult & Cleanthes nõ solum corporis lineamentis, sed & animæ similitudinem parentibus in filios respondere, de speculo scilicet morum & ingeniorum adfectuum; corporis autem similitudinem & dissimilitudinem capere & animam. Itaque corpus similitudini vel dissimilitudini obnoxium. ⁷⁶ Item corporalium & incorporealium similitudines inter se non communicare. Porro & animam compati corpori, cui latius dicitur, scit per detrimentum socij vigoris, cuius pudorem & pauorem rubore atque palloribus tur. Igitur anima corpus ex corporalium passionum communione. ⁷⁷ Sed & Chrysostomus manum ei porrigit, constituens corporalia ab incorporealibus derelinqui omnino nõ posse, quia nec contingantur ab eis. ⁷⁸ Vnde & Lucretius,

Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quæ nisi corpus corpus non derelinqueret. [⁷⁹ Hæc Platonici subtilitate potius quàm veritate conueniebant. ⁸⁰ Omne inquit corpus, aut animale sit necesse est, aut inanimale. Et siquidem inanimale est, extrinsecus mouebitur: si verò animale, intrinsecus. Anima autem nec extrinsecus mouebitur, vt quæ non sit inanimalis, nec intrinsecus, vt quæ ipsa potius mouetur. Itaque non videri eam corpus, quæ non corporalium forma ex aliqua regione mouetur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primò definitionis prouocantis ad ea quæ animam non conueniunt. Non enim potest anima animale corpus dici, aut inanimale cum ipsa sit quæ aut faciat corpus animale, si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaque non potest esse ipsa, vt dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur nomine substantiæ suæ nomine. Quod si non capit animale corpus dici aut inanimale corpus anima, quomodo prouocabitur ad animalium & inanimalium corporum formam? Dehinc si corporis est moueri extrinsecus ab aliquo, ⁸¹ ostendimus autem supra moueri quod mouebitur extrinsecus ab alio, secundum exempli propositionem corpus moueri extrinsecus. Enimuerò si ab alio moueri corporis est, quanto magis mouere aliud? Anima autem mouet corpus, & conatus eius extrinsecus foris parent. Ab illa est enim ut pingi & pedes in incessum, & manus in contactum, & oculos in conspectum, & linguam in effatum, velut singillario motu superficiem intus agitante. Vnde hæc vultus corporali animæ, vnde vacuæ rei solida propellere. Sed quomodo diuisi videntur in animalium sensus corporales & intellectuales? ⁸² Corporalium aiunt rerum qualitates, vt tactus, vt ignis, corporalibus sensibus renuntiari, vt tactui, vt visui. Incorporealium verò intellectuales conueniri, vt benignitatis, vt malignitatis. Itaque incorporealem esse animam constat, cuius qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus competendæ datur. Planè, si nõ huius definitionis gradum excluderem. Ecce enim incorporealia ostenduntur corporalibus sensibus subiici, sonum auditui, colorem conspectui, odorem odorati: quomodo

A exemplo etiam anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corporales renūtiari sensus, quia corporalibus accedat. Igitur si constat incorporalia quoque à corporalibus comprehendendi, cur non & anima quæ corporalis, ab incorporalibus renūtiatur? Certè definitio exclusiva sit.⁸³ De insignioribus argumentationibus erit etiam illa, quòd omne corpus corporalibus ali iudicant. Animam verò vt incorporalem, incorporalibus, sapiētia scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit, etiā⁸⁴ Sorano methodicæ medicinæ instructissimo auctore respondente animam corporalibus quoque; alii denique; deficiēt à cibo plerumque; fulciri. Quidni? quo adempto in totū dilabitur ex corpore. Ita etiam ipse Soranus plenissimè super anima commentatus quatuor voluminibus, & cum omnibus Philosophorū sententiis expertus, corporalem animam substantiam vindicat, etsi illā immortalitate fraudauit. Non enim omnium est credere, quod Christianorum est. Sicut ergo Soranus ipse rebus ostendit animam corporalibus ali, proinde & Philosophus exhibeat illam incorporalibus pasci.⁸⁵ sed nemo vnquam cunctanti de exitu Animæ mulsam aquam de eloquio Platonis infudit, aut micam de minutiloquio Aristotelis inferat. Quid autem facient tot ac tanta anima?⁸⁶ Rupieum & barbarorū, quibus alimenta sapiētia defunt, tamen indocta prudentia polent, & sine academiis & porticibus Atticis & carceribus Socratis: denique; ieiunantes à Philosophia nihilominus viuunt. Nō enim substantia ipsi alimenta proficiūt studiorū, sed discipline,⁸⁷ quia nec opimiorum animam efficiūt, sed ornatiorem. Benè autem quòd⁸⁸ & artis Stoici corporales adfirmant. Ad eò sic quoque; anima corporalis, si & artibus ali creditur, sed enormis intentio Philosophiæ solet plerumque; nec prospicere pro pedibus.⁸⁹ Sic Thales in puteo, solet & sententias suas non intelligendo, valetudinis corruptelam suspicari. Sic Chrysippus ad elleborum: tale aliquid opinor ei accidit,⁹⁰ quū duo in vnū corpora negauit, alienata à prospectu & recogitatu prægnantum, quæ non singula quotidie corpora, sed & bina & ternaria in vnus vteri ambitu perferunt.⁹¹ Inuenitur etiā in iure ciuili Græca quæ dā quinionē enixa filiorū, semel omnium mater, vnici fetus parens multiplex, vnici vteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporibus, penè dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. vniuersa cōditio testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse vnde procedunt: secundum sit necesse est quod ex alio sit. Nihil porò ex alio est, nisi dum gignitur, sed tunc duo sunt.

[⁹² Quantum ad Philosophos satis hæc, quia quantum ad nostros ex abundantia, quibus corporalitas animæ in ipso Euangelio relucebit.⁹³ Dolet apud inferos anima cuiusdam, & punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animæ felicitioris implorat solatium roris. imaginem existimas exitum illum pauperis lætantis, & diuitis mœrentis?⁹⁴ & quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem corporis: nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post diuortium corporis, quod detinetur illic, quod in diem iudicij referuatur,⁹⁵ ad quod & Christus moriendo descendit, puto, ad animas Patriarcharum, sed quamobrem si nihil anima detinet sub terris?⁹⁶ Nihil enim si non corpus: incorporalitas enim ab omni genere custodiæ libera est, immunis à pœna & à fouela. Per quod enim punitur aut fouetur, hoc erit corpus;⁹⁷ reddam de isto plenius & opportunius. Igitur si quid tormenti siue solatij anima præcepit in carcere seu diuersorio inferum, in igni, vel in sinu Abraham, probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit: Aut si habet, hoc erit corpus.⁹⁸ In quatum enim omne corporale passibile est, in quatum quod passibile est, corporale est. [⁹⁹ Abruptum alioquin & absurdum idcirco quid de corporaliū eximere censu,¹⁰⁰ quia ceteris corporalibus exemplis non adæquet: vbi proprietatum priuata discrimina, per quæ magnificentia auctoris ex operum eorum dem diuersitate signatur, vt sint tā discreta quàm paria, tam amica quàm & æmula.¹⁰¹ Siquidem & ipsi Philosophi ex contrariis vniuersa constare condicunt secundū amicitiam & inimicitia Empedoclis. Sic igitur etsi corporalia incorporalibus obiacēt, ipsa quoque; ita inter se differunt, vt differentia species eorū ampliēt, nō genus mutet: vt sint corporalia, sic multa in Dei gloria, dū varia: sic varia, dū diuersa: sic diuersa, dū his alij qualitatum sensus, alij illis: dū his alia alimenta, alia illis: dū hæc inuisibilia, illa visibilia: dum hæc grauiora, illa leuiora. Aiunt enim & idcirco animam incorporalem renūtiandam,¹⁰² quia digressa ea, grauiora efficiantur corpora defunctorum, cum leuiora esse deberent, vnus corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis & grauis nauis efficitur: Quanto ergo validius corpus animæ,

CA. VIII.

quod tanti postea ponderis corpus leuissima mobilitate circūferret: ¹⁰³ Ceterum etsi inuisibilis anima, & pro conditione corporis sui, & pro proprietate substantiæ, & pro natura etiam eorum quibus inuisibilis esse sortita est. ¹⁰⁴ Solem noctuæ nesciunt oculis: ¹⁰⁵ aquilæ ita sustinent, vt natorum suorum generositatem de pupillarum audacia iudicent: alii qui non educabunt, vt degenerem, quem solis radius auerterit: est ideo alteri quid inuisibile, alteri non, quod non ideo incorporale sit, quia non ex æquo vis valet. Sol enim corpus siquidem ignis: sed quod aquila confiteatur, negat noctua, non tamen præiudicans aquilæ tantundem & animæ corpus inuisibile carni si fortè, spiritui verò visibile: ¹⁰⁶ sic Ioannes spiritu Dei factus, animas martyrum conspicit. [¹⁰⁷ Quum animæ corpus adferimus propriæ qualitatis & sui generis: iam hæc conditio proprietatis de ceteris accidentibus corpulentæ præiudicauit, vt hæc adesse, quæ corpus ostendamus, sed & ipsa sui generis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis non adesse corpori animæ quæ corporibus & ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur solentiam quæque, ¹⁰⁸ & omnimodò debita corpulentæ, adesse animæ quoque, vt habitum, vt minimum, vt illud trifariam distantium, longitudinem dico, & latitudinem, & sublimitatem quibus metantur corpora Philosophi. ¹⁰⁹ Quid nunc quòd & effigiem animæ dicitur Platone nolente, quasi periclitetur de animæ immortalitate? Omne enim effigiem compositum & struibile adfirmat. Dissolubile autem omne compositum & struibile animam immortalem. Igitur indissolubilem quàm immortalem, & ineffigiam quàm dissolubilem. Ceterum compositam & struibilem, si effigiam, tanquam alio eam non effigiam intellectualibus formis: pulchram iustitiæ & disciplinæ Philosophiæ, deforme verò contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lines, non tantum fiducia corporalitatis per æstimationem, verum & ex constantia gratiæ per reuelationem.

Apocal. 1. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus, post Ioannem quoque Prophetiam natus & consequi. ¹¹¹ Est hodie foror apud nos reuelationum charismata sortita, quæ in Ecclesia ¹¹² inter Dominica solennia per extasin in spiritu patitur, conuerfatur cum angelis, aliquando etiam cum Domino, & videt & audit sacramenta, & quorundam conuenienter noscit, & medicinas desiderantibus submittit. Iam verò ¹¹⁴ prout scripturæ leguntur in Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita in deorum visionibus subministrantur. Fortè nescio quid de anima differueramus, cum in spiritu esset. ¹¹⁵ Post transacta solennia dimissa plebe, quo usu solet nobis renuntians viderit (nam & diligentissimè digeruntur, vt etiam probentur) inter cetera, inquit, quod est mihi anima corporaliter, & spiritus videbatur, sed nõ inanis & vacuæ qualitatis, quæ etiam teneri repromitteret ¹¹⁶ tenera & lucida & ærei coloris, & forma per se humana. hæc visio est. Deus testis, & Apostolus charismatum in Ecclesia futurorum reuelans sponsor; tu nisi res ipsa de singulis persuaerit, ne credas. Si enim corpus anima in dubio inter illa quæ supra sumus professi. Proinde & coloris proprietates omni corpore hæret, quem igitur alium animæ æstimabis colorem, quàm æreum ac lucidum? ¹¹⁷ putat quod aër sit ipsa substantia eius, etsi hoc Ænesidemo visum est & ¹¹⁸ Anaximeni, ¹¹⁹ putat quod ærum quosdam & Heraclito: ¹²⁰ nec vt lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi. ¹²¹ & cerauneis gemmis non ideo substantia ignita est, quòd coruscet rutilato rubore, & beryllis ideo aquosa materia est, quòd fluctuent colato nitore. Quanta enim & alia sociat, natura dissociat: Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aëris æmulum dicitur, erit anima quæ status est & spiritus tradux. Siquidem præ ipsa tenuitatis subtilitate de corporalitate periclitatur. Sic & effigie de sensu iã tuo concipe, non aliã animæ deinde deputandã præter humanam, & quidem eius corporis quod vnaquæque circumferret in faciem hominis statum vitæ, & factus esset homo in animam viam, totum vitæ quæ faciem statim statum illum in interiora transmissum, & per vniuersa corporis spatia diffusum, simulque diuina aspiratione densatum, omni intus linea expressum esse, quam densatum impleuerat, ¹²³ & velut in forma gelasse. Inde igitur & corpulentia animæ ex deum tione solidata est, & effigies expressione formata. ¹²⁴ Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus: habens & ille oculos & aures suas, quibus populus Dominum adorantem & videre debuerat, habens & ceteros artus, per quos & in cogitatibus vitur, & in formis fungitur. Sic & diuiti apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahæ. Per hæc hæc & animæ martyrum sub altari intelliguntur. A primordio enim in Adam conuenit

Luc. 11.

Apoc. 6.

Gen. 1.

TERTULLIANI
Cum Annot
PADERBORN
A. V.
16

A & configurata corpori anima, ut totius substantiæ, ita & conditionis istius semen efficitur.
 [125] Pertinet ad flatum fidei, simplicem animam determinare. [126] secundum Platonem, id est, uniformem duntaxat substantiæ nomine. Viderint artes & disciplinæ, viderint & effigies. [127] Quidam enim volunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum; quasi aliud sit viuere, quod venit ab anima; aliud spirare, quod fiat à spiritu. Nam & animalibus non omnibus utriusque adesse. Pleraque enim viuere solummodò, non etiam spirare, [128] eo quod non habeant organa spiritus, pulmones & arterias. Quale est autem in examinatione humana animæ culicis atque formicæ argumenta respicere, quando & vitæ pro cuiusque generis dispositione, omnibus propria animalibus temperauerit artifex Deus, ut nulla inde cõiectura captâ da sit. Nã neq; homo si pulmonibus & arteriis structus est, idcirco aliud spirabit, aliud è viuet: [129] neq; formica, si mēbris huiusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodò viuens. Cui vero tantû patuit in Dei opera, ut alicui hæc deesse præsumperet? [130] Herophilus ille medicus, aut Ianius, qui sexcentos exsecuit ut naturam scrutaretur, qui hominē odiit ut nosset, nescio an omnia interna eius liquidò explorarit, ipsa morte mutante quæ vixerant, & morte non simplici: sed ipsa inter artificia executionis errantes Philosophi pro certo renuntiauerunt culicibus & formicis & tincis deesse pulmones & arterias, dic mihi in specutor curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin & pergunt quò volunt, & vitæ adperunt quæ videndo sciunt. [131] designa oculos, denota pupillas. [132] Sed & exedunt tineres; demonstra mandibulas, deprome genuinos. [133] Sed & personant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci; tubam pariter & hiantiam oris illius ostende. Quoduis animal vnus licet puncti, aliquo alatur necesse est; [134] exhibeas pabulū transmittendi, decoquendi, defæcandique membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc viuatur, erunt hæc in omnibus utique quæ viuunt, etsi non videntur, etsi non adprehenduntur pro mediocritate: hoc magis credas, si Deum recogites tantum artificem in modicis, quantum & in maximis. Si verò non putas capere tam minūta corpūscula Dei ingenium, sic quoque magnificentiam eius agnoscas, quòd modicis animalibus, sine necessariis membris nihilominus viuere instruxerit, saluo etiam visu sine oculis, & esu sine denticulis, & digestu sine alucis, [135] quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus manante impetu, quod angues: & insurgente conatu, quod vermes: & spumante reptatu, quod limaces. Ita & spirari cur non putes sine pulmonum follibus, & sine fistulis arteriarum? ut pro magno amplectaris argumento, idcirco animæ humanæ spiritum accedere, quia sint quæ spiritu careant; & idcirco ea spiritu carere, quia naturalibus artibus structa non sint. Viuere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare flatum, opinor; ex semetipso agere. Quid est non viuere: flatum, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respondere debebo, si non idem est spirare quod viuere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo viuentis est agere flatum. Sed & spirantis est agere flatum; ergo & spirare viuentis est. Vtrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animæ spirare, sed solummodò viuere. At enim viuere spirare est, si & spirare viuere. Sic ergo totum hoc & spirare & viuere, eius est cuius & viuere, id est, animæ. Denique si separas spiritum, naturam separa, & opera. Agant in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus: anima sine spiritu viuatur, spiritus sine anima spiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors & vita conueniant. Si enim duo sunt anima & spiritus, diuidi possunt, ut diuisione eorum alterius discedentis, alterius manentis, mortis & vitæ concursus eueniat. Sed nullo modo eueniet: ergo [136] duo non erunt quæ diuidi non possunt concreta. Si aliud est viuere, aliud spirare, distinguunt substantias opera: & quanto nunc firmitus est, ut vnum credas, cum distantiam non das, ut ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare, cuius & viuere. Quid enim si diem aliud haberi velis, aliud lucem quæ accidat diei, cum dies ipsa lux sit? Planè erunt & alia genera lucis, ut ex ignium ministerio: Erunt enim & aliæ spiritus species, ut ex Deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima & spiritu agitur, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid, per quod est quid. [137] Sed ut animam spiritum dicam, præsentis quæstionis ratio compellit, quia spirare alij substantiæ adscribitur: hoc dum animæ vindicamus, quam vniformem & simplicem agnoscimus, spiritum necesse est certa conditione dicamus: non status nomine, sed actus, nec substantiæ titulo, sed operæ, quia spirat, non quia spiritus propriè est. nam & flare, spirare est. Ita & animam, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus. [138] Ceterum aduersus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, fla-

CAP. X.

CAP. XI.

ULLIAN
 ationibus

tum propriè tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritum veritate
 dum incredibile est, spiritum Dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia pro-
 ptius anima credatur quàm ex Dei spiritu. Idcirco nos & illic flatum eam defendimus, nos
 spiritum, secundum scripturam, & secundum spiritus distinctionem: & hic spiritum ingre-
 tis pronuntiamus, secundum spirandi & flandi conditionem. illi de substantia quæ
 est, spirare enim substantiæ actus est. Nec diutius de isto, ¹³⁹ nisi propter hæreticos, quæ-
 scio, quod spiritale semen infulciunt animæ de Sophia matris occulta liberalitate con-
 tum, ignorante actore; quum scriptura factoris magis Dei sui conscia, nihil amplius pro-
 mulgauerit, quàm ¹⁴⁰ Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, & hominem factum
 in animam viuam, per quam exinde & viuat & spiret: satis declarans differentias spiritus
 & animæ in sequentibus instrumentis, ipso Deo pronuntiante: ¹⁴¹ Spiritus ex me pro-
 uit, & flatum omnem ego feci. & anima enim calcantibus eam. Primò enim anima, id est
 dit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam. Primò enim anima, id est
 tus populo in terra incedenti, id est in carne carnaliter agenti. Postea spiritus eis quæ-
 ram calcant, id est opera carnis subigunt: ¹⁴² quia & Apostolus non primùm quod spiri-
 le est, sed quod animale, postea spiritale. ¹⁴³ Nam, etsi Adam statim prophetauit magis
 illud sacramentum in Christum & Ecclesiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex
 ne meâ: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinabit se vxo-
 erunt duo in vnam carnem: accidētiam spiritus passus est. cecidit enim extrasis super
 sancti spiritus vis operatrix Prophetiæ. Nam & malus spiritus accidens res est. Deum
 Saulē tam Dei spiritus postea vertit in alium virum, id est in Propheten, cum dicitur
 Quid hoc filio Cisz an & Saul in Prophetis: quàm & malus spiritus postea euerit in
 virum, in apostatam scilicet. Iudam quoque aliquandiu cum electis deputatum
 loculorum officium, etsi iam fraudatorem, traditorem tandem nondum, postea dicitur
 intravit. Igitur si neque Dei, neque diaboli spiritus ex natiuitate conferitur animæ,
 eam constat ante euentum spiritus vtriusque, si solam & simplicem & vniformem
 tiæ nomine, atque ita non aliunde spirantem quàm ex substantiæ suæ sorte. [¹⁴⁴ Præ-
 & animum, ¹⁴⁵ siue mens est, & apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm
 stum animæ ingenitum & insitum & natiuitus, proprium, quo agit, quo sapit, quem
 habens ex semetipsa, se commoueat in semetipsa, atque ita moueri videatur ab illo
 substantia alia, vt voluit ¹⁴⁷ qui etiam vniuersitatis motatorem animum decernunt,
 lum Deum Socratis, ¹⁴⁹ illum Valentini Monogenem ex patre ¹⁵⁰ & matre ¹⁵¹
 uis Anaxagoræ turbata sententia est. Initium enim omnium commentatus animum,
 vniuersitatis oscillum de illius axe suspendens, purumque eum adfirmans, & simp-
 & incommiscibilem, hoc vel maximè titulo segregat ab animæ cōmitione, & tamen
 alibi animam edicit. ¹⁵² Hoc etiam Aristoteles denotauit, nescio an sua paratio
 quàm aliena inanire. ¹⁵³ Denique & ipse definitionem animi quum differret, inter
 rum animi genus pronuntiauit, illum diuinum, quem rursus & impassibilem sub
 abstulit & ipse eum à consortio animæ. Cùm enim animam passibilem confet con-
 sortita est pati, aut per animum, & cum animo patietur: si concreta est animo, non
 animus impassibilis induci: aut si nō per animū, nec cū animo patietur anima, non
 creta illi cum qua nihil, & cui nihil patitur. Porro si nihil per illū, & cum illo anima
 iam nec sentiet, nec sapiet, nec mouebitur per illum, vt voluit. ¹⁵⁴ Nā & sentis passibilis
 Aristoteles. Quis enim & sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde & sapere
 est, & moueri sentire est: ita totū pati est. Videmus autem nihil istorū animā experiri
 & animo deputetur, quia per illum & cum illo transigitur. Iam ergo & cōmiscibilis
 mus aduersus Anaxagoram, & passibilis aduersus Aristotelem. Ceterum si differretur
 mittitur, vt substantia duæ res sint, animus atque anima, alterius erit & passio, & sentis
 sapor omnis, & actus, & motus: alterius autem otium, & quies, & stupor, & nulla iā causa
 aut animus vacabit, aut anima. Quod si cōstat ambobus hæc omnia reputari, ergo
 vtrumque, ¹⁵⁵ & Democritus obtinebit, differentiā tollens, & queretur quomodo
 vtrumque ex duarum substantiarum confusione, an ex vnus dispositione. Nos autem
 animum ita dicimus animæ concretū, nō vt substantiæ alium, sed vt substantiæ officium
 litas apparuerit, illa sit substantiæ massa. Id autem cui massa substantiæ præest, vt cuius princip
 naturale substantiæ deputerur, Enimuerò quis non animæ dabit summam omnem, cuius

Esa. 57.
Ibidem. 42

Ephes. 5.
Gen. 2.

1. Reg. 10.

CAP. XII.

CAP. XIII.

TERTULLIANI
 CUM ANNOTATIONIBUS
 PAMELI
 A. V.
 16

A nomine totius hominis mentio titulata est.¹⁵⁷ Quantas animas pasco (ait diues) non animos: Et animas saluas optat gubernator, non animos: Et rusticus in opere, & in praelio miles, animam se, non animum ponere adfirmat. Cuius nominatiora pericula aut vota sunt, animi an animam? Quid autem agere dicuntur moribundi, animum an animam? Ipsi postremo Philosophi ipsiq; Medici quauis de animo quoq; disputarent, ¹⁵⁸ facie tamen operis frontemq; materiae de anima vnusquisq; proseripit. Vt autem & à Deo discas, ¹⁵⁹ animam Deus semper adloquitur, animam cōpellat atq; aduocat, vt animum sibi aduertat, ¹⁶⁰ Illam saluam venit facere Christus, illam perdere in gehēnam cōminatur, illam pluris fieri vetat, illam & ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animam principalitatem, habes in illa & substantia vnionem, cuius intelligam instrumentum esse animum, nō patrociniū. ^[161] Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est nō magis instructilis aliundē quā diuisibilis ex se, quia nec dissolubilis. ¹⁶² Si enim struētilis, & dissolubilis: si dissolubilis, iam non immortalis. Itaq; quia iam nō mortalis, neq; dissolubilis, neq; diuisibilis. Nam & diuidi dissolui est, & dissolui mori est. ¹⁶³ Diuiditur autē in partes, ¹⁶⁴ nūc in duas à Platone, ¹⁶⁵ nūc in tres à Zenone, ¹⁶⁶ nūc in quinq; & in sex à Panatio, ¹⁶⁷ & in septē à Sorano, ¹⁶⁸ etiā in octo penes Chrysippū, ¹⁶⁹ etiā in nouem penes Apollophanē, ¹⁷⁰ sed & in decem apud quosdā Stoicorum, ¹⁷¹ & in duas amplius apud Posidoniu, qui à duobus exorsus titulis, principali quod aiunt *ἡγεμονικόν*, & à rationali, quod aiunt *λογικόν*, in duodecim exinde profecit: ¹⁷² ita in alias ex alijs species diuidunt animam. Huiusmodi autem non tam partes animam habebunt, quā vires & efficaciac & opera, ¹⁷³ sicut de quibusdā & Aristoteles iudicauit. Non enim membra sunt substantia animalis, sed ingenia: vt motorium, vt actoriu, vt cogitatorium, & si qua in hunc modum distinguunt, vt & ipsi illi quinq; notissimi sensus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etli certa singulis domicilia in corpore determinauerunt, non idcirco hęc quoq; distributio animæ ad animæ sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita diuidatur in membra, vt isti volunt animam. Atquin ex multitudine membrorū vnū corpus efficitur, vt cōcretio sit potius ipsa diuisio. ¹⁷⁴ Specta portētissimam Archimedis munificentia, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot cōpagines, tot itinera vocum, tot compendia lonorum, tot cōmercia modorum, tot acies tiliarum, & vna moles erunt omnia. Sic & spiritus qui illic de tormento aquæ anhelat, non idē separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera verò diuisus. ¹⁷⁵ Non longē hoc exemplum est à Stratone & Ænesidemo & Heraclito: ¹⁷⁶ nam & ipsi vnitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus diffusa, & vbiq; ipsa velut flatus in calamo per cauernas, ita per sensualia varijs modis emicet, non tam concisa quā dispensata. Hęc omnia quibus titulis nūcupentur, & quibus ex se diuisioibus deriuētur, & quibus in corpore metationibus sequestrētur, Medici potius tum Philosophi considerabunt, nobis pauca conuenient. ^[177] In primis an sit aliquis summus in anima gradus vitalis & sapientialis, quod *ἡγεμονικόν* appellant, id est principale, quia si negetur, totus animæ status periclitatur. Denique qui negant principale, ipsam prius animam nihil censuerunt, ¹⁷⁸ Messenius aliquis Dicæarchus; ¹⁷⁹ ex Medicis autem Andréas & Asclepiades, ita abstulerunt principale, dum in animo ipso volūt esse sensus, quorum vindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quod pleraque animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus plurimū existimatur principale consistere, & insuper viuāt aliquatenus, & sapiant nihilominus: vt muscæ & vespa & locustæ, si capita decideris: vt capræ, & testudines, & anguillæ, si corda detraxeris: itaque principale nō esse. Quod, si fuisset amissus cum suis sedibus vigor animæ, nō perseueraret. ¹⁸¹ Sed plures & Philosophi aduersus Dicæarchū Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, ¹⁸² Socrates, ¹⁸³ Aristoteles: & Medici aduersus Andream & Asclepiadē Herophilus, Erasistratus, ¹⁸⁴ Diocles, Hippocrates, & ipse Soranus: ¹⁸⁵ Iamq; omnibus plures Christiani, qui apud Deum de vtroque deducimur, & esse principale in anima, & certo in corporis recessu consecratum. ¹⁸⁶ Si enim scrutatorem & dispectorem cordis Deum legimus; ^{sap. i.} ¹⁸⁷ si etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur, si Deus ipse recogitatus; ^{Prouer. 24.} cordis in populo præuenit, ^{Psal. 138.} Quid cogitatis in cordibus vestris nequā: Si & David: ^{Marth. 9.} mundū cōde in me Deus. Et Paulus, Corde, ait, credi in iustitia. Et Ioā. Corde, ait, suo vnū- ^{Psal. 50.} quenq; reprehēdi. Si postremo, Qui viderit fœminam ad concupiscendū, iam adulterauit ^{Rem. 10.} in corde: Simul vtrunq; dilucet, & esse principale in anima, quod intentio diuina ^{1. Ioan. 3.} conueniat, id est vim sapientialem atque vitalem: quod enim sapit, viuudum est: & in ^{Marth. 5.}

CA. XIII.

CA. XV.

ULLIAN, ationibus

eo thesauro corporis haberi, ad quem Deus respicit: ¹⁸⁹ vt neque extrinsecus agitari potest. In
 principale istud secundum Heraclitum, ¹⁹⁰ neque per totum corpus ventilari secundum
 Moschionem, ¹⁹¹ neque in capite concludi secundum Platonem, ¹⁹² neque in vertice po-
 tius praesidere secundum Xenocratem, ¹⁹³ neque in cerebro cubare secundum Hippo-
 cratem, ¹⁹⁴ sed nec circa cerebri fundamentum vt Herophilus, ¹⁹⁵ nec in membranis
 vt Strato, ¹⁹⁶ & Erasistratus, ¹⁹⁷ nec in superciliorum meditullio vt Strato Physicus, ¹⁹⁸ nec
 in tota lorica pectoris vt Epicurus, ¹⁹⁹ sed & quod Aegyptij renuntiauerunt ei qui dicitur
 narū commentatores videbantur, ²⁰⁰ & ille verus Orphei vel Empedoclis: Namq; hōm-
 nis sanguis circum cordialis est sensus, ²⁰¹ etiam Protagoras, ²⁰² etiam Apollodorus, ²⁰³
 Chryssippus haec sapiunt, vt vel ab istis retusus Aesclepiades capras suas quarat sine con-
 balantes, & muscas suas abigat sine capite volitantes: & omnēs iam sciant se potius sine cere-
 de & cerebro viuere, qui dispositionem animae humanae de conditione bestiarum praer-
 dicarint. ²⁰⁴ Est & illud ad fidem pertinens, ²⁰⁵ quod Plato bifariam partitur animam
 per rationalem & irrationalem. Cui definitioni & nos quidem adplaudimus, ²⁰⁶ sed
 vt naturae deputetur vtrunque. Naturale enim rationale credendum est, quod animae
 primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod
 Gen. 1. Deus iussu quoque ediderit, nedum id quod proprie ad statum suum emiserit: Irrationale
 posteriorius intelligendum est, vt quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud trans-
 Gen. 2. sionis admissum, atque exinde inoleuerit & coadoleuerit in anima ad instar iam natura-
 tatis, quia statim in naturae primordio accidit. ²⁰⁷ Ceterum quum idem Plato solum natura-
 nale dicat, vt in anima Dei ipsius, si nos etiam irrationale naturae adscriperimus, quae
 Deo anima nostra sortita est, aequè irrationale de Deo erit: vtpotè naturale, quia non
 Deus auctor est. Sed enim à diabolo immisso delicti: Irrationale autem omne delictum
 Igitur à diabolo irrationale à quo & delictum, extraneum à Deo à quo est irrationale
 num. Proinde diuersitas horum ex distantia auctorum. Proinde cum Plato soli Deo
 gans rationale, ²⁰⁸ duo genera subdividit ex irrationali: ²⁰⁹ indignatiuum quod adhibet
θυμωδον, & concupiscentiium quod vocant *ἐπιθυμητικον*: vt illud quidem communiter
 bis & leonibus, istud verò cum muscis, rationale porro cum Deo: video & de hoc
 esse retractandum, propter ea quae in Christo deprehenduntur. Ecce enim tota haec
 tas & in Domino, & rationale quo docet quae differit, quo salutis vias sternit: & indig-
 uum, quo inuehitur in Scribas & Phariseos: & concupiscentiium, quo Patra commu-
 pulis suis edere concupiscit. ²¹⁰ Igitur apud nos non semper ex irrationali censetur
 indignatiuum & concupiscentiium, quae certi sumus in Domino rationaliter decerni
²¹¹ Indignabitur Deus rationaliter, quibus scilicet debet, & concupiscet Deus rationale
 quae digna sunt ipso. Nam & malo indignabitur, & bono concupiscet salutem. Dicitur
 1. Tim. 3. stolus nobis concupiscit. Si quis Episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit
 Gal. 5. bonum opus dicens, rationalem concupiscentiam ostendit. Concedit & indignatiuum
 Ephes. 2. est indignatio quae ex affectu disciplinae est. ²¹² At quum dicit: Fuimus aliquando
 Iij re, irrationale indignatiuum suggillat, quod non sit ex ea natura quae à Deo est
 Matth. 6. la quam diabolus induxit, dominus & ipse dicitur sui ordinis, Non potestis duobus
 Ioan. 8. nis seruire: pater & ipse cognominatus, Vos ex diabolo patre estis: ne timeas & illius
 prietatem naturae alterius adferre posterioris & adulterae, ²¹³ quem legis auentur
 Matth. 13. perfeminatorem, & frumetariae segetis nocturnum interpolatorem. ²¹⁴ Contingit
 CAP. XVII. illorum etiam quinque sensuum quaestio, quos in primis litteris dicimus, quoniam
 hinc aliquid haereticis procuratur. Visus est, & auditus, & odoratus, & gustus, & tactus
²¹⁵ Horum fidem Academici durius damnant, ²¹⁶ secundum quosdam, & Heraclitus
 Diocles ²¹⁷ & Empedocles. ²¹⁸ Certè Plato in Timaeo irrationale pronuntiat sensuum
 & opinioni cōplicitam. ²¹⁹ Itaq; mendacium visui obijcitur, quod remos in aqua in-
 vel infractos adseuerat aduersus conscientiam integritatis, quod turre quadrangulata
 longinquo rotunda persuadeat, quod a qualissimam porticum angustiorum in ultimo initio
 quod caelum tanta sublimitate suspensum mari iungat. ²²⁰ Perinde auditus fallacia reus
 cum caeleste murmur putamus, & plaustrum est: vel tonitru meditate, pro certo de pluuio
 credimus sonitum. Sic & odoratus & gustus arguuntur, siquid eadem vnguenta, eadem
 posteriore quoque usu depreciantur. Sic & tactus reprehenditur, siquid eadem calidus
 menta manibus asperiora, pedibus leuiora creduntur, & in lauacris idem calidus

A feruentissimus primò, dehinc temperatissimus renuntiatur. Ad eò inquit, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias vertimus.²²¹ Moderantiùs Stoici non omnem sensum, nec semper, de mendacio onerāt. Epicurei constantiùs parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via. Non enim sensum mentiri, sed opinionem. Sensum enim pati, non opinari; animam enim opinari. Absciderunt & opinionem à sensu, & sensum ab anima. Et vnde opinio, si non à sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et vnde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus carebit & sensu. Ita & sensus ex anima est, & opinio ex sensu, & anima totum. Ceterum optimè proponetur esse vtique aliquid, quod efficiat aliter quid à sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Porrò si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id renuntiari quod non sit in sensibus, sed in his rationibus quæ interueniant suo nomine? Atque adeò licebit eas recognosci.²²² Nam vt in aqua remus inflexus vel infractus appareat, aqua in causa est. Denique extra aquam integer visui remus. Teneritas autem substantiæ illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout ista seu mota est, ita & imaginem vibrans euertit lineam recti. Item vt turris habitus eludat, interualli conditio compellit in apertis; aequalitas enim circumfusi aëris pari luce vestiens angulos, obliterat lineas. Sic & vniformitas porticus circuit in fine, dum acies in concluso stipata illic tenuatur quò & extenditur. Sic & cælum mari vnitus, vbi visio absumitur, quæ quamdiu viger, tamdiu diuidit.

B²²³ Auditum verò quid aliud decipiet, quam sonorum similitudo?²²⁴ Et, si postea minus spirat vnguentū, & minus sapit vinū, & minus lacus feruet, in omnibus fermè prima vis tota est.²²⁵ Ceterum de scabro ac læui merito manus ac pedes tenera scilicet & callosa membra dissentiūt. Igitur hoc modo nulla sensuū frustratio causa carebit. Quòd si causæ fallūt, sensus, & per sensus opiniones: iā nec in sensibus constituenda fallacia est qui causas sequuntur, nec in opinionibus quæ à sensibus diriguntur sequentibus causas. Qui insaniunt, alios in alijs vidēt,²²⁶ vt Orestes matrem in forore, &²²⁷ Ajax Vlysses in armento, ²²⁸ vt Athamas & Agaue in filijs bestias. Oculisne hoc mendaciū exprobrabis, an furis: Qui redundantia fellis auruginant, amara sunt omnia. Num ergo gustui præuaricationem exprobrabis, an valetudinem? Omnes itaque sensus euertuntur, vel circumueniuntur ad tempus, vt proprietate fallaciæ careant. Immo iam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciæ elogium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque si & ipsæ causæ infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus iam & causæ liberè præeunt: cum hinc potissimum & veritas & fides & integritas sensibus vindicanda sit, quòd non aliter renuntient, quam quòd illa ratio mandauit, quæ efficiat aliter quid à sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Quid agis Academicè procacissime: totum vitæ statum euertis, omnem naturæ ordinem turbas, ipsius Dei providentiam excæcas, qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendisque fallaces, & mendaces dominos præferit sensus. An non istis vniuersa conditio subministratur: An non per istos secunda quoque mundo instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, consilia, solatia, victus, cultus, ornatusque: omnia totum vitæ saporem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal rationale dinoscitur intelligentiæ & scientiæ capax, & ipsius Academicæ.²²⁹ Sed enim Plato ne quod testimonium sensibus signet, propterea & in Phædro ex Socratis persona negat se cognoscere posse seme ipsam, vt monet Delphici inscriptionis.²³⁰ Et in Theæteto adimit sibi scire, atque sentire.²³¹ Et in Phædro post mortem differit sententiam veritatis, postquam scilicet: & tamen nondum mortuus philosophabatur. Non licet nobis in dubium sensus istos reuocare, ne & in Christo de fide eorum deliberetur: ne forte dicatur, quòd falsò Satanam prospectarit de cælo præcipitatum: aut falsò vocem patris audierit de ipso testificatam: aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit: aut alium postea vnguenti senserit spiritum, quod in sepulturam suam acceptauit: alium postea vini saporem,²³² quod in sanguinis sui memoriam consecrauit. Sic enim & Marcion phantasma cum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin ne in Apostolis quidem eius ludificata natura est. Fidelis fuit & visus & auditus in monte: fidelis & gustus vini illius, licet aquæ antè, in nuptijs Galilææ: fidelis & tactus, exinde creduli Thomæ. Recita Ioannis restationem: ²³³ Quod vidimus, inquit, quod audiuius, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone vitæ. Falsæ vtique testatio, si oculorum & aurium & manuum sensus natura mentitur.

ULLIAN⁹
anionibus
II.

Luc. 10.
Matth. 3.
Matth. 8.
Matth. 26.

Matth. 17.
Ioan. 2.
Ioan. 20.
Ioan. 1.

C. xviii.

[²³⁴ Conuertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato à corporalibus se-
paratam hæreticis commendauerit, agnitionem ante mortem consecutus. ²³⁵ Ait enim
in Phædone: Quid tum erga ipsam prudentiæ possessionem? Vtrūnne impedimentum
erit corpus, an non, si quis illud socium adsumperit in quæstione? Tale quid dico, hæ-
bet ne veritatem aliquam visio & auditio hominibus, an non? An non etiam Pötzter
nobis semper obmullant, quòd neque audiamus certum, neque videamus? ²³⁶ Men-
nerat scilicet & Epicharmi Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda & ce-
ca sunt. ²³⁷ Itaque rursus: illum ergo ait superlapere, qui mente maxime sapiat, neque
visiōnem proponens, neque vllum eiusmodi sensum attrahens animo, sed ipsa mentis
sincera vtens in recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, si egressus pos-
simùm ab oculis & auribus, & quo dicendum sit à toto corpore vt turbante, & non per-
mittente animæ possidere veritatem, atque prudentiam quando communicat. Videmus
igitur aduersus sensus corporales aliam portendi paraturam, vt multò idoneiorem, vt
scilicet animæ, intellectum operantes eius veritatis, cuius res non sunt coram, nec ab-
iaceant corporalibus sensibus, sed absint longè à communi conscientia in arcano, in
superioribus, & apud ipsam Deum. ²³⁸ Vult enim Plato esse quadam substantias in-
visibiles, incorporales, supermundiales, diuinas, & æternas: quas appellat Idæas, id est
mas exemplares, & causas naturalium istorum manifestorum, & subiacentium corpora-
bus sensibus, & illas quidem esse veritates, hæc autem imagines earum. ²³⁹ Relucen-
tiam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differen-
tiam corporaliū sensuum, & intellectualium virium, ²⁴⁰ quam etiam parabola decem virorum
adtemperant: vt quinque stultæ sensus corporales figurauerint, stultos videlicet, qui
ceptui faciles: sapientes autem intellectualium virium notam expresserint, sapientium
licet, quia contingentium veritatem, illam arcanam & supernam, ²⁴¹ & apud plerumque
stitutam hæreticarum Idæarum sacramenta: hoc enim sunt & *idæas*, & generaliter
Itaque & sensum diuidunt: Et intellectualibus quidem à spiritali suo semine: sensibus
verò ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat, & illius quidè esse inuisibilia: hinc
visibilia, & humilia, & temporalia quæ sensu conueniantur, in imaginibus cõstituta.
hæc ergo præstruximus neque animum aliud quid esse, quàm animæ suggestum &
neque spiritum extraneum quid, quàm quod & ipsa per flatum. Ceterum accessibile
tandum, quod aut Deus postea, aut diabolus adspiraret. Et nunc ad differentiam sensuum
& intellectualium non aliud admittimus, quàm rerum diuersitates: corporaliū & in-
taliū, visibiliū & inuisibiliū, publicatarum & arcanarum, quòd illæ sensui, istæ
lectui attribuantur: apud animam tamen & istis & illis obsequio deputatis, quæ
per corpus corporalia sentiatur, quemadmodum per animum incorporalia intelliguntur,
eo, vt etiã sentiatur dum intelligit. Nō enim & sentire intelligere est, & intelligere
At quid erit sensus, nisi eius rei quæ sentitur intellectus? quid erit intellectus, nisi
quæ intelligitur sensus: Vnde ista tormenta cruciandæ simplicitatis, & suspendendæ
tatis: Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit: aut intellectum non
tientem quod intelligit, vt probe alterum sine altero posse? Si corporalia quidem sentun-
tur, incorporalia verò intelliguntur: rerū genera diuersa sunt, non domicilia sensus & in-
lectus, id est, non anima & animus. Deniq; à quo sentiuntur corporalia? Si ab anima
iam & sensu alius est animus, non tantum intellectualis. Nam dum intelligit, sentit: si
non sentit, nec intelligit. Si verò ab anima corporalia sentiuntur, iam ergo & intellectu-
vis animæ, non tantum sensuali. Nam dum sentit, intelligit: quia si non intelligit, non
tit. Proinde à quo intelliguntur incorporalia: si ab animo, vbi erit anima? si ab anima
erit animus: Quæ enim distant, abesse inuicem debent, cum suis muneribus operantur.
tabis quidem abesse animum ab anima, si quando. Nam ita efficiunt, vt nesciamus
disse quid, vel audisse: nec non audisse, ²⁴³ quia alibi fuerit animus: adeo contendam
mò ipsam animam nec vidisse, nec audisse, quia alibi fuerit cum sua vi, id est animo. Nam
²⁴⁴ Ceterum animæ principaliter casus est. Hoc vnde firmatur: quod anima digressa
animus in homine inueniatur. Ita illam vbiq; sequitur, à qua nec in fine subreptum
Quum verò sequitur & addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam sequitur
animus cui addicitur intellectus. sit nunc & potior sensu intellectus, & potior
gnitor sacramentorum, dummodò & ipse propria vis animæ quod & sensus.

Matth. 24.

TERTULLIANI
CUM ANNOTATIONIBUS
PADERBORN
A. V.
36.

A mea interest, nisi cum idcirco præfertur sensui intellectus, ut ex hoc quoque separatio habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi post differentiam etiam prælatio retundenda est, peruentura quoque usque ad potioris Dei persuasionem. ²⁴⁵ Sed DE DEO SVO VOQUE CAMPO EXPERIEMVR CVM HÆRETICIS. Nunc de anima titulus, & intellectu non infidiosè præferendo locus. Nam etsi potiora sunt quæ intellectu attinguntur ut spiritalia, quam quæ sensu, ut corporalia, rerum erit prælatio, sublimiorum scilicet aduersus humiliores, non intellectus aduersus sensum. Quomodo enim præferatur sensui intellectus, à quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim veritates per imagines apprehenduntur, id est inuisibilia per visibilia noscuntur, quia & Apostolus nobis scribit: ²⁴⁶ Inuisibilia enim eius à conditione mundi de factamentis intellecta visuntur: ²⁴⁷ & Plato hæreticis; Facies occultorum ea quæ apparent, & necesse esse omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicuius, & quod sibi videtur intellectus duce uti sensu & auctore & principali fundamēto, nec sine illo veritates posse contingi: quomodo ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita utrunque concluditur: neque præferendum sensui intellectum; per quem enim quid constat, inferius ipso est: neque separandum à sensu; per quod enim quid est, cum ipso est. [²⁴⁸ Sed ne illi quidem prætereundi, qui vel modico temporis viduant animam intellectu. Proinde enim viam iterunt postea inducendi eius, sic ut in anima scilicet proveniat intellectus. Volunt infantiam sola anima contineri: qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quæ vivant. ²⁴⁹ Denique arbores vivere, nec tamen sapere, secundum Aristotelem, ²⁵⁰ & si quis alius substantiam animalem in vniuersa communicat, quæ apud nos in homine priuata res est, non modò ut Dei opus quod & cetera, ²⁵¹ sed ut Dei status quod hæc sola. quam dicimus cum omni instructu suo nasci. Et si ad arbores prouocamur, amplectemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbutulis, sed stipitibus adhuc, & furculis etiam nunc, simul de serobibus oriuntur, inest propria vis animæ. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens & coadulescens robori suo, donec aras adimpleat habitum quo natura fungatur. ²⁵² Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, & folia formantur, & germina insistantur, & flosculi inornantur, & succi condiuntur: si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, & partibus promotæ grædescit: Inde igitur & sapiunt vnde viuunt, tam viuendi quam sapiendi proprietate, & quidem ab infantia & ipsæ sua. ²⁵³ Video enim & vitem adhuc teneram & impuberem, intelligentem tamē iam opera sua, & volentem alicubi adherere, cum innixa & innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, ²⁵⁴ sine cornu, siquid attigerit, vltro amabit, ²⁵⁵ & quidem virtuosius amplexabitur de suo ingenio quam de tuo arbitrio properat esse secuta. Video & hederas, quantum velis promas, statim ad superna conari, & nullo præeunte suspēdi, quod malint parietibus inuehi textili sylua, quam humi teri voluntaria iniuria. Contra quibus de ædificio malè est, ut crescendo recedunt, ut refugium sentias ramos aliorum destinatos, & animationem arboris de diuortio partitis intelligas, contentæ sua paruitate, quam ex primordio prouidentissimi fruticis edidicit, timentis etiam ruinam. Hæc ego sapientias & scientias arborum cur non contendam? Vivunt ut Philosophi volunt, sapiant ut Philosophi nolunt: intelligant & infantiam ligni, quo magis hominis, ²⁵⁶ cuius anima velut furculus quidam ex matrice Adam in propagationem deducta, & genitalibus foemine foueis commendata cum omni sua paratura, pullulabit tam intellectu quam & sensu. ²⁵⁷ Mentior, si non statim infans ut vitam vagitu salutauit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans sensus, & luce visum, & sono auditum, & humore gustum, & aëre odoratum, & terra tactum. Ita prima illa vox de primis sensuum vocibus, & de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est quod de prospectu lachrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur, quod etiam præsciens habenda sit ab ingressu natiuitatis, necdum intelligens. ²⁵⁸ Non enim exinde & matrem spiritu probat, & nutricem spiritu examinat, & gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea vbera, & recusans ignota cubilia, & neminem appetens nisi ex usu? Vnde illi iudicium nouitatis, & moris, si non sapit: vnde illi & offendi & demulceri, si non intelligit? Mirum satis, ut infantia naturaliter animosa sit, non habens animum: & naturaliter adfectiosa sit, non habens intellectum. ²⁵⁹ At enim Christus ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronuntiauit: quarum altera cum suffragio occurrens, testimonium ei potuit offerre, altera pro ipso trucidata utique vim sensit.

AOSTENDIMVS ET HERMOGENI. Quid nunc si & natura conditio sic erit definienda, vt duplex determinetur, natorum & innatorum, factorum & insectorum. Atque ita quod natum factumque confliterit, eius natura capiet demutationem; & renasci enim poterit & refici. Innatum autem & insectum immobile stabit. ²⁸⁰ quod cum soli Deo cōpetat, vt soli innato & insecto, & idcirco immortalis & inconuertibili, absolutum est, ceterorum omnium natorum atque factorum conuertibilem & demutabilem esse naturam, vt & si trinitas animæ ascribenda esset, ex mutatione accidentiæ, non ex institutione naturæ deputaretur. [²⁸¹ Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ip-

C A. XLII.

forum defensione & probatione, per quæ Dei potius quàm materiæ propinqua cognoscitur. Hic solummodò nominabuntur, ne præterita videantur. Dedimus enim illi & libertatem arbitrij, vt supra scripsimus, & dominationem rerum, & diuinationem interdum, seposita quæ per Dei gratiam obuenit ex Prophetia. Itaque iam ab isto dispositionis retractatu recedam, vt ordinem eius expungam. ²⁸² Definimus animam, Dei flatu natam, ²⁸³ immortalem, ²⁸⁴ corporalem, ²⁸⁵ effigiatam, ²⁸⁶ substantia simplicem, ²⁸⁷ de suo patientem, ²⁸⁸ variè procedentem, ²⁸⁹ liberam arbitrij, ²⁹⁰ accidentis obnoxiam, ²⁹¹ per ingenia mutabilem, ²⁹² rationalem, ²⁹³ dominatricem, ²⁹⁴ diuinatricem, ²⁹⁴ ex vna redundantem. Sequitur nunc, vt quomodo ex vna redundet, consideremus, id est vnde, & quando, & qua ratione sumatur. [²⁹⁵ Quidam de cœlis deuenisse se credunt, tanta per-

CA. XLIII.

suasione, quanta illuc indubitatè regressuros repromittunt; ²⁹⁶ vt Saturninus Menandri Simoniani discipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum, primòque opus futile & inuolidum, & instabile, in terra vermibus instar palpitaſſe, quòd consistendi vires deessent. Dehinc ex misericordia summæ potestatis, ad cuius effigiem nec tamen plenè perspectam temerè structus fuisset, scintillulam vitæ consecutus, quæ illum exsuscitauit & crexerit, & constantius animarit, & post decessum vitæ ad matricem relatura sit. ²⁹⁷ Sed & Carpoocrates tantundem sibi de superioribus vindicat, vt discipuli eius animas suas ià & Christo, nedum Apostolis & peræquent, & cum volunt præferant: quas proinde de sublimi virtute conceperint despestrate mundipotentium principatum. ²⁹⁸ Apelles sollicitas refert animas terrenis efficit de supercœlestibus sedibus ab igneo angelo Deo Israëlitis & nostro, qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. ²⁹⁹ Examen Valentini semen Sophiæ infulcit animæ, per quod historias atque milesias æonum suorum ex imaginibus visibilibus recognoscunt. Doleo bona fide, ³⁰⁰ Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. ³⁰¹ Illius est enim & in Phædone, quòd animæ hinc euntes sint illuc, & inde huc. ³⁰² Item in Timæo, quòd germina Dei delegata sibi mortalium genitura, accepto initio animæ immortalis, ³⁰³ mortale ei circumgelauerint corpus. ³⁰⁴ Tum quòd mundus hic imago sit alterius alicuius, quæ omnia vt fidei commendet, ³⁰⁵ & Animam retrò in superioribus cum Deo egisse in commercio Idæarum, & inde huc transfuerire, & hic quæ retrò norit de exemplaribus recensere, nouum elaborauit argumentum, ³⁰⁶ *μαθη*

C. XLIII.

της αναμνησεως, id est discencias reminiscencias esse. ³⁰⁷ Venientes enim huc inde animas obliuisci eorum in quibus priùs fuerint, dehinc ex his visibilibus recordari edoctas. Cum igitur huiusmodi argumento illa insinuentur à Platone quæ hæretici mutantur, satis hæreticos repercutiam, si argumentum Platonis elidam. [³⁰⁸ Primò quidem obliuionis capacem animam non cedam, ³⁰⁹ quia tantam illi concessit diuinitatem, vt Deo adæquetur: innatam eam facit, quòd & solum armare potuissem ad testimonium plenæ diuinitatis: adiicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & Deum credidit, inuisibilem, ineffigabilem, vniiformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proferberet animam, si eam Deum nuncuparet? Nos autem qui nihil Deo appendimus, hoc ipso animam longè infra Deum expendimus, ³¹⁰ quòd natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris fœlicitatis, vt flatum, non vt spiritum. Et si immortalem, vt hoc sit diuinitatis, tamen passibilem, vt hoc sit natiuitatis: idcircoque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis affinem. ³¹¹ SATIS DE ISTO

EVM HERMOGENE. Ceterum quæ vt Deus haberi meritò possit ex peræquatione omnium proprietatum, Deus nulli passioni subiacebit. Ita nec obliuioni, quum tanta sit iniuria obliuio, quanta est gloria eius cuius iniuria est, ³¹² memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuum & intellectuum salutem, ³¹³ & Cicero thesaurum omnium studiorum prædicauit. Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam diuina anima memoriam potuerit amittere, sed an quæ amiserit, recuperare denuò possit. Quæ enim non debuit obliuisci, si oblita

CC. iij

ULLIAN
ati onibus
II.

fit, nescio an valeat recordari: ita utrunque sine animæ non Platonicæ congruet. Secundo gradu opponam: ³¹⁴ Natura compotem animam facis Idæarum illarum, an non? immo natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium, excidet studiorum, excidet doctrinarum, disciplinarum, excident fortasse & ingeniorum & affectuum, quæ naturæ videntur, non tamen sunt, ³¹⁵ quia ut præmissimus, & pro iocis, & pro institutionibus, & pro corpulentis, ac valetudinibus, & pro potestatis dominatricibus, & pro libertatibus arbitrij, ex accidentibus constant. Naturalium verò scientia ne in bestiis quidem deficit. Planè obliuiscetur feritatis leo, mansuetudinis eruditione præuentus, & ³¹⁶ cum toto suggestu iubarum, delictum fiet Berenices alicuius reginæ, lingua genas eius emaculans: mores bestiam relinquent, scientia naturalium permanent. Non obliuiscetur idem naturalium pabulorum, naturalium remediorum, naturalium terrorum; & si de piscibus, & si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit ³¹⁷ & si languenti theriacam composuerit, simiam leo requiret; & si nullum illi venabulum obfirmabit, ³¹⁸ gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium forsitan obliuissimum inoblitterata perseuerabit sola scientia naturalium, ut sola scilicet naturalis, ³¹⁹ amor semper manducandi in esurie, & bibendi in siti, & oculis videndum, & auribus audiendum, & naribus odorandum, & ore gustandum, & manu contrectandū. Hi sunt sensus, quos Philosophia depreciat intellectualium prælatione. Igitur si naturalis scientia sensualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur, interciderit? Nunc ipsa vis obliuionis antecedentis recordationem? ³²⁰ ex multitudine (ait) temporis Satis improspectè. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quæ innata est, ac per hoc potissimum æterna credatur. Quod enim æternum est, eo quia æternum est, neque initium, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur: cui temporis modus nullus est, nec vlla demutatione temporis subest, nec ex multitudine temporis vis est. Si tempus in causa est obliuionis, cur ex quo anima corpore inducitur, memoria delabitur, quasi exinde tempus anima sustineat, quæ sine dubio post corpore non fuit utique sine tempore? Ingressa verò corpus, statim obliuiscitur: quanto post? Si statim, & quæ erit temporis nondum supputandi multitudo? infans licet. Si aliquanto post, ergo illo in spatio ante tempora obliuionis memoria adhuc anima, & quale est ut postea obliuiscatur, & rursus postea recordetur? Quoquo autem tempore illam obliuio intruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis, tota vite decursio satis non erit ad vertendam memoriam tanti ante corpus æui. ³²¹ Scelus Plato causam demutat in corpus, quasi & hoc fide dignum, ut nata substantia vim extinguat. Magnæ autem & multæ differentiæ corporum pro gentilitate, pro multitudine, pro habitudine, pro ætate, pro valetudine. Num ergo & obliuionum differentiæ æstimabuntur? Sed vniformis obliuio est; ergo non erit corporalitas multiformis in exitu vniformis. ³²² Multa item documenta, teste ipso Platone, diuinatione animæbauerunt, ³²³ **QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOGENI.** Sed nec quisquam hunc modum non & ipse aliquando præfagam animam suam sentit, aut ominis, aut periculi gaudij augurem. Si diuinationi non obstrepit corpus, nec memoriæ opinor officiet. Idem certè corpore & obliuiscuntur animæ, & recordantur. Si qua corporis ratio non obliuionem, quomodo contrariam eius admittet recordationem? quia & ipsa post obliuionem recordatio, memoria recidiua est. Quod primæ memoriæ aduersatur, cur secundæ refragetur? Postremò qui magis reminiscerentur quàm pueruli, ut recentiorum animæ, ut nodum immerse domesticis ac publicis curis, ut ipsis solis de ditæ studiis, quorum discentiæ reminiscentiæ sunt? Immodè cur non ex æquo omnes recordantur, cur æquo omnes obliuiscamur? Sed tantummodò Philosophi, ne hi quidem omnes. ³²⁴ Planè scilicet solus in tanta gentium sylua, in tanto sapientium prato, Idæarum & oblitus recordatus est. Igitur si nullo modo consistit argumentatio ista præcipua, totum illud præter euersum est, cui accommodata est, ut animæ & innatæ, & in cælestibus conuersatæ & consciæ diuinorum illic, & inde delatæ, & hic recordatæ crederentur, ad occasionem planè hæreticis subministrandas. ³²⁵ Iam nunc regrediar ad causam huius excellentiæ, reddam quomodo animæ ex vna redundant, quando, & vbi, & ex qua ratione tumantur de qua specie nihil refert, à Philosopho, an ab hæretico, an à vulgo quaestio occurrit. Nulla interest professoribus veritatis de aduersariis eius, maxime tam audacibus quàm illis primò isti qui præsumunt, non in vtero concipi animam, nec cum carnis figuratone corpore

CAP. XXV.

- CA. XXVI. gerebant, si non exinde & anima est ad quam aequè pertinet, si quid est flatus. [345] Sed D
 omnis inæqualitas sententiæ humanæ vsque ad Dei terminos: in nostras iam lineas gradum
 colligam, vt quod Philosophis Medicisque respondi, Christiano probem. De tuo fratre
 fundamento fidem ædificem: Aspice viuentes vteros sanctissimarum foeminarum, nec
 modò spirantes iam illic infantes, verùm etiam prophetantes. 346 Ecce viscera Rebeccæ
 Gen. 25. inquietantur, & longè adhuc partus, & aëris nullus impulsus. Ecce duplex foetus in locis
 matris tumultuatur, & nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia infantie
 antè certanti quàm viuentis, antè animosæ quàm animatæ, si tantummodo matrem
 Ibidem. subsultando turbasset. At cum partus aperitur, & numerus inspicitur, & auguratus reco-
 gnoscitur, puto iam non animæ solummodò probantur infantium, sed & pugna. Detine-
 batur qui præenerat nasci à præuento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si
 ipse animam de prima spiratione potabat Platonico more, aut de aëris rigore carpebat
 Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur, & foris iam deti-
 nebat? Nondum opinor spirans plantam fratris inuaserat, etiam nunc calens matre se pri-
 rem prodisse cupiebat. O infantem & æmulum & validum & olim contentiolium, quid
 Luc. 1. quia viuum. 347 Aspice etiam singulares conceptus, & quidem monstrosiores, stentia
 virginis, quæ vel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro euerfione naturæ, vt alio-
 minis stupida, altera intracta. Decebat si fortè sine anima nasci qui fuerant non rite
 Ibidem. cepti, sed & illi viuunt, in suo quisque vtero. Exultat Elizabeth, Ioannes intus impetu
 glorificat Dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos immo
 foetus, agnitæ mutuo ab ipsis vtique viuentibus, qui non tantum animæ erant, veni-
 Hierem. 1. spiritus. 348 Sic & ad Hieremiam legis Dei vocem: Priusquam te in vtero fingerem in-
 Gen. 1. te. Si fingit Deus in vtero, & afflat ex primordij forma, & finxit Deus hominem, & e-
 Hierem. 1. in eum statum vitæ: nec nosset autem hominem Deus in vtero, nisi totum. Et primus
 Math. 22. exires de vulua, sanctificauit te, & mortuum adhuc corpus: vtique nequaquam. Deus
 CA. XXVII. viuorum, non mortuorum. [349] Quomodo igitur animal conceptum, simul ne carnis
 vtriusque substantia corporis animæque, an altera earum præcedente: immò simul
 & concipi, & confici, & perfici dicimus, sicut & promi, nec vllum interuenire mor-
 in conceptu quo locus ordinetur. Recogita enim de nouissimis prima: 350 si mors
 aliud determinatur, quàm disunctio corporis animæque, contrarium morti vita non
 definitur quàm coniunctio corporis animæque. si disunctio simul vtrique substantia
 cecidit per mortem, hoc debet coniunctionis forma mandasse pariter obuientis per
 vtrique substantiæ. Porro vitam à conceptu agnoscimus, quia animam à conceptu
 camus. Exinde enim vita quo anima: pariter ergo in vitam compinguntur, quæ pariter
 mortem separantur. 351 Tunc si alteri primatum damus, alteri secundatum, feminæ
 que discernenda sunt tempora pro statu ordinis: & quando collocabitur corporis
 quando anima: immò si tempora seminum diuidentur, & materiæ diuersæ habebuntur
 ex distantia temporum. Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem &
 malem, indiscretas tamen vindicamus, & hoc modo contemporalis eiusdemque mor-
 Ne itaque pudeat necessariæ interpretationis. Natura veneranda est, non erubescens.
 352 Concubitus libido, non conditio fœdauit. Excessus, non status est impudicus. Im-
 Gen. 2. dem benedictus status apud Deum: Crescite, & in multitudinem proficite. Excessus
 maledictus, adulteria, & stupra, & lupanaria. 353 In hoc itaque solèni sexuum officio, quod
 marem ac foeminam miscet, in concubitu dico communi, scimus & animam & car-
 simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem actu. Non
 igitur impetu vtriusque, toto homine concusso despumat in semen totius hominis, sed
 ex corporali substantia humorem, ex animali calorè. Et si frigidum nomen est animalis
 corum, quare corpus exempta ea friget? 354 Denique vt adhuc verecundia magis per-
 ter quàm probatione, in illo ipso voluptatis vltimæ æstu quo genitale virus expellitur
 nonne aliquid de anima quoque sentimus exire, atque adeò marcescimus & deuigilamus
 cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animæ defillatione, hinc
 Gen. 2. virus illud corporale semen ex carnis defæcatione, fidelissima primordij exempla, de
 caro in Adam. Quid aliud limus quàm liquor opimus? Inde erit genitale virus, 355 ex
 statu Dei anima. Quid aliud adflatus Dei, quàm vapor spiritus? Inde erit quod per
 illud efflamus. Quum igitur in primordio duo diuersa atque diuisa limus & flatus
 hominem coëgissent, confusæ substantiæ ambæ iam in vno semina quoque sua misce-
 runt.

A runt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, vt & nunc duo licet diuersa, etiam vnita pariter effluant, pariterque insinuata sulco & aruo suo, pariter hominem ex vtraque substantia effruticent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali praestitutum est. Igitur ex vno homine tota haec animarum redundantia agitur, obseruante scilicet natura Dei edictum: Crescite, & in multitudinem proficite. Nam & in ipsa praefatione operis vnus: Faciamus hominem, vniuersa posteritas pluraliter praedicata est: ³⁵⁶ Et praesint piscibus maris. nihil mirum, repromissio segetis in semine. ³⁵⁷ Quis ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu, quod hinc abeuntes eant illuc, & rursus huc veniant & viuant, & dehinc è vita abeant: rursus ex mortuis effici viuos? ³⁵⁸ Pythagoricus vt volunt quidam diuinus, Albini vt existimo, aut Mercurij forsitan Aegyptij. Sed nullus sermo diuinus nisi Dei vnus, quo Propheta, quo Apostoli, quo ipse Christus intonuit: ³⁵⁹ multo antiquior Moyses etiam Saturno nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certè diuinius multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis probans diuinitatem operis ex diuinatione vocis. ³⁶⁰ Si verò Sanius Sophista Platoni auctor est animarum de recidiuatu reuolubili semper ex alterna mortuorum atque viuientium suffectione, certè ille Pythagoras etsi bonus cetera, tamen vt hanc sententiam exstrueret, non turpi modo, verumetiam temerario mendacio incubuit. Cognosce qui nescis, & crede nobiscum: mortem simulat, subterraneo latitat, septennitè illic patientia damnat, inter ea quae de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus, ab vnica conscia & ministra matre cognoscit: vt satis sibi visus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortui veteris horrorem, de adytis fallaciae emergit, vt ab inferis redditus, quis non crederet reuixisse quem crediderat obisse: audiens praesertim ab eo quae de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse. sic ex mortuis viuos effici senior sermo est. quid enim si & iunior? neque veritas desiderat vetustatem, neque mendacium deuita nouellitatem. Teneo planè falsum antiquitate generosum; quid ni falsum, cuius testimonium quoque ex falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagoram, qui mentitur vt credam? ³⁶¹ quomodo mihi persuadebit Aethalidem, ³⁶² & Euphorbum, ³⁶³ & Pyrrhum piscatorem, ³⁶⁴ & Hermotimum, se retrò ante Pythagoram fuisse, vt persuadeat viuos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram peierauit? Quanto enim credibilis ipse ex semetipso redisset in vitam, quam totiens alius atque alius, tanto & in durioribus fefellit, qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognouit, & suum dixit, & de signis vulgo ignotis probauit. ³⁶⁵ Respice ad Hypogeum eius, & si capis, crede. Nam qui talem commentus est stropham, cum iniuria bonae valetudinis, cum fraude vitæ septennio excruciatæ infra terram inedia, ignauia, umbra, cui tanti fuit fastidium coeli, quam non accesserit temeritatem, quam non tentauerit curiositatem, vt ad notam clypei illius perueniret: Quid autem si in historiis aliquibus occultioribus reperit? Quid si defectæ iam traditionis superstites aliquas famæ aurulas hauserit? Quid si ab ædituo redempta clam inspectione cognouit? ³⁶⁶ Scimus etiam Magos elicere explorandis occultis ³⁶⁷ per catabolicos ³⁶⁸ & paredros, ³⁶⁹ & pythonicos spiritus. Non enim & Pherecydes Pythagoræ magister his forsitan artibus diuinabat, ne dicam somniabat. Quid si idem dæmon in illo fuit, qui & in Euphorbo res sanguinis gessit: Denique qui se Euphorbum ex argumento clypei probat, cur neminem Troianorum commilitonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixissent, si viui ex mortuis fierent.

³⁷⁰ Mortuos quidè ex viuis effici constat, non ideo tamen & ex mortuis viuos. Ab initio enim viui priores, vnde ab initio æquè mortui posteriores: nõ aliundè quàm ex viuis illi habuerant vnde proficiscerètur, dum ne ex mortuis isti non habuerint vnde magis deducerentur. Igitur si ab initio viui non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille quicumque est originis fons: An formæ poenituit: & quomodo in mortuis salua est? Non quia ab initio mortui ex viuis, ideoque semper ex viuis? Aut enim in vtraque parte forma initij perseverasset, aut in vtraque mutasset: vt si viuos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex viuis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides institutionis, non vsquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati & innati, visualitatis & cæcitatatis, iuuentæ & senectæ, sapientiæ & insipientiæ. Nec tamen ideo innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario fiat. Nec visualitatem iterum ex cæcitate, quia de visualitate cæcitas accidit: nec iuuentam

Gen. I.

C.xxviii.

C.A.xxix.

LLIAN
ati onibus

rursus de senectâ reuiuiscere, quia ex iuuetâ senectâ marcescat: nec insipientiam ex sapientia denuò obtendi, quia ex insipientia sapientia acuat. ³⁷² Hæc & Albinus Platonis ueritus subtiliter quærit contrarietatum genera distingui, quasi non & hæc tam abolutè in contrarietatibus posita sint, quàm & illa quæ ad sententiam magistri sui interpretantur, vitam dico & mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors defertur. [³⁷² Quid autem ad cetera respondebimus? Primò enim si ex mortuis uiui, sicut mortui ex uiuis, vnus omninò & idem numerus semper hæssisset omnium hominum, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset. Priores enim ex mortuis uiui, dehinc mortui ex uiuis, & rursus ex mortuis uiui. Et dum hoc semper ex iisdem, ita totidè semper qui ex iisdem. Nam neque plures aut pauciores exissent, quàm redirent. Inuenimus autem apud Commentarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, ³⁷³ dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythæ Parthicas, ut Menidæ Peloponnesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam, dum solennes etiam migrationes, ³⁷⁴ quas *metonias* appellant, consilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam & oriente nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatè foenerauerunt. Certè quidem ipse orbis in promptu est cultior de die, & instructior pristino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines famosas retrò fundi amantissimi obliterauerunt. Quas uas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt, harenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantæ vrbes quantæ non casæ quondam. Iam nec insula horrent, nec sepe terrent, ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique vita. Summum enim morum frequentia humanæ. Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficientia necessitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos natura non sustinet. ³⁷⁵ Uera lues, & fames, & bella, & voragine ciuitatum pro remedio deputanda, tantæ rursus infolentis generis humani: & tamen quum eiusmodi secures maximam mortalium vim semel cadant, nunquam restitutionem eius uiuos ex mortuis reducant. ³⁷⁶ post mille annos semel orbis expauit. Et hoc enim sensibile fecisset aqua vis animis & restitutionis, si uiui ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, & non statim mortuis uiui, quum si non statim supparetur quod erogatum in totum absumi periculum præueniente restitutionem defectione: quia nec paria esset cōmeatus hic vitæ millianis temporis longè scilicet breuior, & idcirco facilius antè extingui quàm redaccendi. Ignoramus hoc modo intercidisset, si uiui ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit ceterum uiuos ex mortuis fieri. [³⁷⁷ Iam uerò si ex mortuis uiui, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum animas, ut singulas in singula corpora reuerti oportet. ³⁷⁸ Porro si & binæ & trinæ & quinæ usque vno utero resumuntur, non erunt ex mortuis uiui, quia non singuli ex singulis. ³⁷⁹ Et hoc autem modo primò diuina forma signatur, quæ & nunc plures animæ de vna proferuntur. Item quum varia ætate decedant animæ, & nunc plures animæ de vna reuertuntur? Omnes enim ab infantia imbuuntur, qua infans reuertatur, quale est enim ut senex defunctus infans reuertatur? si decrescit foris anima retrograda ætate, quæ magis erat ut progressior reuenteretur mille post annis: Certè vel coætanea suæ mortalitatis æuum quod reliquisset, iterum recepisset. Sed & si eadem semper reuoluerentur, licet corporum quoque formas easdem, licet non statim: tamen quoque fortes calami reuoluerentur & audiorum & adiectionum pristinas proprietates secum referre deberent. Vnde etiam niam temerè eadem haberentur, carentes his per quæ eadem probarentur. Vnde etiam (inquis) an ita quidem fiat occultè, sed conditio miliarij æui interimat facultatem defendi, qua ignorata & ibi reuertuntur. Atquin scio non ita fieri, quum Pythagoram Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce enim Euphorbum Pythagoram uerò tam residem & imbellem, ut prælia tunc Græciæ uitans, Italiæ maluit. Sed & Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat, ³⁸⁰ Pythagoras contra nec edendis, nec malibus abstinens. Æthalides autem & Hermetimus ³⁸¹ fabam quoque in pabulis commensibus inruerat: Pythagoras uerò ne per fabalia quidem transendum discipulis suis tradidit. Quomodo ergo eadem animæ recuperantur, quæ nec ingenis, nec institutis, nec uictibus eadem probabuntur. Iam nunc de tanto Græciæ censu quatuor sola animæ recensentur. Sed & quid utique de solo Græciæ censu, ut non ex omni gente, ex omni

TERTULI
Cum Annot.
PADERBORN
A. V
36

A etate ac dignitate, ex omni denique sexu, ³⁸² & μεταμύωσις & μεταστομύωσις, quotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque alium se recognoscat, non & ego? aut si privilegium Philosophorum est, & utique Græcorum, ³⁸³ quasi non & Scythæ & Indi philosophentur, cur neminem se retrò meminit Epicurus, neminem Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissimus ob mella facundia.

CA. XXXII.

[³⁸⁴ Sed enim Empedocles ³⁸⁵ quia se Deum delirarat, idcirco opinor dedignatus aliquem se heroum recordari, ³⁸⁶ Thammus & piscis fui, inquit. ³⁸⁷ cur non magis & pepo tam insullus, & chamæleon tam inflatus? Planè ut piscis, ne aliqua sepulturae conditio repuresceret, assum se maluit in Ætnam præcipitando. Atque exinde in illo finita sit merensomatosis, ut æstiva cœna post assum. Perinde igitur & hic dimicemus necesse est aduersus portentosorem præsumptionem, bestias ex hominibus & homines ex bestiis reuoluentem.

³⁸⁸ Viderint thanni, licebit, & lapathi, ne plus ridere quàm docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, ³⁸⁹ etiamsi secundum Philosophos ex elementariis substantiis censetur. Sive enim ignis anima, sive aqua, sive sanguis, sive spiritus, sive aer, sive lumen, recogitare debemus contraria quæque singulis speciebus animalia: ³⁹⁰ igni quidem ea quæ rigent; colubros, stelliones, salamandras, etiam quæcunque de æmulo producentur elemento, de aqua scilicet, perinde contraria, atque illa quæ arida & exuclida: denique sicciatibus gaudent locustæ, papiliunculi, chamæleontes. ³⁹¹ Itè contraria sanguini quæ carent purpura eius, cochleas, vermiculos, & maiorem piscium censum. ³⁹² Spiritui verò contraria quæ spirare non videntur, carentia pulmonibus, & arteriis, culices, formicas, tinceas, & hoc genus minutalia. ³⁹³ Item aëri contraria, quæ semper subterraneum & subaquaneum viuientia carent haustu eius. Res magis quàm nomina noueris. ³⁹⁴ Item contraria lumini, quæ cæca in totum, vel solis tenebris habent oculos, talpas, vesperugines, noctuas. Hæc ut ex apparentibus & manifestis substantiis doceam.

³⁹⁵ Ceterum si & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, & Idæas Platonis offenderem, ³⁹⁶ & entelechias Aristotelis occuparem, inuenirem fors his quoque speciebus animalia, quæ nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim, ex quacunque substantia supradicta constitisset humana anima, non potuisse eam in tam contraria vnicuique substantiæ animalia reformari, & censum eis de sua translatione conferre, à quibus excludi ac respui magis haberet, quàm admitti & capi nomine huius primæ contrarietatis, quæ substantiæ status diuersitatem committit, tunc & reliquæ per consequentem ordinem cuiusque naturæ. Nam & sedes alias humana sortita est, & victus, & instructus, & sensus, & adfectus, & concubitus, & foetus. itè ingenia, tum opera, gaudia, tædia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas, suos postremò & vitæ modos, & exitus mortis.

³⁹⁷ Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, aëri postea insultabit in aqua, aut mari postea desultabit in anguilla? Quomodo itè pabulis liberalibus & delicatis atque curatis educata, nō dico paleas, sed spinas, & agrestes amaritudines frondiū, & bestias sterquiliniorum, vermiū etiā venena ruminabit, si in caprā transierit, vel in coturnicē, immò & cadauerinā, immò & humanā, sui utique memor in vrfo & leone? Sic & cetera ad incongruentiā rediges, ne singulis perorādis immoremur. ³⁹⁸ Ipsius animæ humanæ quisquis modulus, quæcūque mensura, quid faciet in amplioribus lōgè vel minoribus animalibus? Necesse est enim & corpus omne anima cōpleri, & animā omnē corpore obducī. Quomodo ergo anima hominis complebit elephātum? quomodo item obducetur in culicē? si tantū extēderetur aut cōtraheretur, profectò periclitabitur. Et idèò aditio, quod nulla ratione capax est huiusmodi translationis in animalia, nec modulis corporum, nec ceteris naturæ suæ legibus adæquantia. ³⁹⁹ Nunquid ergo demutabitur secundum qualitates generum, & vitæ eorum contrariam humanæ vitæ, facta & ipsa cōtraria humanæ per demutationē? Enimverò si demutationē capit amittens quod fuit, non erit quæ fuit, & si quæ fuit, nō erit, soluta est ⁴⁰⁰ μεταστομύωσις, nō adscribenda scilicet ei animæ, quæ si demutabitur, nō erit. Illius enim μεταστομύωσις dicitur, quæcūque eā in suo statu permanendo pateretur. Igitur si nec mutari potest, ne nō sit ipsa, nec permanere in statu, quia cōtraria nō capit, quæro adhuc causā aliquā fide dignā huiusmodi translationis. ⁴⁰¹ Nā etsi quidā homines bestiis adæquantur, pro qualitatibus morū, & ingeniorū, & adfectuum, quia & Deus, ⁴⁰² Adsimilat^r est, inquit, homo irrationabilibus iumentis: nō idèò milui ex rapacibus

psalm. 48.

DD

LIAN
ati onibus

& columbae ex pudicis, quasi eadem substantia animae ubique naturam suam in animalium proprietatibus reperat. Aliud est autem substantia, aliud natura substantia. Siquidem substantia propria est rei cuiusque, natura vero potest esse communis. Suscipe exemplum. Substantia est lapis, ferrum: duritia lapidis & ferri, natura substantiae est. Duritia communikat, substantia discordat. Mollitia lanae, mollitia plumae, pariant naturalia earum, substantia non pariant. Sic & si saeva bestia vel proba vocetur homo, sed non eadem anima. Nam & tunc naturam similitudo notatur, cum substantiae dissimilitudo conspicitur. Ipsa enim quod hominem similem bestiae iudicas, confiteris animam non eandem similem, similem dicendo non ipsam. sic & diuina pronuntiatio sapit, pecudibus ad quas hominem natura, non substantia. Ceterum nec Deus hominem hoc modo notasset, si pecudem substantia nosset. [493] Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, quod anima humana pro vita & meritis genera animalium sortiantur, iugulanda quaeque in occisionibus, & subigenda quaeque in famulatores, & fatiganda in operariis, & foedanda in mundis, proinde honoranda, & diligenda, & curanda, & adpetenda in speciosissimis, & probissimis, & utilissimis, & delicatissimis: & hic dicam: si demutantur, non ipsae pungentur quae merebuntur. Et euacuabitur ratio iudicij, si meritorum deerit. Deerit autem sensus meritorum, si status uerterit animarum. Vertit autem status animae, si non eadem perseverauerint. Equae si perseverauerint in iudicium, 494 quod & Marcus Aegyptius nouit, dicens animam digressam a corpore non refundi in animam uicem, sed manere determinatam, ut rationem (inquit) patri reddat eorum quae in corpore peperit. Volo iudicij utique diuini iustitiam, grauitatem, maiestatem, dignitatem recentem non sublimiore fastigio praesidet humana censura, plenior utriusque sententiae horum poenarum & gratiarum, seuerior in uiscendo, & liberalior in largiendo. Quid potestur animam homicidae: aliquid credo pecus lanienae & macello destinatum, ut iuguletur, quia & ipsa iugulauerit, perinde decorietur, quia & ipsa despoliauerit: pabulum proponatur, quia & ipsa bestiis infecerit os, quas in syluis & aruis trucidat. Si ita iudicabitur, nonne illa anima plus solatij quam supplicij relatura est: quod dicitur ter coccos pretiosissimos inuenit, 495 quod condimentis Apicianis & Iurconianis dicitur, quod mensis Ciceronianis inferitur, quod lancibus splendidissimis Syllanis dicitur, quod exequias conuiuium patitur, quod a coequalibus deuoratur potius quam a lupis, ut in hominis corpore tumulata, & in suum genus regressa resurrexisset exultans aduersus humana iudicia, si ea experta est. 496 Namque illa sicarium uariis quaesitis, etiam praeter naturam eruditis feris dissipant, & quidem uiuentem, immo uicile morientem, curata mora finis ad plenitudinem poenae. Sed etsi anima praefugit timo gladio, ne corpus quoque euaserit ferrum, nihilominus iugulo utroque confectisque transfixis, compensatio proprii facinoris exigitur. Inde in ignem datur, ut pultura puniatur. Aliter denique non licet, nec tamen tanta est rogi cura ut reliqua bestiae inueniant: certe nec ossibus parcitur, nec cineribus indulgetur, nuditate plumbi. Tanta est apud homines homicidij uindicta, quanta ipsa quae uindicatur natura. Quae praeferat seculi iustitiam, quam & Apostolus non frustra gladio armata contestatur, quae homine sciendo religiosa est: Si ceterorum quoque scelerum mercedem cogitauerit, tibi uia uicibura, & culleos, & uncas, & scopulos, cui non expediat apud Pythagoram & Empedoclem sententiam pati? Nam & qui laboribus atque seruitiis puniendi, utique & mulos recorporabuntur, quantum sibi de pistrinis & aquilegis rotis grauiatur, si metallorum, & ergastulorum, & operum publicorum, ipsorumque carcerum otiosorum, recordentur. Perinde qui integre morati commendauerint iudicia uinorum pro praemia, sed potius inuenio supplicia. Nimirum magna merces bonis in animalibus cunquere restitui. 497 Pauum se meminit Homerus Ennio somnare: sed tacere potius credam, etsi pulcherrimus pauus, & quo uelit colore cultissimus, sed tacere potius sed displicet vox. Et Poeta: nihil aliud quam cantare malunt. Damnatum est igitur Homerus in pauum, non honoratus. Plus de seculi remuneratione gaudebit, pater habitus ruralium disciplinarum, ut malit famae suae ornamenta, quam gaudeat. Age nunc, ut Poeta in pauos vel in cynos transeant, si vel cynis decora vox est; 498 quod animalibus pro iusto Deioeae, quam bestiam integram feminae Didoni quam uolucrem patientiam, & pecudum sanctimonia, quem piscem innocentia fortientur: Omnia famula sunt hominum, & omnia subiecta, omnia macipata. Si quid horum futurum est, diminoratur illic ille cui obnoxia

Rom. 13.

A vitæ imagines, statuæ, & tituli, honores publici, priuilegia rependuntur, cui curia, cui populus suffragiis immolat. O iudicia diuina post mortem humanis mendiciora, contemptibilia de pœnis, fastidibilia de gratiis, quæ nec pessimi metuant, nec optimi cupiant: atque magis scelesti, quàm sancti quique, properabunt illi, vt iustitiam seculi citius euadant, isti vt tardius eam capiant. Bene Philofophi doceris, vtiliter suadetis, leuiora post mortem supplicia vel præmia. Cùm si quod iudicium animas manet, grauius debeat credi in disputatione vitæ, quàm in administratione: quia nihil plenius, quàm quod extremius: nihil autem plenius, quàm quod diuinius. ⁴⁰⁹ Deus itaque iudicabit plenius, quia extremius per sententiam æternam tam supplicij quàm refrigerij, nec in bestias, sed in sua corpora reuertentibus animabus. Et hoc semel & in eum diem quem solus pater nouit, vt pendula expectatione sollicitudo fidei probetur, semper diem obseruans dum semper ignorat, quotidie timens quod quotidie sperat. [⁴¹⁰ Nulla quidem ad hodiernum demeritæ huiusmodi sententia erupit sub nomine hæretico, quæ humanas animas refingat in bestias. Sed necessariè hanc quoque speciem intulimus & exclusimus, vt superioribus coherentem, quo perinde in pauone tunderetur Homerus, sicut in Pythagora Euphorbus: atque ita hac etiam metempsychosis siue metemfomatosis reperienda, illa rursus cæderetur quæ aliquid hæreticis subministrat. ⁴¹¹ Nam & Simon Samarites in Actis Apostolorum redemptor spiritus sancti, postea quàm damnatus ab ipso cum pecunia sua, interitum frustra fleuit, cõuersus ad veritatis expugnationem, quasi pro solatio vltionis, fultus etiam artis suæ viribus, ad præstigias virtutis alicuius ⁴¹² Helenam quandam Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem pro spiritu sancto: & se quidem fingit summum patrem, ⁴¹³ illam verò iniectionem suam primam qua iniocerat angelos & archangelos condere: huius eam propositi compotem exilisse de patre, & in inferiora desultasse: atque illic præuento patris proposito, angelicas potestates genuisse ignaras patris artificis mundi huius, ab his perinde animo retentam, ne digressa ea alterius genimina viderentur. Et idcirco omni contumeliæ addictam, vt nusquam discedere depreciam liberet, humanæ quoque formæ succidisse, velut vinculis carnis coercendam, ita multis æuis per alios atque alios habitus fœmininos volutatam etiam illam Helenam fuisse ⁴¹⁴ exitiosissimam Priamo, & Stesichori postea oculis, quem & excæcasset ob conuictum carminis, dehinc reluminasset ob satisfactionem laudis. Proinde migrantem eam de corporibus in corpora, postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam villorem. Hanc igitur esse ouem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, & primum recuperata ea & reuecta nescio humeris an feminibus, exinde ad hominum respexerit salutem, quasi per vindictam liberandorum ex illis angelicis potestatibus, quibus fatendis & ipse configuratus æquè hominibus & hominem ementitus, in Iudæa quidem filium, in Samaria verò patrem gesserit. O Helenam inter poetas & hæreticos laborantem, tunc adulterio, nunc stupro infamem, nisi quòd de Troia gloriosus eruitur quàm de lupanari, mille nauibus de Troia, nec mille denariis forsitan de lupanari. Erubescit Simon tardior in requirendo, inconstantior in retrahendo. At Menelaus statim insequitur amissam, statim repetit ereptam, decennij prælio extorquet, non latens, non fallens, non cauillabundus. Vereor ne ille magis pater fuerit, qui circa Helenæ recuperationem & vigilantibus & audientibus & diutius laborauerit. [⁴¹⁵ Sed non tibi soli metempsychosis hæc fabulam instruxit, inde etiam Carpocrates vtitur ⁴¹⁶ pariter Magus, ⁴¹⁷ pariter fornicarius, et si Helena minus, quid nisi cùm propter omnimodam diuinæ & humanæ disciplinæ euersionem constituendam recorporari animas adseuerauerit. Nulli enim vitam istam ratò fieri, nisi vniuersis, quæ arguunt eam, expunctis: quia non natura quid malum habeatur, sed opinione. Itaque metempsychosin necessariè imminere, si non in primo quoque vitæ huius comæatu omnibus illicitis satisfiat, scilicet facinora tributa sunt vitæ. Ceterum totiens animam reuocari habere, quotiens minus quid intulerit, reliquatricè delictorum ⁴¹⁸ donec exoluat nouissimum quadrantem, detrusa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totam illam allegoriam Domini certis interpretationibus reluctantem, & primò quidè simpliciter intelligendam. ⁴¹⁹ Nam & ethnicus homo aduersarius noster est, incedens in eadem via vitæ cõmunis. Ceterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conuersari non liceret. Huic ergo bonum animi præstes iubet. Diligite enim inimicos vestros (inquit) ⁴²⁰ orate pro maledicentibus vos, ne aliquo commercio negotiorum iniuria prouocatus, abstrahat te ad suum iudicem, & in custodiam delegatus

C. xxxiii

Luc. 16.

Ca. xxxv.

Matth. 5.

1. Cor. 5.

Luc. 6.

Matth. 5.

Asis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, & ⁴³⁹ decuriam numerum, ut exinde reli-
 quorum parentum colunt, denique perfectorem natiuitatis humanæ. Ego ad Deum po-
 tius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo magis inaugurēt *Exod. 10.*
 hominem, ut tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero renascimur.
 Sed & cum septimo mense natiuitas plena est, facilius quàm octauo, honorem sabbati *Gen. 2.*
 agnoscam, ut quoto die dedicata Dei conditio, toto mense interdum producat. *Matth. 21.*
 in auspicia resurrectionis, & requietis, & regni: ideò odoas nos non creat. tunc enim nu-
 ptia non erunt. Societatem carnis atque animæ iam dudum commendauimus à congre-
 gatione seminum ipsorum vsque ad firmam perfectionem. Proinde nunc & à natiuitate de-
 fendimus, imprimis quòd simul crescunt, sed diuersa ratione pro generum conditione,
 caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Ceteram animam substantia cre-
 scere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita & defectura creda-
 tur. ⁴⁴⁰ Sed vis eius in qua naturalia peculia confita retinentur, saluo substantiæ modulo,
 quo à primordio inflata est, paulatim cum carne producit. Constitue certū pondus auri
 vel argenti rudem adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, ta-
 men continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti. Dehinc cum
 in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non
 per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Et si sic quoque augetur dum exten-
 ditur: licet enim habitu augetur, cum statu non licet. Tunc & splendor ipse prouehitur auri
 vel argenti, qui fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alij at-
 que alij habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferes
 modulo, nisi effigiem. Ita & animæ crementa reputanda, non substantiua, sed prouocatiua.
 [441] Quæquam autem & retrò præstruxerimus omnia naturalia animæ ipsi substantiæ inesse *C. xxxviii*
 pertinentia ad sensum & intellectum, & ex ingenito animæ censu, sed paulatim per ætatis
 spatia procedere, & variè per accidentia euadere, pro artibus, pro institutis, pro locis, pro
 dominatricibus potestatibus: quod tamen faciat ad carnis animæque propositam nunc
 societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, pariterque
 & illam suggestu sensuum, & istam processu membrorum exurgere à quatuordecimo ferè
 anno: ⁴⁴² non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura ciuilia abhinc
 agendis rebus adtemperant, sed quòd & hæc de primordio ratio est. Si enim Adam & Eua *Gen. 3.*
 ex agnitione boni & mali pudenda tegere senserunt, ex quo id ipsum sentimus, agnitio-
 nem boni & mali profitentur. Ab his autem annis & iustior & vestitior sexus est, & con-
 cupiscentia oculis arbitris vitur, & communicat placitum, & intelligit que sint, & fines
 suos ad instar ficulnæ contagionis pruriginè accingit: & hominem de paradiso integri-
 tatis educit, exinde scabida etiam in ceteras culpas & delinquendi non naturales, cum iam
 non ex instituto naturæ, sed ex vitio. Ceterum propriè naturalis concupiscentia vnica est
 alimentorum solummodò, quam Deus in primordio contulit. ⁴⁴³ Ex omni ligno (in- *Gen. 2.*
 quit) edetis. Et secundæ post diluuium genituræ supermensus est, Ecce dedi vobis om- *Gen. 9.*
 nia in escam tanquam holera sceni. prospectum non tam animæ quàm carni, etsi pro-
 pter animam. ⁴⁴⁴ Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quòd anima deside-
 rare videatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intelligi cupit, quæ cibus sustineatur,
 denique derogatis eis euigescat, postremò subtractis intercidat. Porro non solum pro-
 ponendum est quisnam ea desideret, sed & cui, & si propter se, sed & car, & quando, &
 quonam vsque: tum quòd aliud est, natura desiderare, aliud necessitate, aliud secundum
 proprietatem, aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima, sibi quidem ex causa ne-
 cessitatis, carni verò ex natura proprietatis. Certè enim domus animæ caro est, & in-
 quilius carnis anima. Desiderabit itaque inquilinus ex causa, & necessitate huius nomi-
 nis profutura domui, toto inquilinatus sui tempore, non ut ipse substruendus, nec ut ipse
 gloriantus, nec ut ipse tibi canendus, sed tantummodò continendus: quia non aliter con-
 tineri possit quàm domo sulca. Alioquin licebit animæ dilapsa domo ex destitutione
 propriorum subsidiorum incolumi abire, habenti sua firmamenta & propriæ conditionis
 alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem, arbitrij liber-
 tatem. [445] Quæ omnia natiuitatis animæ conlata idem qui in primordio inuidit, hunc *C. xxxix.*
 quoque obumbrat atque deprauat, quo minus aut vltro prospiciantur, aut quæ oportet
 administrantur. Cui enim hominum non adhærebit spiritus nequam, ab ipsa etiam ianua

DD iij

LIAN
anti omnibus

natiuitatis animas aucupabundus, vel quâ inicitatus, ⁴⁴⁶ tota illa puerperij superstitione, et omnes idololatria obsterice nascuntur, dum ipsi adhuc vteri infulis apud idola confectis redimiti, genimina sua dæmoniorum candidata profitentur, ⁴⁴⁷ dum in partu Lucina & Dianæ eiulatur, ⁴⁴⁸ dum per totam hebdomadam Lunoni mensa proponitur, ⁴⁴⁹ dum vltima die fata scribunda aduocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram ⁴⁵⁰ Statinæ Deæ sacrum est. Quis non exinde aut totum filij caput reatui vouet, aut ab quem excipit crinem, aut tota nouacula profecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obligat, pro gentica, pro ciuita, pro publica, aut priuata deuotione. Sic igitur & Socratem puerum adhuc spiritus dæmonicus inuenit. Sic & omnibus genij deputantur ⁴⁵¹ quod dæmonium nomen est, ad eò nulla femine natiuitas munda est, vtique ethnicorum. Hinc enim & Apollonius stolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tã ex feminis prerogatiua quam ex institutionis disciplina. ⁴⁵² Ceterum (inquit) immundi nascerentur, quasi delictum tamen sanctitatis, ac per hoc etiam salutis, intelligi volens fidelium filios: vt huius spiritus ignora matrimonij que retinenda censuerat patrocinauerunt. Alioquin meminerat Dæmoniacæ definitionis, Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei. id est non erit sanctus. [⁴⁵³ Ita omnis anima eousque in Adam censetur, donec in Christo recensatur: tã diu immunda, quam diu recensatur. Peccatrix autem, quia immunda recipiens ignominiam suam ex carnis societate. Nam etsi caro peccatrix, ⁴⁵⁴ secundum quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concupiscentis aduersus spiritum, ob quam carnales notantur infamia, ⁴⁵⁵ non tamen suo nomine caro infamis. Non enim de proprio sapit quid, aut sentit, ad suadendam vel imperandam peccatam: quæ ministerium est? Et ministerium, non quale seruus vel minor amicus animalis minister, sed quale calix vel quid aliud eiusmodi corpus, non anima. Nam & calix minister sitientis est; nisi tamen qui sitit, calicem sibi accommodarit, nihil calix minister. ⁴⁵⁶ Adeò nulla proprietatis hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia vis est, & alia persona, sed res est alterius planè substantiæ, & alterius conditionis, addita men animæ vt suppellex, vt instrumentum in officina vitæ. Caro igitur increpatur in peccatis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gula, violentia, in idololatria, ceterisque carnalibus non sensibus, sed effectibus. ⁴⁵⁷ Denique sententia doctorum, etiam sine effectibus imputari solent animæ. Qui viderit mulierem ad concupiscentiam, iam aduerserit in corde. Ceterum quid caro sine anima, perinde in opere ne prohiberis, iustitiæ, tolerantia, pudicitia. Porro quale est, vt cui nec bona doceris propria subscribas, ei crimina adpingas? sed ea per quam delinquitur, conuenitur, quæ a qua delinquitur, oneretur, etiam in ministerij accusationem. Grauior inuidia est quæ fidem, cum officia pulsantur: plus credetur qui iubet, quando nec qui obsequitur, satisfatur. [⁴⁵⁸ Malum igitur animæ, præter quod ex obuentu spiritus nequam superstitione ex originis vitio antecedit, ⁴⁵⁹ naturale quodam modo. Nam, vt diximus, naturalis corruptio alia natura est, habens suum Deum & patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem: vt tamen insit & bonum animæ, illud principale, illud diuinum atque generatum: ut tamen in bonum. Potest enim obumbrari, quia non est Deus; extingui non potest, quia à Deo. Itaque sicut lumen aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tantum fitas obstaculi fuerit: Ita & bonum in anima à malo oppressum pro qualitate eius in totum vacat occulta salute, aut qua datur radiat inuenta libertate. Sic patet in optimi quidam, & nihilominus vnum omnes animæ genus: sic & in pessimis aliqui boni, & in optimis non nihil pessimi. Solus enim Deus sine peccato, ⁴⁶⁰ & solus sine peccato Christus, quia & Deus Christus. Sic & diuinitas animæ in præfatione patet ex bono priore, & conscientia Dei in testimonium prodit. ⁴⁶¹ Deus bonus est, quia videt, & Deo commendo: propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine bono mine. Proinde cum ad fidem peruenit reformata ⁴⁶² per secundam natiuitatem, qua & superna virtute, detracto corruptionis pristinae aulæ totam lucem suam accipit. Excipitur etiam à spiritu sancto, sicut in pristina natiuitate à spiritu profano. Scilicet tur animam nubentem spiritui caro, vt dotale mancipium, & iam non animæ minister perest, vt illic materia ponat, vbi ipsa anima consummat. ⁴⁶³ De morte Epicuri gari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissoluitur, non

Ioan. 3.
CAP. XI.
Rom. 5.

Matth. 5.

CAP. XII.

CAP. XIII.

A sensu caret, & quod sensu caret, nihil ad nos. Dissoluitur autem & caret sensu, non ipsa mors, sed homo, qui eam patitur. At ille ei dedit passionem, cuius est actio. Quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis, & preemptricem sensus, quam ineptum ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. ⁴⁶⁵ Multo coactius Seneca: Post mortem (ait) omnia finiuntur, etiam ipsa. Hoc si ita est, iam & mors ad semetipsam pertinebit, si & ipsa finitur. Eo magis ad hominem, in quo inter omnia finiendo, & ipsa finitur. Mors nihil ad nos, ergo & vita nihil ad nos. Si enim quo dissoluimur præter nos, etiam quo cõpungimur extra nos. Si adeptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos: sed mortem quoque interimat, quia & animam in nobis ut depositum habitat. & ut de alia provincia animæ, ita de morte tractabitur, ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa non pertinet. ⁴⁶⁶ Deniq; nec speculũ eius somnus, aliena materia est. [⁴⁶⁷ De somno prius disputemus; post, mortem qualiter anima decurrat. ⁴⁶⁸ Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam Philosophis placet, cum ex his eum deputant causis, quæ præter naturam haberi videntur. ⁴⁶⁹ Stoici somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, ⁴⁷⁰ Epicurei diminutionem spiritus animalis, ⁴⁷¹ Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam, ⁴⁷² Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato segregationem consati spiritus, Democritus indigentiam spiritus, ⁴⁷³ Aristoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse præsumo, ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est, defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiæ, quam scilicet tollit. Si quidem homo somno magis reficitur quam fatigatur. Porro nec semper ex fatigatione concipitur somnus, & tamen cum ex illa est, illa iam non est. Sed nec refrigerationem admittam, aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant: & dissipatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili, & rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est, quod etiam sudor digestionis aestuantis est index. Deniq; coneoquere dicimur, quod caloris non frigoris operatio est. Proinde deminutionem animalis spiritus, aut indigentiam spiritus, aut segregationem consati spiritus; immortalis anima non finit credi. Perit anima si minoratur. Superest si forte cum Stoicis resolutionem sensualis vigoris somnum determinemus, quia corporis solius quietem procuret, non & animæ. Animam enim ut semper mobilem & semper exercitam, nunquam succedere quieti, alienæ scilicet à statu immortalitatis: nihil enim immortale finem operis sui admittit. somnus autem finis est operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei soli quies finis operis adlatur. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem Dialecticos in dubium deducentes totam naturalium & extranaturalium discretionem, ut & quæ putaverit citra naturam esse, naturæ vindicari sciat posse, à qua ita esse sortita sunt, ut citra eam haberi videantur, & utique aut natura omnia, aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri, quod Dei contemplatio suggerit auctoris omnium de quibus queritur. Credimus enim si quid est natura, rationale aliquod opus Dei esse. ⁴⁷⁴ Porro somnum ratio præit, tam aptum, tam utilem, tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat, recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum etiam colorem. Quod si vitale, salutare, auxiliare somnus, nihil eiusmodi non rationale, nihil non naturale. Sic & Medici omne contrarium vitali, salutari, auxiliari extra naturæ cardines relegant. ⁴⁷⁵ Nam & æmulas somno valetudines, phreneticam atque cardiacam, præter naturam iudicando, naturalem somnum præiudicauerunt: ⁴⁷⁶ etiam in lethargo non naturale notantes, testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura, aut defraudatione, aut enormitate rescinditur, proprietate mensuræ conseruatur. Ita naturale erit statu, quod non naturale effici potest decessu vel excessu. Quid si esum & potum de naturæ sortibus eximas? ⁴⁷⁷ nam & in his plurima somni paratura est. Certè his à primordio naturæ suæ homo imbutus est: si apud Deum discas, ⁴⁷⁸ ille fons generis Adæ ante ebibit soporẽ, quàm sitijt quietem. Antè dormit quàm laboravit, immò quàm & edit, immò quàm & profatus est, ut videant naturalem indicem somnum omnibus naturalibus principalem. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere. ⁴⁷⁹ Si enim Adam de Christo figurabat, somnus Adæ mors erat Christi dormituri in morte, ut de iniuria perinde lateris eius vera mater viuentium figuraretur Ecclesia. Ideo & somnus tam salutaris, tam rationalis etiam in publicæ & cõmunis iam mortis effingitur exemplar. Voluit enim Deus & aliàs nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, ⁴⁸⁰ pa-

C. XLIII.

LIAN
ati omnibus

Gen. 2.

Ioan. 19.

radigmate Platonico plenius humani vel maxime in itij ac finis lineas quotidie agere nobiscum, manum porrigens fidei facilius adiuuanda per imagines & parabolas, sicut sermo num, ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam iacuit, & quale post vitam iacebit, & quietationem plasticam & sepulturam, expectans animam quasi nondum conlatam, & quietam ereptam. Sed & illa sic patitur ut alibi agere videatur, dissimulatione presentie futuri absentiam ediscens: & tamen interim somniat, nec quiescit, nec ignauescit omnino, nec naturam immortalitatis seruam soporis addicit. Probatur se mobilem semper, terra, mari peregrinatur, negotiatur, agitur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque illicita persequitur, ostendit quod sine corpore etiam plurimum possit, quod & suis instructa sit membris, sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agendi. Ita cum euigilauerit corpus redditum officij eius, ⁴⁸¹ resurrectionem mortuorum tibi adfirmat. Hæc erit iomni & ratio naturalis, & natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, spem moderaris, discis mori & viuere, discis vigilare dum dormis. [⁴⁸² Ceterum de Hermotimo, Anma (ut aiunt) in somno carebat, quasi per occasionem vagaturi hominis proficiscens, & corpore. vxor hoc prodidit, inimici dormientem nacti pro defuncto cremauerunt. Ingressa anima, tardius credo, homicidium sibi imputauit. Ciues Clazomenij Hermotimum templo consolantur. Mulier non adit, ob notam vxoris, quorsum istud? ut quia non habet est vulgo existimare ⁴⁸³ secessionem animæ esse somnum, hoc quoque Hermotimi exemplo ne presumptio est, vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit, excludens inchoant aut tale quid vitij, ⁴⁸⁴ quod etiam Epimenidem in fabulam impegit quinquaginta annos somniculosum. Sed & Neronem Suetonius, & Thrasimedem ⁴⁸⁵ Theopompus vnquam somniasse: nisi vix Neronem in ultimo exitu post pauores suos. Quis Hermotimus ita fuit, ut otium animæ nihil operantis in somnis diuortium credentia ma magis coniectes, quam istam licentiam animæ sine morte fugitiuam, & quidem continua. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunæ animæ, sanè persuaderet diuinitus factum. Congruere enim hominem seu momentaneum, ad eum velut fulgure rapido momentaneam mortis ictu: si non magis in proximo somnium credi, quod vigilanti potius accidere deberet, si non somnium magis crederet. [⁴⁸⁷ Tenemus hic de somnijs quoque Christianam sententiam expromere, tractantibus somni, sed non modicis iactationibus animæ, quam ediximus negotiosam exercitam semper ex perpetuitate meditationis, quod diuinitatis & immortalitatis est. Igitur cum quies corporibus euenit, quorum solatium proprium est, vacans illa a solatio alieno non quiescit, & si caret opera membrorum corporalium, suis vititur. Conspiciatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnia habitus artis conatum: pugnatur, certatur, sed vacua iactatio est, nihilominus tamē fieri videntur fieri tamen non videntur. Actum enim fiunt, effectu verò non fiunt, ⁴⁸⁸ Hanc vim excidimus, excessum sensus, & amentie instar: sic & in primordio somnus cum extasis catus, Et misit Deus extasim in Adam, & obdormiuit: somnus enim corpori prostratus quietem, extasis animæ accessit aduersus quietem, & inde iam forma somnum extasis scens, & natura de forma. Denique & oblectamur, & contristamur, & conterremur, nisi, quam adfectu & anxie & passibiliter: cum in nullo permoueremur a vacuis sensuum imaginibus, ⁴⁸⁹ si compotes somniaremus. Denique & bona facta gratuita sunt in sensibus, & delicta secura. ⁴⁹⁰ non magis enim ob stupri visionem danabimur, quam ob martirij ronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam componere esse non licet: hoc erit proprietas amentie huius: quia non fit ex corruptela bonæ voluntatis, sed ex ratione naturæ: nec enim exterminat, sed auocat mentem. Aliud est extasis, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est: quod sanitas mentis, salua memoria stupet, amentie genus est. Ideo non dicuntur furere, sed somniare: ideo & prudentes, si quando sumus: sapere enim nostrum licet obdoretur, non tamen extinguitur, nisi quod & ipsum potest videri vacare tunc. Extasis enim hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis sapientie imagines inferat, quemadmodum & erroris. [⁴⁹¹ Ecce rursus vrgemur etiam de ipsorum somniorum retractatu, quod dederit: nullæ longæ moræ eius quod eueniet. ⁴⁹² Vana in totum somnia Epicurus iactat.

TERTULLIANI
Cum Annotat
PADERBORN
A. V.
16.

A uit, liberans à negotijs diuinitatem, & dissoluens ordinem rerum, & in passiuitate omnia spargens, vt euentui exposita, & fortuita. Porro si ita est, ergo erit aliquis & veritatis euentus, quia nō capit solam eam euentui omnibus debito eximi. ⁴⁹³ Homerus duas portas diuisit somnijs, corneam veritatis, fallaciæ eburneam. Respicere est enim, inquit, per cornu, ebur autem cæcum est. ⁴⁹⁴ Aristoteles maiore sententiam mendacio recitans, agnoscit & verum. ⁴⁹⁵ Telmessenses nulla somnia euacuant, imbecillitatem coniectationis inculant. ⁴⁹⁶ Quis autem tam extraneus humanitatis, vt non aliquam aliquādo visionem fidelem senserit: pauca de insignioribus perstringens, Epicuro pudorem imperabo. ⁴⁹⁷ Atyages Medorum regnator quod filia Mandanæ adhuc virginis vesicam in diluuiōnem Asia fluxisse somnio viderit, Herodotus refert. Item anno post nuptias eius ex hisdem locis vitam exortam toti Asia incubasse. ⁴⁹⁸ Hoc etiam Charon Lampascenus Herodoto prior tradit, qui filium eius tanto operi interpretati sunt, non se fefellerunt. Siquidem Asiam Cyrus & merfit & pressit. ⁴⁹⁹ Philippus Macedo nondum pater, Olympiadis vxoris naturam obsignasse viderat anulo, leo erat signū, crediderat præclusam genituram, opinor ⁵⁰⁰ quia leo semel pater est. ⁵⁰¹ Aristodemus vel Aristophon coniectans, immo nihil vacuum obstgnari, filium & quidem maximi impetus portendi. Alexandrum qui sciunt, leonem anuli recognoscunt: ⁵⁰² Ephorus scribit, ⁵⁰³ Sed & Dionysij Siciliæ tyrannidem Himeræa quadam somniauit, ⁵⁰⁴ Heraclidas prodidit. ⁵⁰⁵ Et Seleuco regnum Asia Laodice mater nō dum eum enixa præuidit, Euphorion prouulgauit. ⁵⁰⁶ Mithridatem quoque ex somnio Pontipotitum à Strabone cognosco. ⁵⁰⁷ Et Balaridem Illyricū à Molossis vique Macedoniam ex somnio dominatum de Callisthene discō. Nouerunt & Romani veritatis huiusmodi somnia. ⁵⁰⁸ Reformatorem imperij, puerulum adhuc & priuatum loci, & Iulium Octauium tantum, & sibi ignotum Marcus Tullius iam & Augustum & ciuiliū turbinū sepulchorem de somnio norant. In Vitellijs commentarijs conditum est. Nec hæc sola species erit summarum prædicatrix potestatum, sed & persecutorum & exitiorū: ⁵⁰⁹ vt quum Cæsar in prælium perduellium Bruti & Cassij Philippis ager aliā maiestatem, aliā discrimen ab hostibus relaturus, Artorij visione desituito tabernaculo euadit: ⁵¹⁰ vt quum Polycrati Samio filia crucem prospicit ⁵¹¹ de solis vngue ⁵¹² & lauacro Iouis, Reuclantur & honores & ingenia per quietem: præstantur & medelæ, produntur & furta, conferuntur & thesauri. ⁵¹³ Ciceronis denique dignitatem, paruuli etiam nunc, gerula iam sua inspexerat. ⁵¹⁴ Cycnus de sinu Socratis demulcens homines, discipulus Plato est. ⁵¹⁵ Cleonymus Pyætes ab Achille curatur in somnijs. ⁵¹⁶ Coronam auream quum ex arce Athenæ perdidissent, Sophocles tragicus somniando redinuenit. ⁵¹⁷ Neoptolemus tragædus, apud Rhe-teum Troiæ sepulchrum Aiæcis, monitus in somnis, ab ipsa ruina liberatur, & quum lapidum senia deponit, diues inde auro redit. ⁵¹⁸ Quanti autem Commentatores & affirmatores in hanc rem, ⁵¹⁹ Artemon, ⁵²⁰ Antiphon, ⁵²¹ Strato, ⁵²² Philochorus, ⁵²³ Epicharmus, ⁵²⁴ Serapion, ⁵²⁵ Cratippus, & ⁵²⁶ Dionysius Rhodius, ⁵²⁷ Hermippus, tota sæculi literatura. Solum si fortè ridebo, qui se existimauit persuasurum quòd prior omnibus Saturnus somniarit: nisi si & prior omnibus vixit. Aristoteles, ignosce ridenti. Ceterum Epicharmus etiam summum apicem inter diuinationes somnijs extulit cum Philochoro Atheniensi. ⁵²⁸ Nam & oraculis hoc genus stipatus est orbis, ⁵²⁹ vt Amphiarai apud Oropum, ⁵³⁰ Amphiloçi apud Mallum, ⁵³¹ Sarpedonis in Troade, ⁵³² Trophouij in Boccia, ⁵³³ Mopsi in Cilicia, ⁵³⁴ Hermione in Macedonia, ⁵³⁵ Pasiphaæ in Laconica. Cetera cū suis & originibus & ritibus & relatoribus cum omni deinceps historia somnium malū pro-Beirentis quinione voluminum ⁵³⁶ cetera præsidia diuinatricum artium & disciplinarum, somnijs quoque nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi. Hæc quantum ad fidem somniorum à nobis quoque consignandam, & aliter interpretandam. ⁵³⁷ Nā de oraculis etiam ceteris, apud quæ nemo dormitat, quid aliud pronūtiabimus, quàm demonicam esse rationem eorum spirituum, qui iam tūc in ipsis hominibus habitauerint, vel ad memorias eorum affectauerint ad omnem malitiæ suæ scenam, in ista æquæ specie diuinitatem mentientes, eadēque industria ⁵³⁸ etiam per beneficia fallentes medicinarum, & admonitionum, & prænuntiationum, quæ magis lædant iuuando, dum per ea quæ iuuant, ab inquisitione veræ diuinitatis abducunt ex insinuatione falsa. & vtique non clausa vis est, nec sacrariortum circumscribitur terminis: vaga & peruolatica, & interim libera est. Quo nemo dubitauerit domus quoque dæmonijs patere, nec tantum in adytis, sed in

LIAN,
anti omnibus

- C. XLVII. cubiculis homines imaginibus circumuenire? [539] Definimus enim à dæmonijs plurimū D incuti somnia, etsi interdum vera & gratiosa, sed de qua industria diximus, affectantiaque captantia; quanto magis vana & frustratoria, & turbida, & ludibriosa, & immunda. Nec mirum si eorum sunt imagines, quorū & res. 540 A Deo autem, 541 pollicito scilicet & gratiam spiritus sancti in omnem carnem, & sicut prophetaturos, ita & somniaturos seruos suos & ancillas suas, ea deputabuntur quæ ipsi gratiæ comparabuntur, si qua honesta, sancta, prophetica, reuelatoria, edificatoria, vocatoria: quorum liberalitas solet & in prophetas, & Nabuchodonosor diuinitus somniat: & maior penè vis hominum 542 ex visionibus Dei discunt. Sicut ergo dignatio Dei & in ethnicos, 543 ita & tentatio mali in sanctos, a quibus nec interdiu absistit, vt vel dormientibus obrepit quæ potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia, quæ sibi ipse anima videretur inducere ex intentione cunctantiarum. Porro quam non est ex arbitrio somniare (nam & Epicharmus ita sentit) quomodo ipsa erit sibi causa alicuius visionis. Num ergo hæc species naturali formæ relinquenda est, seruans animæ etiam in ecstasi res suas perpeti: Ea autem quæ neque a Deo neque à dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere, & præter opinionem, & præter interpretationem, & præter enarrationem facultatis ipsi propriè ecstasi & rationi circūparabuntur. [544] Ceteriora & coliora somniari affirmant sub extimis noctibus, quæ iam emergente animarum vigore producto sopore. 545 Ex temporibus autem anni verna magis, quæ quædam dissoluat animas, & hyems quodammodo obduret, & autumnus tentator aliàs valetudinum succis pomorum vinosissimis diluat. Item ex ipsis quietissimis si neque resupina, neque dextero latere decumbat, neque conresupinatis intermis, quæ si fuis oculis statio sensuum fluitet, aut compressu iecoris angina sit mentis. Sed hæc noniose æstimari, potius quàm constanter probari putem, etsi Plato est qui ea æstimari fortasse an casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt, in quod & de cibis distinguendis vel derogandis, nunc præsumptio, nunc superstitio, nunc disciplinam somniis præscribit, examinanda est 546 superstitio, vt cum apud oracula incertis ieiunium indicitur, vt castimoniam inducat: præsumptio, vt cum Pythagorici de bestiis quoque speciem fabam respuunt, onerosum & inflatum pabulum. 547 Atquin tria dæmonia Daniele fraternitas legumine solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur, præsumptiam reliquam somniorum præcipuè gratiam à Deo redemerunt & impetrantiam, vt meruisse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem: immò tanto magis hanc, quantum & ad omnem; si & ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Denim & dæmonia expostulant eam à suis somnatoribus, ad lenocinium scilicet dæmonis, quia familiarem Dei norunt: quia & Daniel rursus 548 triū hebdomadū stationem victu. Sed vt Deū inliceret humiliationis officiis, nō vt animæ somniaturæ sensum in quietiam strueret, quasi non in ecstasi acturæ, ita non ad ecstasin submouendam sobrietatem faciet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, vt in Deo fiat. [549] Infantes qui tantum somniare, cum omnia animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animaduersant succussus, & nutus, & reidentias eorum per quietem, vt ex re comprehendant motum. [550] Sed & quædam gens Atlantes cæco somno noctem transigere dicuntur, animæ vtique naturæ ignavis eiusmodi dæmonum fama mentita est, nonnunquam in Barbaros calumniola, quendam Sardinia notat, incubatores fani sui visionibus priuantem, erit & hoc in dæmonum libidinibus tā auferre somnia quàm inferre, 551 vt Neronis quoque somnia, 552 & Thrasimedis insigne inde processerit. Sed & à Deo deducimus somnia. Quæ nec à Deo Atlantes somniarent, vel 553 quia nulla iam gens Dei extranea est, in omni terra & in terminos orbis Euangelio coruscante. Num ergo aut fama mentita est, aut stoteli, aut dæmonum adhuc ratio est, dum ne aliqua natura credatur immunis somniis: nunc ad originem huius excessus, id est, ordinem mortis: quia nec ipsam sine quætionibus, licet 554 finem omnium quætionum. Publica totius generis humani sententia, vt nature debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Dei vox, hoc spondit omne quæ nascitur, vt iam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos per-

A tinere: ⁵⁵⁶ sed hæretici Magi Menandri Samaritani furor conspuatur, dicentis mortem ad suos non modò non pertinere, verùm nec peruenire. In hoc scilicet se à superna & arcana potestate legatum, vt immortales & incorruptibiles & statim resurrectionis compotes fiant qui baptisma eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda. ⁵⁵⁷ Sed aut ebriosos reddit Lyncestarū vena vinosā, ⁵⁵⁸ aut lymphaticos efficit Colophonis scaturigo dæmonica, ⁵⁵⁹ aut Alexadro accidit Nonacris Arcadiæ venenata: ⁵⁶⁰ fuit & Judææ lacus medicus ante Christum. ⁵⁶¹ Planè Stygiæ paludes poëta tradidit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Quamquam si & Menander in Stygem mergit, moriendum erit nihilominus, vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur: Quamnam & vbinam ista fœlicitas aquarū, quas nec Ioannes baptizator præministrauit, nec Christus ipse discipulis demonstrauit: ⁵⁶² Quod hoc Menandri balnei, Comicum credo, sed cur tam infrequens, tã occultū, quo paucissimi lauāt: Suspectam enim faciã tantã raritatem fecurissimi atque tutissimi sacramenti, ⁵⁶³ apud quod nec pro Deo ipso mori lex est, cum cõtra omnes iam nationes ascendant in montem Domini, & in ædem Dei Iacob, mortem per martyrium quoque flagitatis, quam de Christo etiam suo exegit: nec Magiæ tantum dabit quisquam, vt eximat mortē, aut repastinet vitis modo vitam ætate renouata. Hoc enim ne Medææ quidem licuit in hominem, etsi licuit in veruecem. ⁵⁶⁴ Translatus est Enoch & Helias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. ⁵⁶⁵ Ceterum morituri referuntur, vt Antichristum sanguine suo extinguant. ⁵⁶⁶ Obiit & Ioannes, quem in aduentum Domini remansurum frustra fuerat spes. Ferè enim hæreses ad nostra exempla profiliunt, inde sumentes præsidia quò pugnant: postremò compendiū est, vbi sunt illi quos Menander ipse perfudit, quos in Stygem suam merfit: Apostoli perennes veniant, assistant, videat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credat. ⁵⁶⁷ Opus autem mortis in medio est, ⁵⁶⁸ discretio corporis animæque, sed quidam ad immortalitatem animæ, quam quidam non à Deo edocti infirmè tuentur, ita argumentationes emendicant, vt velint credi etiam post mortem quidam animas adhærere corporibus. ⁵⁶⁹ Ad hoc enim & Plato, etsi, quas vult animas ad cœlum statim expedit, in Politia tamen cuiusdam insepulti cadauer opponit, longo tempore sine vlla labe, præ animæ scilicet indiuiduitate, seruatum. ⁵⁷⁰ Ad hoc & Democritus crementa vnguium, & comarum in sepulchris aliquanti temporis denotat. Porro & æris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse, quid si aridior ær, & solum salsius: quid si & ipsius corporis substantia exluccior: quid si & genus mortis antè iam corruptrices materias erogat: Vngues autem cum exordia neruorum sint, meritò neruis resolutione porrectis proecliores, & quotidie deficiente carne expelli videntur. Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquandiu durare præstat secreta munitio. Denique in viuentibus etiam pro cerebri vbertate, vel affluit capillago, vel deserit. Habes Medicos, si nec modicum quid animæ subsidere in corpore est decessurum quandoque & ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorundam est. ⁵⁷¹ propterea nec ignibus funerandum aiunt, parentes superfluo animæ. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquiis animæ adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine auersatrix, quod & ipsum homo non vtique mereatur pœnali exitu impendi. ⁵⁷² Ceterum anima indiuisibilis vt immortalis etiam mortem indiuisibilem exigit credi: non quasi immortalis, sed quasi indiuisibili animæ indiuisibiliter accidentem. Diuidetur autem & mors si & anima, superfluo scilicet animæ quandoque moritura: in portio mortis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius. De meo didici. Scio sceminam quandam vernaculā Ecclesiæ, forma & ætate integra functam: post vnicum & breue matrimonium, cum in pace dormisset, ⁵⁷³ & morante adhuc sepultura, interim oratione presbyteri componeretur, ad primum habitum orationis manus à lateribus dimotas in habitum supplicem conformasse, rursusque condita pace, situi suo reddidisse. ⁵⁷⁴ Est & alia relatio apud nostros, in cœmiterio corpus corpori iuxta collocando spatium recessu communicasse. Si & apud ethnicos tale quid traditur, utiq; Deus potestatis suæ signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam in testimonium ex Deo factum, quàm ex vllis animæ reliquiis: quæ si incessent, alia quoque membra mouissent, & si manus tantum, sed nõ in causam orationis: corpus etiam illud non modò fratri cessisset, verùm & alias mutatione situs ⁵⁷⁵ sibimet ipsi refrigerasset. Certè vnde sunt ista, ⁵⁷⁶ signis potius & ostentis deputanda, naturam facere non possunt. Certè vnde sunt ista, ⁵⁷⁶ signis potius & ostentis deputanda, naturam facere non possunt. mors si non semel tota est, non est, si quid animæ remanserit, vita est: non magis vitæ mi-

Genes. 5.

4. Reg. 2.

Apocal. 11.

Ioan. 21.

CAP. II.

1120

LIAN,
anti onibus

CAP. LII. scēbitur mors, quā diē nox. [177 Hoc igitur opus mortis, separationē carnis atque ani-
 ma, seposita quæstione factorum & fortuitorum, bifariam distinxit humanus adfectus, in
 ordinariam & extraordinariam formam. Ordinariam quidem naturā deputans placidam
 cuiusque mortis: extraordinariam verò præter naturam iudicans, violenti cuiusque finis.
 Gen. I. Qui autem primordia hominis nouimus, audenter determinamus mortem non ex natura
 3. scētam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali. Facile autem usurpari naturam
 nomen in ea quæ videntur à natiuitate ex accidentia adhæsisse. Nam si homo in mortem
 directò institutus fuisset, tunc demum mors naturæ affcriberetur. Porro non in mortem
 institutum eum probat ipsa lex, conditionali comminatione suspendens, 178 & arbitrio
 minis addicens mortis euentū. Denique si non deliquisset, nequaquā obisset. Ita non
 natura quod ex oblationis potestate accidit per voluntatem, non ex instituti auctoritate
 per necessitatem. Proinde etsi varij exitus mortis, vt est multimoda conditio cautarum
 nullum ita dicimus lenem, vt non vi agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet
 vis est, quid enim? quæ tantam animæ & carnis societatem, tantam à conceptu concreta-
 nem fororum substantiarum diuellit ac dirimit. 179 Nam etsi præ gaudio quis spiritum ce-
 halet, vt Chilon Spartanus, dum victorem Olympiæ filium amplectitur, 180 etsi præ glori-
 ut Clidemus Atheniensis, dum ab histrionibus ob præstantiam auro coronatur, 181 etiam
 somnium, vt Plato, 182 et si per risum, vt P. Crassus: multo violentior mors, quæ per alios
 grassatur, quæ animam per commoda expellit, quæ tunc mori adfert, cum iocundus vultu
 re est in exultatione, in honore, in requie, in voluptate. Vis est & illa nauigijs, cum 183
 gè à Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulan-
 tu, labente cursu, latante comitatu, intestino repente percussu, cum tota securitate
 dunt: non secus naufragia sunt vitæ, etiam tranquillæ mortis euentus, nihil referunt
 CAP. LIII. gram abire corporis nauem, an dissipatam, dum animæ nauigatio eueratur. [184 Sicut
 deinde anima nuda & explosa decertet, sine dubio prosequemur ex ordine: prius
 quod est loci huius explebimus, ne quia varios exitus mortis ediximus, expectet quibus
 bis rationes singulorum, 185 Medicis potius relinquendas proprijs arbitris omnium
 lium rerum siue causarum, & ipsarum corporalium conditionum. Planè ad immorta-
 tem animæ hic quoque protegendam in mentione mortis aliquid de eiusmodi exitu
 struam, in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur: habitum enim sustinens de-
 nis, abducitur dum adsumi videtur, & coniecturam præstat interitus de excessu tem-
 tura. Tota autem in corpore & ex corpore est ratio. nam quisquis ille exitus mortis
 dubio aut materiarum, aut regionum, aut viarum vitalium euerfio est: materiarum, vi-
 lis, vt sanguinis regionum, vt cordis, vt iecoris: viarum, vt venarum, vt arteriarum. Qu-
 igitur hæc ex propria quaque iniuriæ causa vastantur in corpore, adusque vltimam
 sionem, & recessionem vitalium, id est, naturalium finium, situum, officiorum, necessi-
 & anima, dilabentibus paulatim instrumentis, & domicilijs, & spatijs suis, paulatim
 migrare compulsa deducitur in diminutionis effigiem: 186 non alio modo quàm
 aurigam ipsum quoque defecisse præsumitur, cum vires equorum defatigatio deneg-
 quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis veritate. Perinde aurigæ
 poris spiritus animalis deficientis vectaculi nomine non suo deficit, opere decedens
 vigore, actu languens non statu, constantiam non substantiam decoquens, quia compo-
 re cessat, non quia esse. 187 Sic & rapida quæque mors, vt ceruicum messis semel tantum
 nuam pandēs, vt ruina vis semel omnia vitalia elidens, vt apoplexis interior ruina
 anima moram præstat, nec discessum eius in momenta diseruiat. At vbi longa mors
 deseritur anima, ita & deserit: non tamen conciditur hac facie, sed extrahitur, & deinde
 trahitur, postrematē suam partem videri facit. Nō omnis autem pars statim & ab-
 est, quia postera est: nec quia exigua est, statim & ipsa peritura est. Sequitur seriem
 nis, & medio critas trahitur ad summa, & reliquæ vniuersati coherentes expectant
 illa, non derelinquuntur, atque ita ausim dicere totius vltimum totum est: quia licet
 atque posterius sit, ipsius est. 188 Hinc denique euenit, sæpè animam in ipso diuortio
 tius agitari, sollicitiore obrutu, extraordinaria loquacitate, dum ex maiore suggestu
 libero constituta, per superfluum quod adhuc cunctatur in corpore, enuntiat quæ
 quæ audit, quæ incipit nosse. 189 Si enim corpus istud Platonicæ sententiæ carcer, certum
 Apostolica Dei templum cum in Christo est: sed interim animam conseperto suo oblit-
 & obscurat, & concretionē carnis infæcat. Vnde illi, velut per corneum speculari
 tui

A tior lux rerum est. Proculdubio cum vi mortis exprimitur de concrectione carnis, & ipsa expressione colatur, certe de oppanfo corporis erumpit in apertum ad meram & puram & suam lucem, statim semetipsam in expeditione substantiae recognoscit, & in diuinitatem ipsa libertate respicit, vt de somno emergens ab imaginibus ad veritates: tunc & enuntiat quae videt, tunc exultat aut trepidat, ⁵⁹⁰ prout paraturam deuersorij sui sentit, ⁵⁹¹ de ipsius statim angeli facie, ⁵⁹² euocatoris animarum, Mercurij poetarum. [⁵⁹³ Quod CA. LIII.

igitur deducetur anima, iam hinc reddimus. ⁵⁹⁴ Omnes ferme Philosophi, qui immortalitatem animae, qualiter volunt, tantum vindicant, vt Pythagoras, vt Empedocles, vt Plato, ⁵⁹⁵ qui que aliquod illi tempus indulgent, ab excessu vsque in conflagrationem vnuerfitatis, vt Stoici, suas solas, id est sapientum animas, in supernis mansionibus collocant. ⁵⁹⁶ Plato quidem non temere Philosophorum animabus hoc praestat, sed eorum qui Philosophiam scilicet exornauerint amore puerorum. Ad eum etiam inter Philosophos magnum habet priuilegium impuritas: itaque apud illum in aethere sublimantur animae sapientes: ⁵⁹⁷ apud Arium, in aërem; ⁵⁹⁸ apud Stoicos, sub lunam. Quos quidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas à sapientibus multo superioribus erudiri adfirmant. Vbi erit Scholae regio in tanta distantia deuersoriorum: qua ratione discipulae ad magistras conuentabunt, tanto discrimine inuicem absentes? quis autem illis postumae eruditionis vsus ac fructus, iam iam conflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos deiiciunt. ⁵⁹⁹ Hos Plato velut gremium terrae describit in Phaedone, quod omnes labe mundialium sordium confluendo, & ibidem desidendo exhalent, & ⁶⁰⁰ quasi caeno immunditiarum suarum crassiore hauftum & priuatum illic aërem respient. [⁶⁰⁰ Nobis inferi, non nuda cauositas, nec subdialis aliqua mundi sentina creduntur: ⁶⁰¹ sed CAP. LV.

in fossa terrae & in alto vastitas, & in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas. ⁶⁰² Siquidem Christum in corde terrae triuim mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo, & in-^{Math. 12.} terno, & in ipsa terra operto, & intra ipsam cauato, & in interioribus adhuc abyssis superstructo. Quod si Christus Deus, quia & homo, mortuus secundum scripturas, & sepultus secundum easdem, hic quoque legi satisfecit, ⁶⁰³ forma humanae mortis apud inferos functus, ⁶⁰⁴ nec ante ascendit in sublimiora caelorum, quam descendit in inferiora terrarum, vt illic ^{Ephes. 4.} Patriarchas, & Prophetas compotes sui faceret: ⁶⁰⁵ habes, & regionem inferum subterraneanam credere, & illos cubito pellere, qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas: serui super dominum, & discipuli super magistrum, ⁶⁰⁶ aspernati si forte in Abraham sinu, expectant: id est resurrectionis solatium carpere. ⁶⁰⁷ Sed in hoc, inquit, Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterum quod discrimen ethnicorum & Christianorum, si carcer ^{Math. 12.} mortuis idem? ⁶⁰⁸ quomodo ergo anima exhalabit in caelum, Christo illi adhuc sedente ad dexteram patris, ⁶⁰⁹ nondum Dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis quos Domini aduentus in seculo inuenerit obuiam ei raptis in aërem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet caelum, terra adhuc salua, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi referabuntur regna caelorum. Sed in aethere dormitio nostra, cum pueris Platonis: aut in aëre, cum Ario: aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. ⁶¹⁰ Immò, inquis, in paradiso, quod iam tunc & Patriarchae & Prophetae appendices ⁶¹¹ Dominicae resurrectionis, ab inferis migrauerint. Et, quomodo Ioani in spiritu, paradisi regio reuelata, quae subiicitur altari, nullas alias animas apud se praeter martyrum ostendit? ⁶¹² Quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in reuelatione paradisi, solos illic comartyres suos vidit, nisi quia nullis romphaea paradisi ianatrix eadit, nisi qui in Christo decesserint? ⁶¹³ Non in Adam noua mors pro Deo, & extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospicio? Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte, si pro Deo oecumbas vt Paracletus monet, non in mollibus febribus & in lectulis, sed in ^{Math. 10.} martyriis: si crucem tuam tollas, & sequaris Dominum, vt ipse praecipit. Tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam de paradiso à nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini. [⁶¹⁴ Occurrit disceptatio, an hoc CAP. LVI.

ab excessu statim fiat, an quaedam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio interuenire: nec harum enim opinionum suaviorum desunt. ⁶¹⁵ Creditum est insepultos non ante ad inferos redigi quam iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum, funus in somnis de Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferum posset, arcantibus eum longè animabus sepulorum. Nouimus autem praeter poetica iura, pietatis quoque

LIAN,
anti onibus

Homeriæ industriam. Tanto magis enim curam sepulturæ collocavit, quanto etiam
 moram eius iniuriosam animabus inculcavit, simul & ne quis defunctum domi detinens
 se amplius cum illo maceretur enormitate solatij dolore nutriti. Ita querelas animæ in-
 pultæ ad vtrumque confinxit, vt instantia funeris & honor corporum seruetur, & moros
 adfectuum temperetur. Ceterum quàm vanum vt anima corporis iusta sustineat, quàm
 aliquid ex illis ad inferos auehat? Multo vanius si iniuria deputabitur animæ, cessatio se-
 pulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Vtique enim tardiùs ad inferos abstrahi ma-
 let, quæ nec mori voluit. Amabit impium hæredem, per quem adhuc pacitur luce: an-
 si qua pro certo iniuria est tardiùs sub terram detrudi, titulus autem iniuriæ cessatio
 sepulturæ, per quàm iniquum eam iniuria adfici, cui non imputabitur cessatio se-
 pulturæ, ad proximos scilicet pertinens. ⁶¹⁶ Aiunt & immatura morte præuentas eouique ve-
 gari ⁶¹⁷ isthic, ⁶¹⁸ donec reliquatio compleatur ætatis, qua cum peruixissent, si non inter-
 pestiue obiissent. Porro aut constituta sunt tempora vnicuique, ⁶¹⁹ & constituta præ-
 posse non credam. Aut si constituta sunt quidem, Dei tamen voluntate vel aliqua potestate
 te mutilantur: frustra mutilantur, si iam impleri sustinent. Aut si non sunt constituta, ni-
 erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam: Ecce obiit (verbi gratia) puer
 fans sub vberum fontibus, puta nunc puer inuestis, puta vesticeps, ⁶²⁰ qui tamen octogena
 ta annos victurus fuisset, hos præreptos, vt anima eius hic post mortem transigat, qua
 est? Ætatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur ætates
⁶²¹ Nostri autem illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in resurrectione
 animas, in quibus decesserunt. lidem ergo sperabuntur & corporum moduli, & eadem
 ætates quæ corporum modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic tra-
 gere prærepta tempora, vt octogenaria resurgat in corpore mensis vnus? Aut si hic
 erit ea tempora impleri quæ fuerant destinata, num & ordinem vitæ, quem fortuna
 tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret, vt & studeat
 infantia pueritiæ delegata, & militet ab adolescentia iuuenta excitata, & censeat
 ta senectæ ponderata, & fœnus exprimat, & agrum vrgeat, nauiget, litiget, nubat, laborat
 ægritudines obeat, & quæcumque illam cum temporibus manebant tristitia ac laetitia
 hæc sine corpore quomodo transigentur: vita sine vita. Sed vacua erunt tempora
 cursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, vbi perinde nullus est
 illorum? Ita dicimus omnem animam quaqua ætate decesserit, in ea stare ad eum
 vsquequod perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis mensuram tem-
 tum. ⁶²³ Proinde extorres inferum habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, per
 per atrocitate suppliciorum, crucis dico, & securis, & gladij, & fera. Nec isti per
 tus violenti, quos iustitia decernit violentiæ vindex. Et ideo, inquires, scelestæ
 animæ inferis exulant. Alterum ergo constituas compello, aut bonos inferos, aut malos
 malos, placet: & iam præcipitari illuc animæ pessimæ debent. Si bonos, cur idem
 immaturas, & inuuptas, & pro conditione ætatis puras, & innocuas interim, dignas
 non iudicas? [⁶²⁴ Aut optimum est hic retineri, ⁶²⁵ secundum ahoros: aut pessimum
 dum biethanatos, vt ipsis iam vocabulis vtar, quibus auctrix opinionum istarum
 gica sonat, ⁶²⁷ Hoftanes, ⁶²⁸ & Typhon, ⁶²⁹ & Dardanus, & ⁶³⁰ Damigeron, ⁶³¹ & Ni-
 bis, ⁶³² & Berenice. ⁶³³ publica iam litteratura est, quæ animas etiam iusta ætate soporibus
 proba morte disunctas, etiam prompta humatione disunctas, euocaturam se ab inferis
 incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus Magiæ: quod omnes penè, fallaciâ, sed razibus
 ciæ solos non fugit Christianos, qui spiritalia nequitie, non quidè socia conscientie
 mica scientia nouimus, nec inuitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione
 mus multiforme luem mentis humanæ, totius erroris artificem, salutis pariter animarum
 statorè. Sic etiam Magiæ, secūda scilicet Idololatria, in qua se dæmones perinde morantur
 fingunt, quemadmodum in illa deos, quid nîc cum & dij mortui. Itaque inuocantur quæ
 ahoi & biæothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videatur eas potissimum
 mas ad vim & iniuriam facere, quas per vim & iniuriam sæuus & immaturus finis ex-
 quasi ad vicem offensæ: sed dæmones operantur sub obtentu earum: & hi vel maxime
 in ipsis tunc fuerunt cum adiuuerent, quæque illas in huiusmodi impegerant exitus.
 & suggestimus nullum penè hominem carere dæmonio: & pluribus notum est dæmonibus
 rum quoque opera & immaturas & atroces effici mortes, quas incurfibus deputant. His
 quoque fallaciam spiritus nequam sub personis defunctorum delitescens, nisi fallax

CA. LVII.

A etiam rebus probamus, ⁶³⁵ quum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus hominem sui affirmat, interdum gladiatorem vel bestiarium, sicut & alibi Deum, nihil magis curans, quam hoc ipsum excludere quod predicamus, ne facile credamus animas vniuersas ad inferos redigi, vt & iudicij & resurrectionis fidem turbent. Et tamen ille demon postquam circumstantes circumuenire tentauit, instantia diuinæ gratiæ victus, id quod in vero est ihuitus confiteretur. Sic & in illa alia specie Magia, quæ iam quiescentes animas euellere ab inferis creditur, & conspectui exhibens, non alia fallaciæ vis est: operatio planè, quia & phatasma præstatur, quia & corpus adfringitur: nec magnum illi exteriores oculos circumferbere, cui interiore mentis aciem excæcare per facile est. ⁶³⁶ Corpora denique videntur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones: sed Mosei veritas mendacium deuorauit. Multa vtique & aduersus Apostolos ⁶³⁷ Simon dedit, & Elimas Magi: sed ^{Exod. 7. A. 7. 13.} plaga caritatis de præstigijs non fuit. quid noui, amulatio veritatis à spiritu immundo: Ecce hodie eiusdem Simonis hæreticos tanta præsumptio artis extollit, vt etiam prophetarum animas ab inferis mouere se spondeant. Et credo quia mendacio possunt: ^{1. Reg. 28.} ⁶³⁸ nec enim pythonico tunc spiritui minus licuit animam Samuelis effingere, post Deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin vt animam cuiuslibet sancti, nedum Prophetar, à demonio credamus extractam, edocti quòd ipse Sathanas transfigeretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam Deū se adseueraturus, signaque portentosiora aditurus, ad euertendos, si fieri possit, electos. Dubitauit si fortè tunc Prophetam se Dei ^{2. Cor. 11. 2. Thess. 2. Matth. 24. 1. Reg. 28.} asseuerare, & vtique Sauli, in quo iam ipse morabatur: ne putes alium fuisse qui phatasma administrabat, alium qui commendabat, sed eundem spiritum & in pseudoprophete, & in apostata facile mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis thesaurus illic erat, vbi & cor ipsius, vbi scilicet Deus non erat. Et idè per quem visurum se credit, vidit: quia ^{Matth. 5.} per quem vidit, & credidit. Si & de nocturnis imaginibus opponitur, sæpè non frustrari mortuos viuos: nam & ⁶³⁹ Nasammonas propria oracula apud parentum sepulcra mansitando captare, vt Heraclides scribit, ⁶⁴⁰ vel Nymphodorus, vel Herodotus: ⁶⁴¹ & Celtas apud virorum fortium busta eadem de causa abnoctare, ⁶⁴² vt Nicander adfirmat: nō magis mortuos verè patimur in somnis quam viuos, sed eadem ratione mortuos qua & viuos. At somnia quæ videntur vera sunt. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiat. ⁶⁴³ Nulli autem animæ omninò inferos patere, satis Dominus in argumento illo pauperis requiescentis & diuitis ingemiscantis ex persona Abraham sanxit, non posse relegari renuntiatorem dispositionis infernæ: quod vel tunc licere potuisset, vt Moyse & Prophetis crederetur. Sed etsi quasdam reuocauit in corpora Dei virtus, in documenta iuris sui, non idcirco communicabitur fidei, & audaciæ Magorum, & fallaciæ somniorum, & licentiæ poetarum. Atquin in resurrectionis exemplis, cum Dei virtus, siue per Prophetas, siue per Christum, siue per Apostolos in corpora animas representat, solida & contrectabili, & factiata veritate, præiudicatum est hanc esse formam veritatis, vt omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præstigijs iudices. ⁶⁴⁴ Omnes ergo animæ penes inferos, inquis. Velis ac nolis & supplicia iam illic & refrigeria, habes pauperem & diuitem: & quia ^{CA. LVIII.} distuli nescio quid ad hanc partem, iam opportunè in clausulam reddam. ⁶⁴⁵ Cur enim nō putes animam & puniri & foueri in inferis interim sub expectatione vtriusque iudicij in quadam usurpatione & candida eius: quia saluum debet esse, inquis, in iudicio diuino negotium suum sine vlla prælibatione sententiæ: tum quia & carnis operienda est restitutio, vt consortis operarum atque mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? At enim animæ nec in viuentibus dormiunt: corporum enim est somnus, quorum & ipsa mors cum speculo suo somno, aut nihil vis agi illic, quòd vniuersa humanitas trahitur, quòd spes omnis sequestratur. Delibari putas iudicium, an incipi: præcipitari, an præministrari? Iam verò quam iniquissimum etiam apud inferos, si & nocentibus adhuc illic benè est, & innocentibus nondum. Quid amplius vis esse post mortem, confusa spe & incerta expectatione ludentem, an vitæ recensum iam & ordinationem iudicij inhorrentè: semper autem expectat anima corpus, vt doleat aut gaudeat? nōnne & de suo sufficit sibi ad vtrumque titulum passionis, ⁶⁴⁶ quotiens illæso corpore anima sola torquetur bile, ira, tædio plerūq; nec sibi noto, quoties item corpore adfecto furtiuū sibi anima gaudiū exquirat, & à corporis importuna tūc societate secedit? Mentior si non de ipsis cruciatibus corporis & gloria & gaudere sola consuevit. ⁶⁴⁷ Respice ad Mutij animā, cum dexterā suam ignibus soluit.

EE ij

LIAN
ti onibus

Respice ad Zenonis, cum illam Dionysij tormenta prætereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt iuuentutis, ⁶⁴⁹ vt in Cyro vsi cicatrices. Adde nouit & apud inferos Anima & dolere & gaudere sine carne, quia & in carne illa si velit deiet, & laesa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex iudicio Dei post mortem? ⁶⁵⁰ Sed nec omnia opera cum carnis ministerio Anima partitur; nam & solos cogitatus & voluntates censura diuina persequitur: *Qui viderit ad concupiscendum, iam addidit* *Matth. 5.* *terruit in corde.* Ergo propter hoc congruentissimum est animam, licet non ex parte carnem, pusiuri, quod non sociata carne commisit. Sic & ob cogitatus prius & bereuolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si & carnalibus prior est, quæ disponit, quæ mandat, quæ impellit, si quando inuita, prior tamen tractat, quod per corpus actura est; numquam denique conscientia posterior erit facta; ita huic quoque ordini competit etiam priorum prefare mercedes, cui priori debeantur. ⁶⁵¹ In summa, quum carcerem illum, quod *Matth. 5.* *gelium demonstrat, inferos intelligimus, & nouissimum quadrantem, modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum interpretamur; nemo dubitabit animam aliquid pensare penes inferos salua resurrectionis plenitudine, per carnem quoque.* ⁶⁵² Hoc etiam Paracletus frequentissime commendauit, si quis sermonem ex agnitione promissorum charismatum admisit. Ad omnem, vt arbitror, hanc nam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi, iustæ dumtaxat ac necesse curiositatis satisfaciemus; Enormi autem & otiosa tantum deerit discere, quantum libet inquirere.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRVM DE ANIMA.

I. DE ANIMA.] Anima definitionē habes infra cap. 22. & vnde dicitur, cap. 25. Multa etiam hoc libro latius tractantur, quæ supra adigit Tom. 1. lib. de Testimon. Anima, aduers. Idola, De Anima verò iam ante Tertullianum etiam scripsit (Hieronymo teste Catal. Script. Eccles.) B. Iustinus Martyr; aliquid etiam de eadem retractat B. Irenæus, Clemens denique Alexandrinus locis infra citatis, quos imitatus est Tertullianus. Post eum plures de eadem scripserunt, & imprimis eum imitatur non vno in loco Lactantius, peculiariter verò lib. de Opificio Dei, cap. 15. 16. 17. 18. & 19. & lib. 7. diuin. Institut. à cap. 8. vsque ad 23. Scripsit etiam complures huius argumenti libros B. Augustinus. Contra Paganos quidem, De immortalitate Animæ, Contra Manicheos, de quantitate Animæ, de duabus Animabus, & lib. 83. quæ. Vtrum Anima à seipsa sit, quæst. 1. Quæ proprie in animante Anima dicitur, quæst. 7. Vtrum per se Anima moueatur, quæst. 8. Quemadmodum virtutes Anima à Cicerone diuisæ ac definitæ sint, quæst. 31. Aduersus Pelagianos, de Anima & eius origine, lib. 4. & Epistolam ad Optatum 55. Denique Epistol. 28. ad B. Hieronym. Eodem pertinent Epistol. B. Hieronym. ad eundem, ac Epistol. ad Marcellinum & Anaphthiam, de origine Animæ; & ab aliquo eorum successore, fortassis Orosio, sub vtriusque persona aditus Dialogus de origine Animæ, qui existat Tom. 4. operum B. Hieronymi. Qui omnes ad intellectum huius libri faciunt, vti etiam quæ contra Metempsychosin scribit idem B. Augustinus lib. 12. de Trinitate, cap. 15. & quæ de Anima incorporea, contra ipsam Tertullianum, lib. 10. de Gen. ad liter. Verisimiliorem autem, quæ etiam hodie in scholis maxime obtinet, de Anima sententiam, sic explicat Auctor, quisquis

est, libri Ecclesiasticorum dogmatum, quæ Tom. 4. operum B. Augustini. Credimus (quædam) mas hominum non esse ab initio inter ceteras animas naturas simul creatas (sicut Origenes fingit) cum corporibus per coitum seminari (sicut Augustinus & Cyrillus, & alii Latini presbyteri) sed inter quos etiam hic Tertullianus, adfirmat, hanc creationem Animæ solum Creatorem esse se, & corpus tantum per coniugium copulam formari, formato iam corpore Animam creati & in partibus addit Auctor libri de Spiritu & Anima in Opera Augustini, Tom. 3. (iuxta quosdam lib. 5. Victor) cap. 48. Nec diuis esse Animas in corpore, sicut multi scribunt, vnam animalem, vnam virtuales; sed vnam eandemque habentem in se virtutem arbitrij. Ceterum, vti manifestum fiat, contra eum ab Auctore conscriptus sit, Titulo addidimus: SYVS PHILOSOPHVS ET HÆRETICVS.

CAP. I.

2. DE SOLO CENSU ANIMÆ CIPRESSVS HERMOGENI, &c.] Caput huiusmodi inscripsimus: Quod de immortalitate Animæ non à Socrate, sed à Deo discendum sit. Ad hunc Libro Auctoris de censu Animæ aduersus Hermogenem, in quo tradit Animæ censum (id est) originem, (sicuti vocem: censum intelligendam supra dicitur) lib. de Prascript. aduers. heret. cap. 32. immo 34. & lib. de statu Dei, infra latius Tom. sequent. vbi de eodem Fragmentis & argumento. Hoc hic sufficit, quod eodem rursus fiat mentio infra cap. 3. 21. 22. & 23. Quæ adde citatione etiam confirmatur lib. huiusmodi Iuliani germanus, vti etiam ex stylo & vitiis Iuliano peculiaribus qualis hic: census.

3. suggestu.] Etiam hac vox Tertullianica, pro: ornata, sicuti indicat illud supra Tom. 2. lib. de Fel. virg. cap. 12. vno habitu negantes, quod toto suggestu proficentur. Item illud lib. de Idol. cap. 18. de solo suggestu & apparatu honoris. Vtitur autem eadem voce infra non semel. Omnisimul autem: & superfluum, ante illud plurimum videbor.

4. Etiam in carcere Socratis de Anima statu velitationem est.] Adhuc proculdubio ad Platonis Phaedonem, seu de Anima Dialogum, in quo latissime profertur: velitationem de Anima statu factam in carcere Socratis, quam tamen ipsam, excepto eo quod de immortalitate Animæ disputatur, plerisque locis huius libri impugnat.

5. iam sacro nauigio regresso.] Huius, præterquam quod idem Plato meminit in Critone, ubi interrogat Socrates: Numquid navis ex Delo iam rediit, qua reducta mihi moriedum? cur sacrum nauigium dicatur, explicat latius in Phaedone: Prædic (inquit) quam iudicaretur, ornari contigit puppim navis eius, quam mittunt Athenienses in Delum. Id verò quidnam sibi vult? Hæc est illa navis, ut aiunt Athenienses, in qua Theæus olim hæsitet illas fecim tulit in Cretam, servavitque illos, & ipse servatus est. Voverat autem (ut fertur) Apollini, si servarentur, quotannis in Delum spectaculum quoddam mittere. Quod quidem nunc etiam, ac semper ex illo tempore, singulis ad Delum (sicut enim legi, pro: Deum) mittuntur annis. Quam igitur spectaculi principium agitur, ex lege interim iurant verbum, neminemque eo tempore publice necant, donec Delum perveniat navis, rursusque ex Delo revertatur Athenas. Id verò nonnumquam longo peragitur tempore, quando eas occupant venti. Idem itaque vult hic Auctor, quod paulopost ibidem dicitur: Prædic namque eius dies vespere suam ex Delo audivimus rediisse.

6. iam cicutis damnationis exhaustis.] Istud per præoccupationem dicitur ab Auctore; neque enim nisi post dictam velitationem de statu Animæ, cicutis exhaustis legitur ibidem Socrates. Legimus autem cum Latino: ad aliquem motum, pro: modum, eo quod sequatur motus: vel in hoc tamen motu, ne moveretur.

7. quam nec coniugis fletus statim vidue, &c.] Istud ibidem etiam recitatur: Xantippe (inquit) iuxta sedens, puerumque in manibus tenens, qui nos vidisset, exulare cepit, & qualia solent mulieres exclamare: O Socrates, numquam amplius te adfabuntur tui familiares, neque tu illos. At Socrates Critonem intuitus, O Criton (inquit) deducit quis hanc domum.

8. Denique post sententiam, &c.] Istud Socratis Epithetum quidam male repetunt, scribentes ipsum hac verba protulisse, damnatum ut ex superiori aliquo loco præcipitaretur: quin potius datus fuit, sicuti prius indicatum est n. 6. ut cicutam biberet.

9. lemniscatas Anyti & Meliti palmas gestiens infringere.] Ita ex Latino, pro: inuicatas. Similiter enim lemniscatam palmam (adhuc ad triumphum auream coronam lemniscatam, de qua supra Tom. 2. lib. de Caron. milit. cap. 12. num. 157. 158. ac 159.) dicit Cicero Orat. pro Roscio. Nam verè dici poterat palma lemniscata, id est, præcipuo quodam splendore illustri palma, que contra tam rarum virtutis exemplum a viris improbis relata est. Erant enim tales eius

accusatores Anytus & Melitus, sicut ex Apologia Socratis & Critone apud Platonem patet; quare & postea, uti dixit supra Auctor Apolog. c. 14. ab Atheniensibus adflicti sunt.

10. ipsa morte coram, immortalitatem vindicat Animæ.] Sic etiam ex eodem Latino, pro: vindicans. Atqui immortalitatem Animæ non hic modo ex Socrate, sed etiam infra non semel adferit. Auctor hoc libro, ex sententia quidem Philosophorum iterum c. 3. 51. ac 54. ex sua verò cap. 22. 24. 51. ac 53. & lib. de Resurr. carn. non vno in loco, in eo imitatus B. Iustinum Martyr. lib. advers. Tryphonem, & Apologetic. ad Antonin. Pium, Clementem Alexandrin. lib. 4. Stromat. & Iren. lib. 2. cap. 64. ubi ostendit quomodo Anima, quum sint generabiles, immortales tamen sint in futurum. Ipsum verò Auctorem Lactant. lib. 7. diuin. Institut. cap. 8. 9. 10. & eiusdem argumenti librum scripsit B. August. & Chrysostomus dicit. Atqui sine leges illud: immortalitatem Animæ, siue cum Gagno: immortalem animam, non refert. Equanimiter verò iterum pro tolerantiâ accipit, sicuti supra Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 2. num. 6.

11. cui enim veritas comperta sine Deo, &c.] Istud paulo mirius repetit de Platone, seu potius Socrate apud Platonem, Lactantius ubi supra. Nam licet verum de immortalitate Animæ sentiret, tamen non ita de illa tamquam de summo diserebat. Nos igitur certioribus signis elicere possumus veritatem, qui eam non accipit, suspicionem collegimus, sed diuina traditione cognovimus.

12. Siquidem aiunt dæmonium illi à puero adhaesisse, &c.] Præterquam quod istud etiam supra dixerit Auctor Apolog. cap. 22. & 46. iterum id repetit his verbis infra cap. 39. Sic igitur & Socratem, puerum adhuc, spiritus dæmonicus inuenit. Certe ipse id Socrates restatur his verbis Apologiae suæ apud Platonem: Diuinitus scilicet quidam (inquit) atque dæmonicum in voce quadam mihi adesse audivisti. Quod quidem Melitus in accusatione derisit, sed nobis quidem ab ipsa pueritia hoc adest, vox scilicet quaedam, qua, quoties sit, me prohibet agere quod acturus eram, pronunciat verò nunquam. Plura hac de re vide ad dict. 22. cap. Apolog. num. 34. & ad B. Cyprian. lib. Quod Idol. non sint Di. num. 52.

13. etsi post Deos & cum Deis dæmonia deputantur.] Hoc ipsum sic expressit in Apolog. Socrates: O nimio autem, ut confiteris, Dæmonia ego adfero. Dæmones autem numquid aut Deos existimamus, aut Deorum filios? Atqui legimus cum Latino: antiqui erroris artificem, pro: antiqui hominis erroris, eo quod infra cap. 57. vocat: totius erroris artificem.

14. Quod si idcirco sapientiss. Socrates secundum Pythij quoque dæmonis suffragium, &c.] Similiter supra c. 46. Apolog. Auctor. Socratem Apollo sapientiss. omnium cecinit. O Apollinem incōsideratum; sapientiæ testimonium reddidit ei viro, qui negabat Deos esse. Certe Socrates ipse de se id recenset sapientiss. Apolog. Respondit (inquit) Pythia sapientiozem esse neminem; at aliam causam ipse inuicuit eius appellationis: Quia (inquit) qua nescio, neque scire me arbitror, quod expressit clarus Lactant. lib. 3. diuin. Institut. c. 25. quod se nihil scire dixit, nisi hoc unum quod nihil sciret.

15. cuius adflatu tota vis dæmonum cædit.] De Christianæ constantiæ his viribus in dæmonas, supra laetius Tom. I. Apolog. c. 23. n. 370. & hoc Tomo lib. de Baptismo. n. 1. ubi de Exorcismo agit.

16. quæ nullum Æsculapio gallinaceum reddi iubens præuaricetur.] Etiam hoc ex Platone, qui in Phædono sub finem scribit, Socrati vocem extremam fuisse: O Crito, Æsculapio gallum debemus, quem reddere, neque negligatis. Cui addit iocans Tertull. supra Apolog. cap. 4. 6. Credo ob honorem patris eius, nempe Apollinis.

17. nec noua inferens dæmonia, &c.] Una pars erat hæc accusationis Socratis (vel ipsa teste in Apolog.) quod Deos quos ciuitas putat, ipse non estimans, alia quedam noua adsereret dæmonia. Quod etiam confessum esse, paulo ante patet num. 12. Verum alio id refert Auctor Apolog. cap. 14. quum dicit: qui in contumeliam Deorum quercum & hircum & canem deierabat; ad quem locum num. 211. similes Patrum locos adduximus, quam sanè iuramenti formulam factam: per canem, frequentiss. reperire est apud Platonem, vbi cumque serè Socratis persona introducit.

18. nec adulescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.] Etiam hic ad ipsius Socratis in Apolog. verba hæc adluit: Me (inquit) corruptorem iuuentutis accusasti; ergo age iam dic qui meliores efficit, & quisi iam sit ostende; vbi plus satis significat, corruptelam adulescentiæ non aliam obiectam, quam quod eos doceret noua quedam dæmonia. Quo magis admiror, quod Auctor supra dicit. cap. 4. 6. Apolog. Ceterum (inquit) si de pudicitia prouocemus, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem corruptorem adulescentium pronuntiatam; idque eo magis, quum & cap. 14. & paulo ante dixisset: condemnatum Socratem quia Deos dæruerat. Interim non solum Auctorem in ea fuisse sententiâ, patet ex Comment. Marfilij Ficini in Platonis conuuiuium, siue de Amore, cap. 2. disertis verbis de Socrate contrarium probantis.

19. inter suos Cebetas & suos Phædonas.] Ita loquitur Auctor, quod in colloquio illo de immortalitate Animæ, cum Socrate Phædo & Cebes præcipuos serè partes agerent; quid? quod etiam inter Philosophos præcipuos enumerantur à Diogene Laërtio lib. 2. Phædon Helienfis, & Cebes Thebanus, Socratis discipuli. Cuius postremi Pinacis siue Tabulæ (ut potè Dialogi ita inscripti) præter Laërtium meminisse etiam Auctor supra lib. de Prescript. aduers. hæret. cap. 39. num. 233. Atqui lego profusus: dirigit, pro: diriget, quia præcedit: absorbeat, & sequitur: mox: discat.

CAP. II.

20. Planè non negabimus aliquando Philosophos, &c.] Capiti huic titulum dedimus: Quod etsi quedam rectè iuxta nostra senserint Philosophi, aut natura, aut ex nostris litteris; ea tamen suis argumentationibus contrariis fidei regulæ vestiant. Pertinent autem ad phrasin Tertullianicam: inuentus, pro: inuentio, aliqui portus, pro: aliquis; item: cæca fœlicitate, & compos natura.

21. nihil diuinæ licentiæ seruat.] Licentiam, pro licentiâ potestatis, hic accipi rectè adnotauit Latinus; adlegans similes locos Arnobij lib. 1. sed maioris licentiâ potestatis; & lib. 2. neque ulli hominum can-

tum potestatis adtribui licentiæque consensus; item per aliquot paginas: Præ enim Dii certe certas habent apud vos tutelâs, licentiâs, potestates: subinducant etiam apud B. Cyprianum alicubi sic vsurpari.

22. ex sacris quas putant litteris.] Rationem reddit, cur ita dicerentur, quia plerisque Auctores etiam Deos existimauit antiquitas. Sacrum enim dicitur antiquitas, quicquid Dii deputabatur.

23. vt Mercurium Ægyptium.] Citat etiam infra cap. 33. & supra lib. Advers. Valent. cap. 15. Quod nec (inquit) Mercurius ille Trimegistus magister omnium Physicorum recognoscitur De eodem B. Cyprian. lib. Quod idola non sint Dii. Hermes quoque Trimegistus unum Deum loquuntur; & B. Augustinum citauimus num. 55. Vide etiam Feis-ardentium ad B. Iren. lib. 1. cap. 3. num. 4. Ipsi ad institutum huius loci facit, quod habet Lactant. lib. 1. cap. 6. Apud Ciceronem (nempe lib. 3. de Natura Deor.) C. Contra Pontifex, & c. quantum Mercurium ait fuisse, à quo Argus occisus sit, ob causam in Ægyptum profugisse, atque Ægyptum & litteras tradidisse. Hunc Ægyptij Theut nomen dant, à quo apud eos primus anni mensis, id est, September, nomen accepit; etiam & Sæte seruat, & plerumque eum religiosiss. Qui tametsi homo fuerit, tamen instructiss. omni genere doctrinæ, ad eorum contrarium rerum & artium scientiam, Trimegistum imponerent.

24. cui præcipuè Plato aduenit.] August. lib. de Ciuitate Dei, à Trimegisto primum didicisse Platonem scribit, quæ de Deo rectè facta, eodem sic Clemens Alexandrin. lib. 1. Stromatum. Ito in Phædo, Regem Ægyptium & Theut (ut dicitur Theut) nobis ostendit sapienterem, quem nomen esse Mercurium. Reperiuntur etiam quedam in Phædo Platonis de Theut, sicut & in libro, ubi sic legitur: Siue Deus aliquis, siue dæmon, qualis apud Ægyptios Theut fuisse fertur.

25. vt Silenum Phrygem, cui à pastore ducto ingentes aures suas Midas tradidit.] Prioris huius intellectum habes supra lib. de Paganis, vt Silenus penes aures Midæ blati: sic quomodo fabulam de Midæ auribus explicans, quod hebetudinem ingenij Midæ aures ingentesauerint, quas adco Sileno tradidisse dicitur, hanc illo à pastoribus ad se perducto de variis rebus interrogatur. Quod ipsum reperit supra Auctor lib. de Hermogenem cap. 25. Atqui pro Deo habitum Phrygibus, testantur Poëta, qui Patrem Silenum nuncupant, immo ab illo Silenos nuncupant veteres poetarum Satyros. Quandoquidem autem Silenus nuncupatur Auctores librorum Auctor moneat; foreque liber est, qui citatur à Laërtio histor. lib. 1. c. 102. 2. Ethica à Stephano. Citat etiam glossa Silenus nomen.

26. vt Hermotimum, &c.] Sic omnino legitur, pro eo quod erat: Hermippum, rectè adnotauit Leopardus Emendat. lib. 8. cap. 3. nam si Silenus postquam infra c. 44. legitur: Ciues Clazomoni Hermotimum templo consolantur, ubi de eo latet.

27. vt Orpheum, vt Musæum.] De Orpheo B. Iustinus Martyr Apologetic. 1. siue Orat. aduersus Gentes: Orpheus sanè (inquit) multitudine Deorum primum auctor, qualis postquam ad filium suum Musæum

religiosos germanos verosque auditores, de uno eodemque solo Deo predicaverit, necessarium est vobis exponere.

Solis canto piis, omnes procul esse prophani:
Tu Musae audi; Lunæ late stirpe silentis.

Quos ipsos versus iterum reperit Apolog. 2. ad Antoninū Pium, & Clemens quoque Alexandrin. adhort. advers. Gentes. Eodem etiam adludunt Theophilus lib. 3. ad Autolycum, & Cyrill. lib. 1. contra Iulian. Propterea fortassis postea in Origenis Liberi sacris, quæ ipse antea instituerat, dilaceratus & dispersus fertur, quemadmodum scribit Lactant. l. 1. cap. 22. addens fuisse eum per eadem tempora quibus Faunus, quare etiam Anaxagoras Apologia pro Christo, coarctatum scribit fuisse Divi, quos primitus celebrabat: cui etiam consentit Lactant. eiusdem lib. cap. 5. Qui autem eum, aut Musæum, inter Deos numeret, hæcenus non reperit; fortassis id ei accidit postquam dispersus est. Citat eiusdem quosdam versus etiam Arnobius, ubi vocatur Calliopes filius, quantum apparet, quod Poëcarum primus, ut Iustinus adfert. Aliquot etiam eius carmina apud Præulum leguntur, & Clement. Alexandr. lib. 6. Strom. & eius tituli versus quidam infra cap. 15. Porro Orphei Hymni, Argonautica, & de Lapidebus libellus, Græci iam olim existant, quos ipsos libros citat Suidas; sed quod ille alium faciat Auctorem Hymnorum, alium Argonauticam, non probat; nam illam unâ cum Argonautis profectum tradit Lactant. ubi supra. Illis autem etiam est additum Mulsei carmen de amore Eius & Leandri, quamquam interim Lyl. Giraldus & Suidas tres Mulseos faciunt.

28. ut Pherecydem Pythagoræ magistrum.] Eandem item Auctor infra cap. 28. ubi de arte divinandæ eius agit. Eundem etiam citavit supra lib. de Cor. milit. cap. 7. quo loco de eius Theogonia aliquid diximus. Diogenes vero Lærtius lib. de veterum principio illi adscribit, Suidas præterea Theophrastus. De eodem sic Lactant. lib. 7. cap. 8. Præceptor Pythagoræ Pherecydes, quæ Cicero tradit primum de æternitate Animarum disputasse. Habet id ille Tuscul. quæst. lib. 1. ubi & addit: Antiquus sanè: fuit enim regnante meo gentili. ubi Seruum Tullium intelligit. Verum neque de hoc quisquam præterea scribit quod pro Deo sit habitus.

29. & ipso iam ævo pronatæ prophetiæ paraturæ.] Et quod addat ipso ævo, videtur adludere ad sui Paracleti Montani Prophetiam, de qua infra c. 4. auctoritate Prophetiæ quoque. & c. 9. post Ioannem quoque Prophetiam meruimus & consequi. Sunt autem rursus phrasæ Tertullianicæ, paratura, de qua mox latius, & subornant, cuius explicatio supra lib. de Præscr. adu. her. cap. 7. num. 3. commiserit nos & Philosophos, de qua Tom. 2. lib. ad Martyr. num. 11. regulæ nostræ, de qua rursus lib. de Præscr. adu. her. cap. 13. num. 81.

30. exceptis planè, quæ sine laqueo, &c.] His verbis explicat, quemodo non in totum reiicienda Philosophia, sed vti subiungit: ex æmulis nonnumquam sit testimonium necessarium. Est verò referendum in Prolegomena inter Proverbiales formulas illud: quanta sit stulti materia istius.

31. Sed & Medicinam in spei forem Philosophia, &c.] Hinc infra non se mel ex Medicis Auctoribus de Anima tractat: vixit quum, vti subiungit ad Medicinam magis Animæ ratio pertinere videatur.

32. Heraclitus ille tenebrosus.] Haud absimiliter B. Hieronymus in intro lib. 1. adu. Iovinian. Heraclitum

ουροτρος vocat, quem sudantes Philosophi vix intelligunt. Ipse enim, Lærtio teste, de industria librum suum de Natura obscurius scripsit, ut soli illum eruditi legerent: unde & Craten quendam, quum illum librum Græcis inueheret, dixisset: Delio aliquo natatore opus esse, qui in illo non suffocaretur. Cur autem Heraclito mæror adscribatur, dicemus cap. sequ. num. 49. & de morte eius vide supra lib. ad Mart. num. 49.

33. terminos Animæ nequaquam inuenisse omnem viam ingrediendo.] Istud Heracliti pronuntiatum sic clarius explicat Lærtius: Dicitur & id de Animæ sensisse natura: numquam illam reperiri posse, quantalibet quis viæ conficiat spatia, ad eò profundam eius esse rationem. Effinxisse interim illum Animam ex igne, infra dicitur cap. 5. non aliter atque Deum quoque ignem asseruisse supra diximus lib. de Præscr. adu. heret. cap. 7. num. 44. Quod etiam vnitatē Animæ tueatur quæ in totum corpus diffusa sit, vide infra cap. 14. num. 176.

34. Infinitas enim quæstiones Apostolus prohibet.] Quod sæpius alibi adnotavi, vel hinc patet: Metaphrasticis sæpe ab Auctore scripturas citari: Nusquam enim expresse Apostolus prohibet quæstiones infinitas, sed 1. Tim. 1. fabulas indeterminatas, quæ quæstiones præstant magis quàm ad ficationem. Fortassis autem quum alibi legat: indeterminatas, legi hinc debet: indefinitas. verum nihil immutare volui.

CAP. III.

35. Atque vti nam nullas hæreses, &c.] Inscriptionem huic capiti datus: Quod à Philosophiis de Anima dissentientibus etiam hæretici suas hæreses de Anima mutuarint. Sen potius: Totius libri huius argumentum. Atqui quod Philosophi hæreticorum Patriarchæ, habes etiam supra lib. adu. Heremogenem, cap. 8. de quo Lærtius lib. de Præscr. adu. heret. cap. 7. in Adnot. nostris num. 36. Hic hanc esse causam indicat, cur aduersus Philosophos etiam scribat.

36. Siquidem & ab Apostolo, &c.] Nullam hinc certam scripturam citat, sed adludit illud Coloss. 2. Ne quis vos deprædetur seu concutiat per Philosophiam. Sive autem legas: præuideatur cum Harrisio, sive: prouideatur, vti hæcenus, perinde est.

37. caupones, &c. miscentes aquam vino, &c.] Locum hunc imitatur B. Hieron. in intro lib. adu. Vigilant. his verbis: Iste caupo Calaguritanus miscet aquam vino. Adludit verò uterque ad illud Isai. 1. Vinum tuum mixtum est aqua. Quod quum etiam B. Hieron. in Comment. de hæretico interpretetur, varia quæ sequuntur sententia, ad hæreticos magis pertinent quàm Philosophos, quibus ad eò velut aliud agens, Argumentum totius huius libri profertur.

38. alij immortalem negant Animam.] De hac opinione habes supra Tom. 1. Apolog. cap. 47. alij dissolubilem contendunt, & lib. de Testim. Anima, c. 1. seu minime diuina & æterna res est, vt scholæ Epicuri (sic enim lego, pro: soli Epicuro) videtur. Item cap. 4. Opinio Christiana, et si Epicurea gratior, quia te ab interitu defendit. Adtribuit autem istud Auctor non solum Philosophis, sed etiam Sadduceis ex Iudæismo hæreticis, infra lib. de Resurr. carn. cap. 1. Nihil (inquit) esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca: omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Si verò & apud Deum aliqua secta est, Epicureis magis adfinit quàm Prophetis; sciemus quid audiant à Christo Sadducei. Ad quos etiam adluditur

supra lib. de Prescript. adu. heret. cap. 7. quemadmodum ibi latius num. 41. A qua haeresi non abhoruisse etiam Valentinianos, indicat Auctor his verbis, c. 32. & Anima mortalis apud illos, nisi quae salutem fide inuenierit. Eadem aut adhuc viuo Tertull. aut saltem paulo post renouarunt, quos Euseb. lib. 6. hist. Eccles. cap. 26. & B. August. her. 83. Arabicos vocat, qui ex Origenis disputatione respuerunt. Contra hos autem agit Auctor cum hoc cap. tum infra p. 51. & sequentibus, & propterea c. 22. definit Animam immortalem.

39. alij plusquam immortalem adfirmant. Hic haud dubie eos notat haereticos, qui Animam ex substantia Dei adserēbāt, immo Dei partem dicebant, in hoc Zenonem secuti (si Epiphano creditur her. 5.) & reliquos Stoicos, qui vnam Deitatem in multis particabantur substantias, solem, lunam, Animam, sidera, & alia. Quod pertinet etiam illud supra Tom. 1. lib. de Testim. Anima, cap. 1. seu diuina & aeterna res es secundum plures Philosophos, & illud Apolog. cap. 47. de animae statu, quam alij diuinam & aeternam. Contra quam haeresin quum Marcionum esset, frequentiss. disputat B. August. etiam Priscillianistis eam adscribes; quomodo etiam predictis omnibus B. Hier. epist. ad Marcell. & Enaphochiam. Sunt & qui Carpocrati adscribunt; verum de eo latius infra cap. 24. Gnosticos certe, quorum ipse caput, plerique omnes adscribunt. Contra hos agit c. proximo, dum docet, & cap. 22. definit, non innatam esse, sed natam Animam ex statu Dei.

40. alij de substantia. Eos intelligit, qui disceptant de substantia Animae, an (vti etiam est dicto 1. cap. lib. de Testim. Anima) numeris seu atomis concinnetur; an verò iuxta alios: ex igni, aqua, aëre, sanguine, lumine, aut quinta quadam substantia; denique: corporalis, an incorporealis. Nam de omnibus his agit cap. 5. 6. 7. & 8. & in definitione Anima, c. 22. addit, quamquam non recte: corporalem.

41. alij de forma. Hic eos qui de effigie Animae disceptant, & longitudine, non latitudine eius, subtilitate, & calore; de quibus tractatur infra c. 9. & in definitione Anima, cap. 22. cum etiam perperam addit: effigiatam.

42. alij de vnaquaque dispositione Animae disceptant. Hi erant tum qui dicebant: Animam & Spiritum vnum esse; contra quos cap. 10. & 11. aut non separari animum & animam, vt cap. 12. & 13. tum qui in plures Animam partes, non solum vires ac potentias distinguebant, de quibus cap. 14. aut qui Hegemonicon in Anima negabant, contra quos cap. 15. aut in plura quam rationale & irrationale Animam particabantur, de quibus cap. 16. Item qui quinque sensibus fieri abrogabāt, & proinde Animae solum intellectum non semper Animae inesse dicebant, de quibus cap. 17. 18. 19. denique etiam eos qui aut pro varietate ingeniorum, non verò liberi arbitrij, contra quos cap. 20. aut pro materia diuersa, animali, materiali, & spiritali, sicuti Valentiniani, non vniiformem, sed multiformem Animam audebant adserere. Aduersum quos omnes Auctor definit cap. 22. Animam substantiam simplicem, de suo patientem, variè procedentem, liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia multabilem, rationalem.

43. hi statum eius aliunde ducunt. Huc pertinet illud dict. lib. de Testim. Anima, cap. 1. seu de caelo

exciperis, seu de terra conciperis, seu cum corpore inciperis, seu post corpus induceris. Intellegitur quoque eos, contra quos agit infra c. 23. & 24. Saturnum, Carpocratem, Apellem, ac Valentinianos haereticos, quorum (inquit) omnium Platon condimentarium, qui de caelis Animam deferēbant; item etiam quibus cap. 25. ac 26. qui effluo iam partu secundum Stoicos Animam extrinsecus imprimi dicebant; quibus re sententiam suam exprimens, quamquam non verisimilem, definit Animam cap. 22. ex vna reductam, sicuti latius explicat cap. 27.

44. hi exitum aliorum abducunt. Hic etiam hic subindicit, qui cum Platone ex mortuis viuis dicebant, contra quos c. 28. 29. 30. atque adeo Metempsychosin Pythagoricā introducebāt, aut Metempsychosin Empedoclis; aduersum quos aperta c. 32. 33. De qua postrema, supra quoque lib. de Testim. Anima, c. 4. Opinio Christiana honoris multum Pythagorica, quae te non in bestias transformas, has enim absurditates quamproxime etiam accipit haereticos Simonem Magum: Carpocratem, cuius Auctor c. 34. ac 35. suam vero sententiam concludit, quam quaedam alia aliquot capitibus ad Animam pertinentia interseruit c. 51. ac sequ. ad finem usque latius, quod pauca dixerat, loco iam citato Animam adfirmamus te manere post vitae dispersionem, & expectare diē iudicij; proque meritis auariciatui delinari, aut refrigerio, vique sempiterni.

45. prout aut Platonis honor. Ad hoc verum penultimus error pertinet de Anima c. 22. ducta. Cur autem honor ei adscribatur, non auctorem scio, quam quod diuinus à plerisque appetitur dignitatis cognitionem. De cuius variis opinionibus inueniuntur tum hoc libro, tum libris aduers. Marcion. Cuius etiam sententia de mundo videre est supra lib. de Pallio, cap. 2. num. 19. & de Dei, in Apolog. 46. num. 577. vti etiam quod angelos tum in Apolog. cap. 22. num. 343. Item de eius fastidio superbus Platonis shoris, lib. de Pall. cap. 4. n. 81. & Apolog. c. 46. n. 582. ibidem etiam quod à Dionysio dicitur, num. 586. Denique de noue in solo à Platon dicitur, quas nunc Americas dicimus, lib. de Pallio, & Apolog. cap. 40. num. 528.

46. aut Zenonis vigor. Ex huius atque aliorum scholis desumpta erat eorum sententia, quae quā immortalem Animam dicebant. Cuius vitiis tribus videtur ob ingenij subtilitatem ipsi quos multum legi debere; nam praeter ceteris Stoici regulas, de his cap. 5. latius.

47. aut Aristotelis tenor. Ex hoc tenore Aristotelis qui de vnaquaque dispositione Animae dispositionem iam dicti sunt. Cui tenor competat ob aequales in scribendo, quā ubique eandem seruat. Atque in materia varia infra non semel etiam explicatur.

48. aut Epicuri stupor. Ab hoc immortalem Animam errorem, vti iam dictum est, qui immortalem Animam negant. Et proinde recte stupor eadem adfirmantur, cuius sententia, aliarumque eius opinionum sententia, propter eandem vitiis, ut supra adnotatum est, aduers. Valentinian. cap. num. 61. Cuius varias etiam alias opinionum infra reperitur. Aliquid etiam de illo adicimus Tom. 1. cap. num. 569. Apologetic.

49. aut Heracliti motor. Heracliti motorem, ut supra petus omnibus nota sunt, atque adeo & motor, ut supra

ab hoc puto, mutatas suam sententiam, qui de substantia Animæ & disceptant, quippe qui sibi non constet, modo docens Animam ex igne, uti infra cap. 5. modo ex aëre, secundum Auctorem cap. 9. denique nihil certi definitis, uti supra cap. 2. num. 33.

50. aut futor Empedoclis. De furore Empedoclis, quo se in Æthnam, uti Deus haberetur, precipitavit, supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. nu. 83. Apolog. cap. 50. num. 621. & Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 4. num. 50. quo adludit etiam infra Auctor cap. 32. his verbis: Empedocles quia se Deum deliravit. Vbi habes eius errorem de Animarum in bestias μεταστροφῶν τῶν ζῴων, quem hic postremo loco paulo ante commemoravit; & alius etiam pluribus locis variis reperire est eius sententias.

51. diuina doctrina ex Iudæa, &c.] Adludit ad illud Isai. 2. Ex Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.

52. Erravit & Christus piscatores, &c. ad præconium emittens.] Hic verò ad illud: Venite, faciam vos fieri piscatores hominum, Matth. 4.

CAP. IIII.

53. Post definitionem census, quaestionem status patitur, &c.] Caput hoc antea secundum in edit. excusis, quod nunc distinximus in III. V. VI. VII. & VIII. ad maiorem distinctionem) intitulabatur hoc unico titulo: DE SYBANTIA ANIMÆ, & an corporalis; pro quo in textu omisso (nam sufficit hic mentionem fieri) singulis capitibus novus titulus: huic verò huic datus: Quod innata non sit Anima; idque eo magis, quod Gagnæus haberet similem: De innata Anima. Quam suam adferentem pluribus non probat Auctor, quod ex Dei flatu Animam professi (de quo librum peculiarem scripserat ab eo supra dicimus num. 2.) initium ei deputamus.

54. Hoc Plato excludit, &c.] Initium nempe Anima. Ipsam in Phædro, de immortalitate Anima disputans, quemadmodum à Cicerone translatus est Tuscul. quest. lib. 1. & de Rep. lib. 6. sic inquit: Si una est omnibus Anima que se ipsam moueat, (atque adeo principium motus sibi ipsi sit) neque nata certè est, & æterna est. Neque enim esset id principium, quod oriretur aliud.

55. Et natam autem docemus, & factam, &c.] Non alio argumento quam fidei nostre depellit hæc Philosophi opinionem Auctor, quippe que ex verbis scripture paulo ante citatis, & aliis infra adductis cap. 11. Animam factam pronunciet. Ne fortè autem aliquis Platonem replicet: factam quidem dici, non natam: docet (uti paulo post loquitur) & facturam pro nasci poni. Itaque enim pro eo quod erat: pro inesse. Id enim conuincunt verba sequentia: siquidem omne quod quoquo modo accipit esse, generatur.

56. habent aliquando & passiuæ commercia.] Passiuæ hic paulo aliter accipitur quam supra l. aduers. Hermog. cap. 41. ut patet pro: communiōne; ac si dicat, Differentie aliquando suis locis & temporibus ita inter se communicant, ut nihil inter se differant: eadem significatiōne, qua passiuum ceteris, infra dixit sub finem lib. de Car. Christi, ubi de eo latius.

57. Sic & Plato vitur.] Videtur adludere ad illud Platonis in Sophista, siue de Ente: Quoties quod antea non erat, in esse quis deinde producit; quod agit, facere; quod agitur, fieri dicimus. Simmatim itaque effectricem facultatem denominemus.

CAP. V.

58. Accersit Eubulum aliquem, &c.] Titulū

huic capiti datus: Quod plures Philosophi corpus Animæ vindicant. Aiqui Eubuli nulla in Philosophorum Catalogo mentio apud Diogenem Laërtium; memorat interim quendam Eubulum, cuius seruum fuerit Hermeas ille, postmodum tyrannus, ab Aristotele interfectus. Sed magis ad institutum est, quod sub finem libri 9. scribit: Pyrrhonis Heliensis Philosophi discipulis fuisse inter reliquos Euphranorem Seleucium, quem Eubulus Alexandrinus audiverat, cuius auditor Prolomans. Eum verò Sarpedo & Heraclides audivere, porrò Heraclidem Anaxidamus.

59. & Critolam.] Critolam meminit Cicero Tuscul. quest. lib. 5. quem unum fuisse adnotavit ibi Beroaldus ex tribus Philosophis una legatione ab Atheniensibus Romam missis, etiam addens Peripateticū illum fuisse. Fit etiam hic paulo post mentio Critolai Peripatetici. Quum autem ibi de illis loquatur qui animæ corpus vindicabant, hic verò de iis qui animæ corpulentiam auferunt; ego de duobus diuersis loqui Auctorem existimo. Quod vel hinc sit verisimile, quod quendam Critolam scribat Marcellus Ficinus (ni fallor, Theolog. sua de immort. Anima) sensisse Animā esse instar puri & incorpoream; alter verò ille Critolai Peripateticus, Tertull. teste, illam effingit ex quinta nescio qua substantia: de quo ibi latius.

60. & Xenocratem.] Xenocrati Chalcedonio Platonis discipulo adscribitur Aristoteles lib. 1. de Anim. cap. 2. & 4. & Plutarch. l. de Procreat. quod Animam numerum dixerit, figuram & corpus esse negans; quorum prius impugnat, posteri adprobat Aristoteles. Cicero verò Academ. quaest. lib. 4. apertius de illo sic scribit: En ut Xenocrates nullo corpore. Sed de eo plura infra num. 189. Et verò argumentum eius adfert Nemesius, seu potius B. Gregor. Nyssen. lib. Philos. 2. qui est de Anima, cap. 1. Id enim opus Nysseno adscribendum, vel inde patet, quod ex eo ad verbum multa desumpserit B. Basilii in Hexamero, Helias Cretensis & Damascenus; & nominatim etiam illi adscribant iam olim B. Thomas Aquinas in Summa Theologica, & Albertus Magn. libris de mirabili scientia Dei & de homine; maxime quum non modò Tribemius, sed & nos multis in locis volumen hoc de imagine & conditione hominis inscriptum Nysseno repererimus.

61. & isto in loco amicum Platonis.] Quum in multis aliis dissentiant Plato & Aristoteles, certe consentiunt de Anima incorporea. De locis Aristotelis mox dicetur. Platonis verò, præter alios complures manifestiores videntur in Timæo, lib. 10. de l. Epinomide sub med. & Axiocho, aliis de morte, siue ipsius sit, siue ut alij volunt, prædicti Xenocrati, cuius verba de compendij gratia omitimus, quum partim eisdem, partim Platoniorū aliorum argumenta recensentur sequi. & 8. cap. quibus probat, non modò immortalem & incorruptibilem, sed etiam incorpoream; uti etiam repetit denuo cap. 24. & id ipsum adtribuit Platoni omnes. Nominatim Claudianus lib. 2. de Statu Anima contra Faustum, cap. 8. ubi Platonem dicit id adferere in Phædro, Hipparcho, Lachete, Protagora, Symposio, Alcibiade, Gorgia, Critone, & Timæo.

62. Aristotelem fortasse.] Loci Aristotelis sunt lib. 1. de Anima, cap. 3. & 4. sed apertiss. c. 5. Nam quum Anima (inquit) sit in omnibus que sentiunt, necesse est in eodem duo esse corpora, si Anima quoddam corpus; quod argumentum Chrysippi nomine etiam Auctor commemorat sequent. cap. Quod ipsum repetit Aristoteles lib. 2.

cap. 1. & 2. Cur autem addat fortasse, in causa est, quod (iuxta quod Cicero etiam commemorat Tuscul. quest. l. 1. & B. Gregor. Nyssen. ubi supra) Animam, quintam quandam naturam, quam Entelechiam vocabat, faceret; de qua latius partim paulopost num. 72. partim infra c. 32. ad illud: & Entelechias Aristoteles.

63. An extruuntur magis ad auferendam Animam corpulentiam? Præter iam numeratos, qui corpulentiam Animam auferunt, enumerantur ab Aristotele, Cicerone, Plutarcho, & B. Gregor. Nyssen. ubi supra; Thales, qui Animam irrequietam seu semper mobilem dixit; Pythagoras, qui numerum; Dicaearchus, qui harmoniam; & Asclepiades, qui sensuum exercitamentum. His addendus Heraclides Ponticus, qui iuxta quod Auctor etiam agnoscit cap. 9. lumen Animam dixit. Alij item, qui iuxta Iustinum Martyr. Apolog. 1. & Lactant. de Opific. Dei, cap. 17. Animam ventium dixerunt; de quibus infra cap. 11.

64. qui eam de manifestis corporalibus effingunt. Præter eos qui hic recitantur, etiam habes infra, cap. 9. Anesidemum, Anaximenem, & secundum quosdam Heraclitum: iuxta quos sit aer substantia Anima. Quibus addunt Macrobius & Aristoteles l. 1. de Anima, cap. 2. etiam Diogenem, & Plutarchum Anaxagoreis. Item Aristoteles, Plutarchus & Nemesius Democritum; & Cicero Tuscul. quest. l. 1. Zenonem eius alij Stoicis, qui ignem Animam dixerunt. Apud Plutarchum idem sensisse etiam dicitur Parmenides, qui ex terra & igne; Xenophanes, qui ex terra & aqua; denique Empedocles, qui ex quatuor elementis eam effingit; qui etiam plerique recensentur à Macrobio in Somnium Scipion. l. 1. cap. 4. Qui interim, contra quam Auctor hic noster, concludit. Obtinuit tamen de Anima incorporea sententia.

65. ut Hipparchus. Hipparcho ex igne Animam adtribuit etiam Macrobius ubi supra, & Beroaldus in Cicero Tuscul. quest. Dissentit nonnihil Plinius lib. 2. nat. hist. cap. 16. Hipparchus (inquit) nunquam satis laudatus, ut quo nemo magis adprobauerit cognitionem cum homine fieri, animamque nostras partem esse cæli dixit.

66. & Heraclitus ex igni. Eidem, uti modo dictum est, infra cap. 9. ex aere Animam adtribuit secundum quosdam. Auctor hic videtur securus regulam illam Aristotelis ubi supra: Alij (inquit) ut de principis senserunt, ita & de Anima sentiunt; quum itaque principium omnium & Deum ipsam (ut etiam Auctor supra Apolog. cap. 47. adseruit, & infra lib. 1. aduers. Marc.) ignem dixerit, etiam id ipsum de Anima illi adtribuit. Videtur accedere quamproximè Macrobius, iuxta quem Animam scintillam stellaris essentia dixit. Quid? quod etiam aliorum sententiæ in id ipsum recidet, si euaporationem, quam alij illi adtribuent, calidam & siccam intellexerimus. Vide rursum de Heraclito aliquid infra num. 119. & 189.

67. ut Hippon. Hipponi ex aqua Animam, adscribit etiam Aristoteles, Macrobius, B. Gregorius Nyssen. & Beroaldus ubi supra.

68. & Thales ex aqua. Iterum hic regulam illam Aristotelicam secutus est Auctor, quod omnium rerum principium & Deum aqua diceret Thales, uti etiam est infra aduers. Marc. l. 1. Alij planè contrariam sententiam de Anima incorporea (ut supra dictum est n. 63.) illi adtribuent, & nominatim Aristoteles Hipponis importunior dicit esse Thaletis opinione. Conciliari possunt interim aliquo modo hi Auctores, quod quo argumento

Hippon colligit Animam esse aquam, eadem Thales aquam omnium rerum principium, apud Aristot. lib. 1. Metaphys. cap. 3.

69. Empedocles. De Empedocle, quod ex sanguine Animam dixerit, solus consensus nominatum Macrobius: Aristoteles vero ex quatuor elementis eam congnat sententiam. Verum etiam illorum non discrepat sententia, qui, ut infra legitur c. 15. verum illi adtribuit sanguine circumcordiali, ubi de hac opinione Lactantius.

70. & Critias ex sanguine. Id ipsum adtribuit Aristoteles, Plutarchus, Macrobius, Gregorius Nyssen. sue Nemesius, & Beroaldus.

71. Epicurus ex atomis. In hoc consensus aptores omnes; hausisse autem suam sententiam à Democrito & Leucippo, patet ex Aristotele & Cicerone. Describit id ipsum Lucretio B. Augusti. lib. de Philo. d. d. cap. 1.

72. Critolaus & Peripatetici eius, ex utroque necio qua substantia, &c. Solus de Critolaus sentit Macrobius: Critolaus (inquit) Peripatetice quinta quadam essentia: quam doquidem inter Aristoteles, Cicerone reffe, quantum quidem animam dixerit, cuius discipuli Peripatetice idem adtribuit. Quia tamen etiam animam dixerit supra num. 62. & infra latius cap. 32. num. 101. Entelechia Aristotelis, atque adeo etiam Cæli corporea fuerit, rectè addit Auctor: si & illa quoque corpora includit.

73. Sed etiam Stoicos adlego, qui spiritus dicentes animam penè nobiscum, &c. tamè apud Animam, &c. Hanc ad similitudinem Gregorius ubi supra: Omnis Stoicorum turba corpus animam enuntiant, Spiritum calidum & ignem esse quorum posterius hoc etiam alij plerique illi adtribuit. Facit pro eadem sententia quod Auctor supra cap. 47. dicat: Stoicos Deum corporale adtribuit atque adeo etiam Animam.

74. Denique Zenon constitutum spiritum hinc Animam, &c. A Lactantio institutum spiritum hinc Animam, adtribuitur Zenoni; ab alijs apertè corpori concretus. Vide plura de isto Zenone supra nempè Apolog. cap. 21. num. 311. & lib. de T. num. 99. de Zenone Eleate, Apol. cap. 50. num. 83. Zenon qui tyrannidem adfectavit apud Priensem, sed ad quem referatur, incertum est. Ad Criticum vero etiam pertinet, quod habet Auctor supra l. de Praescript. c. 7. num. 43. & infra lib. adu. Marcion. 1. ubi Zenon adtribuit, quod Deum aërem & etherem dixerit.

75. Vult & Cleanthes. Similitudo inquam parentibus de ingeniis respondemus, fecimus Cleanthis testimonium. Verum refutatur ipsa quoque ex particularibus vniuersalia non probantur à Gregorio Nysseno lib. 2. de Philosoph. cap. 2. usque per Aristot. verbis. Ex quo adeo suppleendum est, quod Galenus omisit Tertullianus: Corporis autem est similitudo & similitudo non incorporei; corpus igitur est Anima. Idem vero etiam argumento vsus fuit Panactius Cleanthes confectaneus; verum refellit Marcellus Eucum Platon. lib. 10. cap. 8. Et qui de Cleanthe supra adhibuimus Tom. 1. Apolog. c. 21. num. 312. eorum etiam videtur Lactantius lib. 1. c. 5. & 1. 3. c. 18. & Clement. Alexand. l. 6. Strom. Zenonis discipulum facit; prout etiam Lactantius apud quem plura de euenientia Lectum.

76. Item corporaliū & incorporaliū, &c.] Hoc quoque argumētum Cleanthi adtribuit, & refellit ubi supra Gregor. Nyss. dicens: In adsumpto alteram partem falsitatem ipse continere, quā corpori nullum incorporatum compati dicit.

77. Sed & Chrysiippus manū ei porrigit, &c.] Etiam istud Chrysiippi argumētum adducit, & confutat ibidem Gregor. Nyss. Alterum eiusdem argumētum sub finem c. sequitur. Auctor, de quo ibi: quōdam etiam ex eodem c. 13. Fit eiusdem mentio tanquam insignis Philosophi, c. 31. De altera Chrysiippi sententia, quā demonia illud debet, vide Adnot. nostras Tomo 1. lib. de Testim. Anima, cap. 3. num. 11. De eodem scribit ex Cicerone Lactantius lib. 7. cap. 23. quod fulcirit porticum Socraticum, Dialecticum interim potius, quā Philosophiū fuisse, indicat Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. quod confirmat Lactantius, qui Zenonis & Cleanthi discipulum faciens, libros Logicos eius enumerat 310. alibi interim citans Ptolemy, seu Naturaliū questionum libros. Parro de Chrysiippo medico vide infra num. 203.

78. Vnde & Lucretius, &c.] Versus est Lucretij lib. 1. de rerum natura (vbi etiam ante me adnotavit Latinus pag. 10. linea 24. quem rursus citat Auctor infra lib. 4. adversus Marc. Haic B. August. lib. de Prolit. credend. cap. 1. adtribuit, quod ex atomis, sicut Epicurus, Animum consistere dixerit. Nec mirum. Epicuri enim sunt omnia (inquit Lactant. l. de Opific. Dei, cap. 6.) quae delirant Lucretius; qui etiam latiss. contra Lucretij de Anima corporea sententiam disputat lib. 7. diuisar. Instit. cap. 2. Legimus autē omnino: quae nisi corporalis corpus non derelinqueret, pro: derelinquet.

CAP. VI.

79. Hæc Platonici subtilitate, &c.] Caput hoc inscriptum: De argumētis Platoniorum, quibus incorpoream Animam probat, quae in alteram partem propensior Auctor, soluere nititur; sed frustra, quum plerumque ex illis omnino concludere, etiam ante nos adnotauerit Gregor. Nyss. ubi supra cap. 1.

80. Omne, inquit, corpus, &c.] Argumētum hoc Ammonio Platini ac Numenij præceptoris adscribit Nyss. nec dissentit Plotinus Ennead. 4. lib. 7. cap. 2. quamquam paulo alio verbis. Eodem serē pertinet quod ex Platone in Phædro ad hanc sententiam citat Claudianus l. 2. de Statu Anima, cap. 87. contra Faustum: Anima semper à seipsa mouetur, corpus autem per se nō mouetur; ergo Anima non est corpus.

81. Oltēdimus autē supra moueri Animā, &c.] Nescio ad quem locum adludat, nisi ad id quod obscurius dicit c. 1. ad aliquem motum secundum naturam, aut externum, si non secundum naturam; aperit aliqui non recitant, quod Anima vaticinatur aut furit. Legi autem etiam hic: singillatim motu, quem admodum supra lib. adu. Valenc. c. 18. n. 225.

82. Corporaliū, aiunt, rerum qualitates, vt terra, &c.] Provis sic legendum, pro: vt terra; & mox: per corporales renuntiare sensus, pro: sensus, quod erat in edit. Lugdunensi; quia præcedit: corporaliū sensibus renuntiare. Hoc autem etiam elegantiss. habetur apud Plotinum lib. 7. Ennead. 4. cap. 8. vnde desumptum videtur Tertullianus. Posit etiam idem argumētum colligi ex Aristot. lib. 1. de Anima, cap. 5. Atqui de proterbali formula: Gradum definitionis excludere, vide nostra Prolegomena; sicuti etiam de illa, quae paulo post subiungitur: Sed nec hic gradus stabit.

83. De insignioribus argumentationibus, &c.]

Habet etiam hanc argumentationem Gregor. Nyssen. pro Anima incorporea, ex Ammonio. Haud abstermiter Marcellus Ficinus Theol. Platon. lib. 8. cap. 2. Animam passū incorporea & aeterna veritate, & proinde incorpoream esse. Quod ipsum iam olim ex Gregorio Nazianzeno citauit Claudian. lib. 2. de Stat. Anima, cap. 9.

84. Sorano Methodicæ medicinæ instructiff. auctore.] Sorani iterum meminit Auctor infra c. 8. & 14. 15. 25. ac 44. Hic autem addit, quod plenissimè super Anima commentatus sit quatuor voluminibus. Meminit eiusdem B. Cypr. epist. 76. ad Magnum; Ephesum verò medicum fuisse scribit Suidas, qui Romæ claruerit Traiani & Adriani temporibus: qui etiam recenset alterum Soranum medicum iuniorem.

85. sed nemo vquam cunctanti de exitu Animæ, &c.] Idem est ac si dicat: quod nemo Sorano dubitanti de immortalitate Animæ, argumētis ex Platone aut Aristotele sumptis, id illi persuadere nisus sit; quamquam interim de sententia Aristotelis ipse Auctor, sicut & alij plerique, vix sentiant, vti latius sub initium lib. de Resurr. carnis, num. 23. De ipsis proterbaliū formula: aquam nullam infundere, & micam infarcire, latius in Prolegomenis. Legimus autem cum Latinio: de minutiloquio Aristotelis infert, pro: interit. Rectius etiam Gelenius: de minutiloquio Aristotelis, quā Gagnam: minutiloquio; quia opponit illud eloquio, id est: eloquentia Platonis.

86. rupicum & barbarorum, quibus alimenta sapientiæ defunt.] Sequentibus verbis, quid rupicum nomine intelligat, Auctor explicat; sicuti etiam supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. Chironem appellat: rupicem & syluicolam; ac Apolog. cap. 21. rupices, & adhuc feros homines. Haud dubie inde dictos, quod in rupibus habitarent.

87. quia nec opimiorum animā efficiunt, &c.] Marcellus Ficinus l. 8. Philos. Platon. cap. 2. istud retorquet contra eos, qui dicebant Animam aliis cibus corporalibus; quia alioqui (inquit) sicuti corpus, ita & Anima opimior redderetur.

88. & artes Stoici corporales adfirmant.] Quærat curiosus Lector Auctores, qui istud Stoicis adscribit.

89. Sic Thales in puteum, &c.] De Thalete supra vide Adnotat. nostras Apolog. cap. 46. num. 576. & huius lib. c. præced. num. 68. Verumtamen tum de hoc proterbio, tum de illo: Chrysiippus ad elleborum, latius in Prolegomenis.

90. quum duo in vnum corpora negauit.] Eodem argumento vitur Aristoteles, vt Animam incorpoream probet lib. 1. de Anima, cap. 25. aduersus Empedoclem, qui eam ex elementis componebat; & similiter Plotinus loco citato. Legimus autem cum Gagneo (secundum quod etiam Latinus admonuit) sed & bina & terrena; pro eo quod irreperat mendosiss. terrena; item: perferunt, pro: præferunt.

91. Inuenitur etiam in Iure ciuili Græca quadam quinionem enixa filiorum.] Sicuti hic: quinionem filiorum, sic infra cap. 46. quinionem voluminum dixit Auctor. Atqui de hoc sic legitur (vix me admonuerunt Franciscus Baldamus & Latinus) Tit. Si pars hered. peratur, Digest. l. 5. lege 3. Tradidere non leues Auctores, quinque quaternos enixam Peloponensem. Ad quem quidem locum adluisse Auctor non videtur, quum nondum in ius ciuile relatu esset illud Pauli Iureconsulti Auctori coarctati responsum; non tamen propterea omitti debet (vix ille censuit) illud in iure ciuili

Nam, præterquam quod notum est ex Caio Iureconsulto D. l. 1. Tit. 2. leg. 1. ius civile iam multis seculis ante Tertullianum eam nuncupationem sortitam fuisse, (unde Ius civile Papyrianum & Elianum, etiam ante leges xij. Tabularum, & illud quod Q. Mucio tribuitur, qui primus illud in libros 18. digessit) etiam responsa prudentum Ius civile nuncupabantur; & verò illud Iulij Pauli responsum modo citatum, desumptum constat ex l. 17. ad Plantium, siue ex Plautio; qui Tertullianum haud dubie præcessit, ut potè sub Adriano Imperatore. Neque verò nouissimè esse Auctori, Ius civile citare, patet supra Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, num. 51. 52. & 62. libro de Velandis virginibus, cap. xi. num. 100. & hoc ipso libro infra c. 38. num. 442. Porro ibi: vniuersa conditio testabitur: accipitur more Tertulliano conditio, pro creatura. Ceterum ex hoc Tertull. loco putarim castigandam dictam legem, ut legatur: quinos quater, pro: quinque quater-nos; & similiter apud Plin. l. 7. cap. 3. pro eo, quod vulgò legitur: bimos quater.

CAP. VII.

92. Quantum ad Philosophos, satis hæc, &c.] Titulum huic capiti datus: Quod etiam apud Christianos Anima corporalis esse videatur. Verum etiã hoc caput ad paradoxam Tertulliani pertinet, de quibus inter Prælegomena.

93. Dolet apud inferos Anima cuiusdam, &c.] Hunc locum citat Auctor infra lib. de Resurr. carnis: cap. 17. Nos autem (inquit) animam corporalem & hic profiteremur, & in suo volumine probamus, habentem proprium genus substantiæ, soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. Nam & nunc animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probauit Lazari exemplum. Id ipsum verò repetit infra cap. 9. Sic & diuiti (inquit) apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahæ. Verum ex hac scriptura Luc. 16. de Lazaro, non concludi Animam esse corpoream, late deducit B. August. lib. 4. de Anim. & eius origine ad Vincentium Vorem, qui in eodem quod aium luto hærebat; & post eum Claudianus lib. 3. de Statu Anim. cap. 9. adu. Fantum; adherentes, membra hæc Anima, non corporaliter, sed spiritualiter intelligenda. Quomodo etiam illa membra interpretatur B. Gregor. Nysser. lib. de Anima & resurr.

94. & quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? Iste argumento vtuntur, qui historiam hæc esse putant, non parabolam, inter quos Euthymius etiam nomen diuitis adlegat ex traditione Hebræorum; verum potest vera esse historia, nec propterea proprie debent accipi oculi, lingua, digitus. Hinc & Epiphani. modo parabolam, modo historiam nuncupat. At B. Iustinus Martyr lib. quæst. & respons. qu. 9. neque parabolam esse, neque historiam, sed mixtum quid.

95. Ad quod & Christus moriendo descendit, &c.] De hoc etiam latius infra cap. 55. Est autem obsecrum illud: si nihil Anima detinetur sub terris; & legendum quidem videretur prima facie: Animam, nisi adiceretur: Nihil enim si non corpus, atque adeo magis videretur legendum, detinetur; sed neutrum adhuc satis facit.

96. Nihil enim si non corpus.] Ad hunc locum adludit B. August. lib. 10. de Gen. ad lit. Tertullianus (inquit) non ob aliud corpus esse Animam credidit, nisi quod eam incorpoream credere non potuit; & ideo simul ne nihil esset, si corpus non esset. Et rursus sub finem

eiusdem libri: Quis hunc crederet cum isto corde tam diletum esse potuisse; sed tremenda sunt ista, non ridenda; sed hoc enim nunquam cogere tur, si aliquid cogitare potest, quod sit, & quod corpus non sit.

97. Reddã de isto plenius & opportunius, &c.] Adludit ad cap. infra 51. 52. 53. 54. & 58. ubi agit de excessu & receptu Animarum post hanc vitam, de tormẽto siue solatio earumdem in diuersa inferni regione, aut in sinu Abrahæ.

98. In quantum enim omne corporale passibile est, &c.] Istud egregie refutat B. August. lib. 1. de Praedito statim post verba præcedentia: Qui sane (inquit) quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam ipsa veritate superatur. Quid enim verius dicere potest, quam id quod ait quodam loco: omne, si enim hoc esse) corporale, passibile est: Debit ergo mutari præsentiam, qua alibi dixerat: etiam Deum corpore esse. Neque enim arbitror eum ita deserpisse, ut etiam turram passibilem crederet.

CAP. VIII.

99. Abruptum alioquin & absurdum, &c.] Descriptionem huic capiti datus: De aliis argumentis quibus Animam probabant incorpoream, quamquam plerique minus efficaciã, non tam facile refellere ea potuit Auctor, qui ex proposito voluerat esse alia quæ magis conuincunt.

100. quia ceteris corporalibus exemplum adæquet.] Huc pertinet quod Plotinus ubi supra Aristot. lib. 1. de Anim. cap. 5. Animam de corporeo censu adimunt (vni verbis Auctori ut ab affectionibus corporum elementarum exempta, & potè non rara vel densa, frigida, alba, nigra, aspera.

101. Siquidem & ipsi Philosophi, &c.] Iste dem Empedoclis amicitiam & inimicitiam adit Athenagor. Orat. pro Christ. qui dicit: Si amari possint contrarium quidquam esse Deo, veritatis contentioem secundum Empedoclem qua eius opinione vide Latertium.

102. quia digressa ea, grauiora efficiuntur pora defunctorum, &c.] Istud argumentum habet apud Platonicos reperire non licuit, sed neque mentis est.

103. Ceterum et si inuisibilis Anima, &c.] argumentationem ipse fugerit Plato, tum in Epinomum maxime in Phædon, siue de Anima: quæ ipse dicit visibile, Animam inuisibilem.

104. Solem nocturæ oculis nescire, &c.] Iste pertinet quod infra legitur Tom. 5. Epist. de circo, quando nocturnam interdicit lucifugus, ubi de differentia nocturæ, buboni, & nyctæ, & Leuit. cap. 11. & Deuterom. 14.

105. aquilæ ita sustinent, &c.] De hoc etiam hæc verba lib. 10. cap. 3. Nat. hist. Falco (Aquila) implumes etiamnum pullos suos peruenit, cogit aduersos intueri solis radios; & si flentem remque animaduerit, præcipit: è nido velat ad illum, & degenere. Ad quem, mare suo, adit ad Auctorem.

106. Sic Ioannes in spiritu Dei factus, &c.] Iste Martyrum conspicit. Similiter dicit e. supra. Per lineas & Animæ Martyrum sub altari intelligitur. Nihil tamen faciunt loci Apoc. pro anima optata. Sic etiam supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. Clamant ad Dominum in visu Animæ Martyrum.

TERTULLIANUS
Cum Annotat.
PADERBORN
A. V.
J. G.

autem unica voce, Martyrū verit, pro eo quod ex Graeco Latine legitur Apocal. 6. Interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant, & Apocal. 20. Decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei; proprie Martyras accipiunt. Verum de alia etiam eius vocis significatione, videat Lector Adnot. nostras supra Tom. 2. lib. ad Martyras, num. 1.

CAP. IX.

107. Quum Animæ corpus adserimus, &c.] Titulum hic retinimus antea excusum, qui ex margine in textum irreperat. De effigie Animæ. Pertinet interrim etiam hoc caput ad paradoxa Auctoris inter Prolegomena. Huc autem adludit B. Augustin. ad Quod vult Deum, his verbis: Animæ corpus tribuit Terullianus, sed sui generis. Quod aliquo sensu verum esse posse ibidem indicat, verbis ubi supra à nobis citatis, ne hic prolixiores simus. Atqui lego: ut hæc adesse, quæ corpus ostendamus, pro: quam corpus.

108. & omnimodò debita corpulentæ, adesse Anima, &c.] Huc rursus refertur locò postremo citato B. August. dum inquit: Quamuis de Anima tale quid sentiat, nempe qualia sunt omnia que proprie dicimus corpora. Eodem pertinet quod Terulliano etiam adscribat Anima extensionem. Quantitate tamen carere docet idem lib. de Anima quantis. cap. 7. Pulcre etiam istud quasi aliud agens refutat Nyssen. lib. 2. Philosoph. qui est de Anima, cap. 1. Essentialiter ipsi Animæ, & secundum se ipsam tres non adesse dimensiones (longitudinem dico & latitudinem & sublimitatem cum Terulliano) sed secundum accidens duntaxat, quia videlicet in corpore sit dimensio.

109. Quid nunc quod & effigiem Animæ damus, &c.] Istud etiam Terulliano adscribit B. August. quod Animam effigiatam dixerit. Hinc autem videre est, quam verum illud philosophi, vno inconuenienti dato, multa sequi.

110. Platone nolente, quasi periclitetur de Animæ immortalitate, &c.] Vide Platonem in Phædro, ubi disertis verbis effigiem experient & coloris Animam facit, verbis citatis à Clement. Alex. lib. 5. Stromatum.

111. Est hodie soror apud nos reuelationū charissimata sortita, &c.] Quamquam (vbi supra adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. num. 121.) frequentes fuerint in primordio Ecclesiæ reuelationes apud orthodoxos; quia hic procedit: post Ioannem quoque Prophetiam meruimus & consequi; certum est hic Auctorem de Priscilla loqui, Montani socia: non enim verisimile est, diuina aliqua reuelatione comprobatum esse, Animam modò corpoream, sed & aëri esse coloris; Demde illud peculiare Priscille de extris in spiritu conuersatione cum angelis & Domino, & quod quorundam corda dignoscere crederetur, vti latius in vita Auctoris. Contra eandem enim dixit ipse ante hæresin Auctoris, lib. de Præscript. aduers. hæres. cap. 41. quod curationes reprobmitteret, pro quo hic: medicinas desiderantibus sumit, aut potius (sicut legendum conuicio) submittit. Neque interim propterea Montano etiam adscribende, quas hic recenset, Ecclesiastica ceremonia, quia, vti mox subiungitur, etiam aliis libris eandem meminit ante omnem errorem conscriptis.

112. in Ecclesia.] Quod Ecclesia iam rum Christiana fuerit in usu, supra à nobis comprobatum est Tomo 2. lib. de Orat. num. 1. & dicto lib. de Idolol. cap. 7. num. 29.

113. inter Dominica sollempnia.] Similiter mox; post tranfacta sollempnia. De qua & alius sacrificij Christiani periphrasibus à Tertull. visitatis, dictis nostris Adnotat. in l. de Orat. immediate post Tractatum de Ecclesiis.

114. prout scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur.] De his quatuor, que etiam in Ecclesia sacrificio visitata sunt, vide ibidem paulopost Adnotat. nostras; & præterea de lectione scripturarum, Apolog. cap. 39. num. 501. de Psalmorum cantu Ibidem, num. 520. De petitionibus quæ Deo delegantur, n. 499. & 500. Denique ad Adlocutiones quæ proferuntur pertinet, quod frequenter in Missa iteratur à sacerdote: Dominus vobiscum; & ab Episcopo: Pax vobis; item ab utroque frequentissime: Oremus; & in Præfationis initio: Sursum corda; &: Gratias agamus Domino Deo nostro; de quibus ibidem lib. de Orat. n. 1. & Adnot. nostris in B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica, nu. 85. ac lib. de Exhortat. Mart. num. 32.

115. Post tranfacta sollempnia dimissa plebe.] De dimissione plebis post Missa finē, quia dicitur: Ire, Missa est; puto me etiam nonnihil ibidem adnotasse; certe eodem adludit B. Cyprian. lib. de Spect. n. 7. cum dicit: Dimissus, & adhuc gerens secum, ut assolent, Eucharistiam.

116. tenera & lucida & aëri coloris.] Sic omnimodò legendum, pro: aëri coloris, patet ex B. August. sub finem lib. 10. de Gen. ad litt. quia de Terulliano dicit: Item quum Animæ etiam colorem diceret aëreum ac lucidum, idque eo magis, quod mox etiam sequatur: Quem igitur alium estimabis Animæ colorem quam aërii (sic lego, pro: aërium) ac lucidum? Idem etiā paradoxo adscribit Origeni B. Hieron. alicubi. Quid autem respondet August. vide infra num. 124.

117. non ut aër sit ipsa substantia eius, et si hoc Anaxidemo visum est.] Anaxidemi iterum sit mentio infra cap. 14. ubi ipsi quoque adscribit, quod Animæ vnitatem tueatur. Et c. 5. de Anima origine ex rigore aëris, n. 327. Supra etiam ex Laërtio dicitur, n. 58. quod Heraclidus fuerit discipulus ex Pyrrhonis schola; quibus adde, quod Pyrrhonicarum rationum libros octo ab eo conscriptos dicat.

118. & Anaximenes.] Huic adtribuit, quod aër sit substantia Animæ, Macrobius in Somnium Scipionis, Marsil. Ficin. Theol. Plat. lib. 6. cap. 1. & Franciscus Picus lib. de Vanitate gentium, & Vives in B. August. lib. 11. cap. 10. ubi quorundam Philosophorum eandem recenset sententiam. Quod adludit etiam quod infra habet Auctoris lib. 1. aduers. Marc. Deum aërem dixit Anaximenes. Anaximadri hunc discipulum facit Suidas, etiam ipsam Milesum; cuius duo epistola ad Pythagoram, reperiuntur apud Laërtium.

119. puto secundum quosdam & Heraclito.] Supra cap. 5. dixit Heraclitum ex igni Animam effinxisse; quam opinionem præter alios Auctores ibi citatos num. 66. etiam sequitur Aristot. lib. 1. Metaphys. cap. 1. Qui interim etiam cap. 2. lib. 1. de Anima, cum Greg. Nyssen. & Plutarcho, locis supra citatis, adtribuit illi, quod exhalationem Animam dixerit; que si pro respiratione accipiatur, vti à Lud. Vives loco mox citato, ad hanc opinionem magis accedit. Nec mirum est de eius sententia differre Auctores, quum ob obscuritatem Scoticum dictum supra adnotauerim cap. 2. num. 32.

120. nec ut lumen, et si hoc placuit Pontico Heraclidi.] Ex hoc loco restituendus Macrobius in Som-

nium Scipionis cap. 4. (nam id ipsum narrat) & scribendum: Ponticus Heraclides, non: Heraclitus; neque enim vspiam mentio inuenitur Heracliti Pontici, sed Heraclides Ponticus Philosophus, Speusippi primum, deinde Aristotelis auditor, commemoratur à Laërtio; qui nominatur de Mente de Anima, & de Natura libris ediderit, maxime quò consentiat etiam Marsilius Ficinus Theol. Plat. lib. 6. cap. 1.

121. Nam & ceruicis gemmis, &c.] De his vide supra Tom. 2. lib. de Hab. mulieb. c. 1. nu. 13. Hic autem solum de eo agit genere, quòd (teste Isidoro Etymol. lib. 16. c. 13.) Hispania in Lusitania litoribus gignit, cui color ut pyreop rubenti, & qualitas, ut ignis.

122. nec beryllis idè aquosa materia, &c.] De Beryllis vide Plinium in Natur. histor. l. 37. cap. 5. Videtur interim de postremo illorum hic loqui genere, qui crystallis ferè sunt similes, ex verbis illis: quòd fluctuant colato nitore, id est, purgatissimo nitore, per Metaphoram.

123. & velut in forma gelasse.] Vide latius infra sub finem c. 23. de hoc paradoxo.

124. Hic erit homo interior, &c.] Etiam hunc locum citat B. Augustinus ubi supra, lib. 10. de Gen. ad litt. cap. 25. ex quo reposuimus: & in somnis fungitur, pro: in somnis, maxime quum ibidem subiungat: Ecce (inquit) quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre Deum populus, quibus Anima in somnis fungitur, quum si ipsum Tertullianum quisquà videret in somnis, numquam se diceret ab eo visum, & cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremò si Anima seipsum videt in somnis, quum iacentibus vtiq; uno in loco membris corporis sui, ipsa per varias imagines euagatur quas videt; quis eam aliquando vidit in somnis (ita tacitè redarguens paradoxum, de quo supra num. 116.) aërei coloris aut lucidi, nisi forte ut cetera, que similiter falsò videt? nam & hoc potest videre. Sed absit, ut eam talen, quum euigilauerit, credat. Alioquin, quando se aliter viderit? quòd magis crebrum est, aut mutata erit Anima eius; aut nec tunc Anima videretur substantia, sed imago corporis incorporea, que miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Ethiops non penè semper nigrum se videt in somnis; aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria? aëreo tamen colore aut lucido, nescio verum se unquà vidisset, si istum numquà legisset vel audisset.

CAP. X.

125. Pertinet ad statum fidei, simplicem Animam determinare, &c.] Etiam hic veterem titulum retinendum putauimus: Vnum esse Animam & Spiritum. In quo Auctori consentit B. August. lib. de fide & symb. cap. 10. & apertius Auctori lib. de Dogm. Eccles. inter illius opera, cap. 19. & 20. Non est (inquit) tertius in substantia hominis spiritus, sicut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est Anima; que (id enim haud dubiè addi debet) pro spiritali natura, vel pro eo quòd spirat in corpore, spiritus appellatur; Anima verò, ex eo, quòd ad viuendum & ad viuificandum animet corpus. Deinde ad tacitam illius obiectionem respondens: Tertium verò (inquit) qui ab Apostolo (quomodo etiam intelligendus venit D. Iren. lib. 5. cap. 6.) cum corpore & anima inducitur, spiritum, gratiam s. spiritus intelligimus. Quae ipsa verba quum repetat Auctori libri de Spiritu & Anima c. 9. vel inde constat, Augustini non esse, sed potius, vti Trithemius censet, Hugonis à S. Victore. At qui: ad statum fidei pertinere istud dicit, eo quòd ad confirmandam si-

dem nostram pertineat; nam & ex Genesi c. sequitur Spiritum & Animam eadem esse.

126. secundum Platonem.] Ita istud intelligendum, quòd Plato simplicem Animam determinat, eo quòd senserit, non compositam ex Spiritu & Anima. Vti enim ex Timaeo clarè constat, confundit respirationem cum perspiratione.

127. Quidam enim volunt, &c.] Arguit Aristotelem lib. de Respirat. cap. 1. Hippocratem, & alios qui non omnibus animalibus respirationem conueniunt quorum proinde sententià, diuersa erant Spiritus & Anima.

128. eo quòd nò habeant organa spiritalia, mones, & arterias.] Prims, de non habentibus mones, refert Aristoteles cap. 4. lib. de Respir. & de part. animal. cap. 6. vti & Galenus de part. animal. lib. 6. cap. 9. ad insecta; qualia hic, & rursum c. 12. merantur: culices, formicae, & tinea; postmodò pisces, quibus arterias deesse vult, id est interstitia fistulas (viti Plinius describit lib. 11. cap. 37.) ad pulmonem & cor pertingentes. Cui etiam satis videtur consentire, dicens pauca arterias habere aquas, ibidè sub finem cap. deesse arterias molli possumus. Cui tamen contrarium tuetur ipse idem Plinius de lib. 9. cap. 7.

129. neque formica, si membris humiliorer, idcirco negabitur spirare.] Videtur ipse doctor mutatus ex postremo illo Plinii loco: dicit enim (inquit) nullum animal putatur spirare. In quo Plinius fuisse Aristotelem video, & multis per se ipsos indagantibus. Nec me tamen prorsus hinc opinionem accedere haud dissimulo; quoniam pulmonem non possunt alia spirabilia in se viscera, ita volentibus & pro sanguine multis aliis humis. Quod petit lib. 11. cap. 3. latius; unde videtur maius Auctori: Imitatus Democritum, Anaxagoram, Diogenem, qui (ipso Aristotele teste) omnia animalia spirare dixerunt.

130. Herophilus ille Medicus, &c.] De Herophilo Plinius lib. 20. cap. 2. lib. 21. cap. 1. lib. 22. ac 3. & lib. 29. cap. 1. quorum postremo loco dicitur: (nempe Medicorum factiones) damnauit Herophilus in discipulis venarum pulsus discreti per arterias; de feris deinde & haec facta est, quum in ea litteras scire, item lib. 11. cap. 37. quòd propositum accedit. Arteriarum (inquit) pulsus, maxime maxime membrorum, euidentem inde fore motum, & modulos certos legesq; metricas, per atates, & lib. 20. dicitur, aut tardus, descriptus ab Herophilo (inquit) in arte, nimiam propter subtilitatem desertus; quum Plinius de Pulsibus citat Galeni alicubi. Meminit etiam Plutarchus de modo respirandi agens, 4. de placid. lib. c. 22. & l. 5. c. 2. ex cuius verbis etiam liquet, quum fuisse. Mentio etiam eius sit iuxta quòd Tertullianus notauit apud Celsum in Praem. lib. 1. & Ciceroni eadem. Qui quum nihil ea de re tradidit, quum Auctori parum referre putat, sine legas: qui sectionem fecit, cum Gelenio, siue cum Gargano: septuaginta Infrà cap. 25. maioru profectiono, vocatur. Citatur etiam sententia de Hegemonico circa cerebri fundamentum, infra cap. 15.

131. designa oculos, denota pupillas.] Pupillas designat culicibus & formicis & tineis: est vero etiam Plinius loco iam citato adtribuere videtur: quum dicitur

omnibus pupillas negat. Sed sufficit ad Auctoris intentionem, quod non appareant eorum oculi, etsi habeant.

132. Sed & exedunt tinea; demonstra mandibulas, deprome genuinos.] Conforme est illud Plinij eodem loco: Dentium vice aculei infectis; qui addit: homini nouissimos dentes, genuinos dici.

133. Sed & perfonant culices, &c.] Etiam hoc ex Plinio sumptis lib. 11. cap. 2. & 51.

134. exhibeas pabuli transmittendi, &c.] Huc pertinet illud eiusdem lib. c. 37. Sanguine carentibus venter nullus; intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur.

135. quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus, &c.] Palca distinctio inter incessum quorundam sine pedibus; ut pote, manante impetu, quod angues, inlurgente conatu, quod vermes: spumante reptatu, quod limaces.

136. ergo duo non erunt quæ diuidi non possunt concreta.] Ita Gelenus, quantum apparet, ex Britannico Lelandi codice, pro eo quod pluribus verbis Gagnam: quæ diuidi non possent, & fuissent, sed licet duo esse concreta, sed non erunt concreta. Nentius placet, nec mederi licuit, quod non esset ad manum MS. cod.

CAP. XI.

137. Sed ut Animâ spiritum dicâ, &c.] Inscriptio- nem hinc capiti damus: Quomodo Anima spiritus, nempe quia spirat, non quia proprie spiritus est. Venit etiam hoc ad paradoxa eius pertinet, de quibus in Inlegomenis: aliqui enim si spiritus proprie esset, corpus non esset. Atque hoc est quod cap. præced. dicit: Erunt & aliæ spiritus species, vt ex Deo, vt ex diabolo. Proprie interim videtur sumptisse lib. de Fenis. cap. 3. quom spiritum dicit afflatu Dei consummatum.

138. Ceteram aduersus Hermogenem, &c.] Videtur rursus adludere ad librum De consuetudine anime aduersus Hermogenem, ex quo infra Tom. 4. istud inter fragmenta eiusdem collocatum; vbi de hac sententia latius.

139. nisi propter hæreticos, qui nescio quod spiritale semen infalciunt anime, &c.] Aduersus Valentianum agit, & ex scripturis hanc eorum hæresin (de qua supra lib. adu. cos. dem. c. 25.) confutat.

140. Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, &c.] Alludit ad illud Gen. 2. supracitatum cap. 3. & lib. aduers. Hermog. cap. 31. Et flauit Deus flatum vitæ in faciem hominis, & factus est homo in Animam viuam; flatum vitæ, Animam viro- bique interpretatus; quam explicationem veram esse supra ostendimus, lib. de Baptis. cap. 5. num. 43. Quibus addere visum est illud Theodoret in Epist. diuin. dogm. Nomine flatum no intelligimus parit aliquam essentia diuina, secundum Cerdonis & Marcionis rabiem; sed Animæ naturam per id denotari, quod Anima spiritus sit rationalis & intellectualis. Cui consentit etiam Prudent. in Hamartia. & ante Tertullianum B. Irenæus lib. 5. c. 7. Quare malè inter hæreses recenset Philastrius, Animam Dei flatu dicere.

141. Spiritus ex me prodiit, & flatum omnem ego feci.] Supra lib. aduers. Hermog. cap. 32. nul- lam facit, citans hanc scripturam Isai. 57. Spiritus & flatum differentiam; immo eam spiritum intelligi dicit, de quo etiam ventis confiterunt: hic verò spiritum pro

Spiritu sancto, flatum pro Anima; imitatus Irenæum lib. 5. aduers. hæret. cap. 12. ferè de verbo ad verbum, per citationem non solum huius, sed & sequentium scri- pturarum. Aliud enim est (inquit) adflatu vitæ, qui & animalem efficit hominem; aliud spiritus viuifi- cans, qui & spiritalem efficit eum. Propter quod ipse Isaias, distinguens ea quæ prædicta sunt, ait: Spiritus enim à me exiit, &c. ne prolixiores simus. Et verò, vti rectè adnotauit B. August. lib. 13. De ciuit. Dei, cap. 24. differentia vocabulorum Grecorum id indicat; nam prio- ri loco πνεύμα est, quomodo semper in scripturis spiritus sanctus appellatur; posteriori πνοή, quod variè (inquit ille) nostri interpretati sunt, aliquando flatum, aliquan- do spiritum, aliquando inspirationem vel aspirationem, aliquando etiam Animam. Vide plura huc pertinentia in doctiss. illo Commentario in Isaiam viri eruditiss. Dn. Leonis à Castro. Mirum est interim illud, quom omnes aditiones tam Hebraica quàm 70. & Chaldaica, item Patres omnes hunc locum citantes, legant in Futuro: exiit, quod solum Tertull. legat: prodiit; quod tam- en ipsius germanum esse patet ex eo, quod haud abs- militèr legatur lib. aduers. Hermog. vbi supra: Spiritus à me exiit.

142. Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam, &c.] Etiam hic ferè ad verbum imitatur B. Iren. vbi supra, qui post recitata eadè Isai. 42. verba addit: Adflatum quidem communitèr omni qui super terram est populo daturum, spiritum autem his qui conculcant terrenas concupiscentias. Consentit etiam B. Basilius lib. de S. Spiritu, cap. 21.

143. quia & Apostolus non primùm quod spi- ritale est, sed quod animale, postea [piritale.] Istud quoque ad verbum ex eodem B. Irenæi loco.

144. Nam, etsi Adam statim prophetauit ma- gnum illud Sacramentum, &c.] Etiam hic locus ad- uici poterat supra lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 40. num. 248. ad confirmationem Ecclesiastici dogmatis, quod Matrimonium Sacramentum sit, item & similis locus infra cap. 21. vbi de tota hac sententia Gen. 2. & Adæ extasi latius.

CAP. XII.

145. Proinde & animum, &c.] Capiti huius in- scriptionem Gelenij retinimus: Non leparari animam & animam. De quo in hac verba Lactantius lib. de Opific. Dei, cap. 18. Sequitur alia, & ipsa inextricabilis quæstio: Idemne sit anima & animus, an verò (en exceptionem Auctori conformem, quid animus & anima proprie di- cantur) aliud sit illud quo viuimus, aliud autem quo sen- timus & sapimus. Non desunt argumenta in utramque partem. Quæ enim vnum esse dicunt, hanc ratione sequun- tur (quæ haud dubiè ad intellectum loci huius facit) quod neque viu sine sensu possit, nec sentiri sine vita, ideoque esse non posse diuersum id, quod non potest separari; Sed quicquid est illud, & viuendi officium, & sentiendi ha- bere rationem; idcirco animum & animam indifferenter appellant duo Epicurei Poeta. Vbi imprimis adludit ad illud Lucretij lib. 3.

Nunc animam atque animam dico cõiuncta teneri Inter se, atque vnã naturam conficere ex se. Reliqua omittimus, quia sunt pro contraria Aucto- ri sententia, quam etiam magis amplectitur Lactan- tius, vti patet lib. 7. diuinar. Institut. cap. 12. Tertul- liano verò cõsentit Hugo de S. Victore, seu quisquis auctor

est libri de Spiritu & Anima, cap. 34. Item (inquit) Animam & animum idem dicimus, sed anima vite, animus est consilij. Ego verò, quandoquidem ad fidem non pertinet, aliis discutiendum relinquo, vtra verisimilior. Certè B. Augustin. & alij Patres indifferenter etiam nunc animam, nunc animum appellant. Auctor etiam non hic agit, ut doceat idem esse omnino animum & animam, sed, ut in Argumento huius capituli, non separari à se mutuo, & mutua prestare officia.

146. siue mens est, vñs apud Græcos.] Quum animus Græcè (vri rectè hic Tertull.) vñs apud Græcos dicatur, anima verò ψυχή; non possum illis adferre (ut hoc obiter adnotem) qui libris Aristotelis ἄνθρωπος ψυχῆς, titulum dant: De animo, non de Anima, vri vulgatum est. Quod confirmatur etiā infra num. 150. & 156.

147. qui etiam vniuersitatis motatorem animum decernunt.] Intelligere videtur Thaletem, qui Aristot. teste lib. 1. de Anima, cap. 5. totum vniuersum dicebat animatum, & animum eius Deum. Item ad Zenonem, qui (vri ipse Auctor inquit Apolog. cap. 21.) Facitatorem vniuersitatis determinabat, & Deū vocat, & Animum Iouis. A quibus etiam non dissentiebat Pythagoras, qui Lactant. teste libro 1. cap. 5. Deum animum dicebat, qui per vniuersas mundi partes, omnemque naturam commens atque diffusus; ex quo omnia que nascuntur animalia, vitam capiunt. Et verò Aristoteles, Thaletis, Anaxagoræ, Diogenis, Heracliti, Alcmeonis similes opiniones recenset, lib. 1. de Anima, cap. 2.

148. illum Deum Socratis.] Quod Plato de Deo ex sententia Socratis scripsit, non modo Auctor, sed etiam B. Iustinus Apolog. 2. Socrati tribuit; at ille in Timæo, Iouis animum per vniuersum mundum diffusam etiam sensit; quem ipsum parentem & episcopum vniuersorum inuentu difficilem pronunciauit; quemadmodum B. Augustin. citat lib. 12. de ciuit. Dei, cap. 17. Quod etiam pertinet illud Auctoris supra Tom. 1. Apolog. cap. 47. Platonici Deum intra mundum collocat, qui gubernatoris exēplo intra illud maneat quod regat. Neque est quod obstat Anima mundi appellatio apud Platonem; quia certum est, apud eū vñs & ψυχή frequenter pro iisdem accipi.

149. illum Valentini Monogenem ex Patre & matre Eryciæ.] Quum me admonisset Harrius locum hunc corruptum esse, & ego id certò deprehendissem, eo quod lib. aduers. Valentini. cap. 7. (vbi de his latius) Monogenis mater appelleretur aut εὐρυκία, aut εὐρυκία, aut εὐρυκία, nusquam verò etiam apud aliquem alium Auctorem euryon, quod hic legebatur, omnino substitui Eryciæ, vocem que maxime affinis sit.

150. Quamuis Anaxagoræ turbata sententia est, &c.] Anaxagoras (inquit loco iam citato Lactant.) Deum esse dixit infinitam mentem, que per seipsa moueatur. Nec abstermiter B. Augustin. lib. 8. de ciuit. Dei: Anaxagoras (inquit) Anaximenes auditor, harum rerum omnium quas videmus, effectorem diuinum animum sensit. Idem est quod hic Auctor de illo: Initium omnium commentatus animum; cui addit: & tamen eundem alibi animam edicit. Anaxagoræ autem etiam supra fit mentio Tom. 1. Apolog. c. 46. & infra c. 43. de quo vide Lærtium.

151. & vniuersitatis oscillum de illius axe su-

spendens.] De hac phrasī vide supra Tom. 1. de Falsis cap. 1. num. 18. ad illud: in oscillum penduli impetuis.

152. Hoc etiā Aristoteles denotauit, &c.] Adhuc haud dubie ad Aristot. lib. 1. de Anim. cap. 2. vbi iisdem penè verbis Anaxagoræ sententiam deducit, inter cetera his verbis: Anaxagoras autem mentem deum sententiam suam explanat; multis enim locis bonæ mentis que mentem causam esse dicit, alibi autem animum ipsam mentem esse dicit, &c. quod rursus non ita manifestè repetit; hoc vno addito, quod ibi non posse transgredi animum, quia animum & mentem pro eodem haberi patet huius capituli initio. Sive autem legere nescio an sua paratio implere, quam aliena transire, cum Gelenio, siue damnare, cum Gergas, prode est.

153. Denique & ipse definitionē Animæ differret, &c.] Locus iste Aristotelis in mentem deum libri cap. 4. in hac verba: Mens autem dicitur quid est, passionēque vacat; & prius dicitur Auctor: absterit & ipse eum à confortio dicit. Verum vniuersi rationibus eam sententiam confirmat.

154. Nam & sensus passiones facit actus, &c.] Habet istud idem Aristoteles lib. 2. de Anima, cap. 5. Fit itaque (inquit) sensus, quam mouet atque patitur aliquid; nam ipse sensus alterum eundem esse videtur. Quod si verum est, impatiens quum nihil istorum Anima patitur, sic eam ergo passibilis est animum, contra quam sententia Aristoteles.

155. & Democritus obtinebit, &c.] Rectè id quidem; nam (vri Aristoteles teste lib. 1. de Anim. cap. 2.) Democritus mentemque idem esse dicit. Apud Democritum sententiam de somno, infra videtur esse citatā supra Tom. 1. Apolog. cap. 46. Cur sensus mouerit, diximus num. 181. ex Lærtio caput aut Suidam plura de eodem videre est. Hoc vri autem duntaxat, quod libris scripsit De mente, de sensibus, & de Anima, Democritus ille dicit. Infra eadem etiam adscribitur capite 15. adnot. 1. monici.

CAP. XIII.

156. Ad hoc dispicere superest, &c.] Quod à precedenti dissectum inscripsimus: Quod commentam, non animum, sit principalitas. Per hoc confirmatam vult priorem suam sententiam eundem Anaxagoræ & Aristoteles; ut quoadquam in Anima inuenitur principalitas, quam illi inueniunt constituebant, non habeantur prouide pro iisdem, vri iam dixit, animum sit anime officium, & prouti infra cap. 18. anima sit animi suggestio dicitur. Alij, vri Hugo de S. Vatore lib. de spirit. & de An. cap. 11. dum mentem in anima emittit dicitur, & efficiunt, quod animi sit sapere, anima vniuersa, & vri cum Auctore Anima principalitatem tribuit, quod nisi vniat, sapere anima non possit; ipse etiam alias adfert rationes: nempe, quod anime motus totius hominis mentio titulata sit, & quod anima Deus semper adloquitur.

157. Quantas animas pasco, ait dicitur.] Plauti Plauto, aut alio quopiam Comico, descriptum est. In eo autem quod addit: animam agere, videtur

rari Ciceronem lib. 1. Tuscul. quæst. ubi ait: Animam autem, etiam animus fere nostri declarant nominari; nam & agere animam dicimus. Ipse autem animus ab anima dicitur est.

158. Faciem tamen operis frontemque materiae de Anima vnusquique proscriptit. Si hoc verum sit de Philosophis & Medicis, ergo necessario titulus librorum Aristotelis De Anima verti debet, non de Animis, uti supra quoque diximus num. 145. & 146.

159. Animam Deus semper adloquitur, &c.] Alludit ad eas scripturas frequentiss. in libris Leviticis & Numeri, ac alibi: Anima qua peccaverit; & similes. Item ad illud Psal. 34. Dic anima mea, salus tua es sum.

160. Illam saluam venit facere Christus, &c.] Reliqua scriptura, quas hic citat, satis nota sunt, Luc. 9. Matth. 10. & Ioan. 10. Illud vero: illam pluris fieri vetat, paraphrasticè vertit, pro eo quod Luc. 14. iubetur Christianus odisse animam suam, hoc est non pluris facere quam Deum.

CAP. XIII.

161. Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est, &c.] Inscriptionem huic capiti, quod etiam à precedentibus separandum putauimus, dedimus: Quod Anima sit indiuisibilis præterquam in potentias diuersas. Quod ipsum repetit infra cap. 51. Ceterum (inquit) anima indiuisibilis vt immortalis. Et verò eandem esse sententiam non modo communem omnium Philosophorum, sed etiam B. Augustini constat lib. 6. de Trinit. cap. 3.

162. Si enim structilis & dissolubilis, &c.] Hic quidammodo Tertull. seipsum conuincit, quum non structilem neque dissolubilem conficitur, atque adeo immortalalem, cui opponitur.

163. Diuiditur autem in partes, &c.] Seipsum explicat paulopost Auctor, quem dicit: Huiusmodi autem non tam partes Animæ habebuntur, quam vires, & efficacia, & opera. Vnde & Nyssen. lib. 4. Philos. cap. 8. Animam (inquit) in virtutes vel species vel partes diuidunt.

164. nunc in duas à Platone.] Platoni & Pythagoræ idipsum tribuit Plutarchus lib. de Placit. Phil. 4. cap. 4. & in Commentario de virtute Morali, nempe λογιστήρ, & ἄλογος, quod quomodo consistet cum ea, quod plerisque in locis tres partes Animæ faciat Plato, infra dicemus latius cap. 16. ubi ex proposito de sententia Platoni disputat, num. 208.

165. nunc in tres à Zenone.] Quum Zeno Stoicorum princeps fuerit, & illis mox octo partes tribuatur; videtur aliquid aliud substituendum, pro Zenone: fortassis Varro. Nam Varro (inquit B. August. lib. 7. de ciuit. Dei, cap. 23.) in libro de Diis selectis, tres esse affirmat Animæ gradus, vegetatiuum nempe (vti in compendium verba eius contrahamus) sensitiuum, & rationale, verum codicibus MS. destitutus immutare voluit. Certe triplicem hanc animæ potentiam agnoscit B. Gregor. Nyssen. lib. de Creat. hom. cap. 15. & plerique omnes; etiam Aristoteles, vti paulopost dicitur, quodam in loco.

166. nunc in quinque & in sex à Panætio.] De quinque partibus Animæ apud Panætium, hæcenus nihil reperit; quare fortassis desideratur nomen Auctoris qui quinque adseruerit, nempe Aristotelis, de quo mox, aut alterius. De sex enim consentit Gregor. Nyss.

lib. 4. Philos. cap. 8. quum post enumeratas octo partes, quas adhibebant Stoici, addit: Panætius verò Philosophus vocalem quidem vim, voluntarij motus partem esse censet, rectissime dicens, per spermaticam virtutem (sic enim lego) non esse animæ partem, sed naturæ. Vbi quum duas reicere, illius dicit, agnoscere eum sex satis constat. Cicero, etsi frequentiss. omnium Panætij meminerit, nusquam tamen tale quid illi adtribuit, neque Plutarchus. Fortassis fuit Panætius Rhodius senior, quum illi de iuniore loquantur.

167. & in septem à Sorano.] Quum Soranus à pauciss. citetur Auctoribus, penes Auctorem huius rei fides esto.

168. etiam in octo penes Chrysippum.] Quum Chrysippus, vti supra num. 77. diximus, Stoicus fuerit, huic pertinet haud dubie, quod in hæc verba habet Nyssen. loco mox citato, Zeno Stoicus octuplicem esse animam; diuisens eam, in principalem vim, & quinque sensus, & in vocalem, & in virtutem spermaticam.

169. etiam in nouem penes Apollonem.] Apollonem medicum citat Plin. lib. 22. c. 21. Comicum Suidas. Verum Auctor intelligere videtur Apollonem Stoicum Philosophum, cuius meminit Stephanus, & Physica citantur à Laërtio; quibus vniuersis recetior videtur Apollonem Sophista, qui cum Diogenis Areopagita, tempore passionis Domitiani, in Heliopti Aegyptiaca Philosophia studiosus versabatur.

170. sed & in decem apud quosdam Stoicorum.] Quos hic intelligat, hæcenus reperire non licuit.

171. & in duas amplius apud Posidonium, &c.] Quum duo amplius quam decem, xij. faciant dimittat, & de eodem loqui pergat; profusus lego: in duodecim exinde profecit, pro eo quod erat: in decem & septem. facillime enim in numeris error committitur. De ἡγεμονικῷ verò cap. sequ. & de λογικῷ c. 16. Atqui Suidas Posidonium recenset & Alexandrinum, & Apamensem, vtrumque Stoicum Philosophum, quorum ille Zenonis Citicis discipulus, hic Panætij successor. De vtro Auctor loquatur, nescio.

172. ita in alias ex aliis species diuidunt Animam.] Plures eiusmodi subdivisiones reperire est apud Nyssen. dict. l. 4. cap. 8. 9. & 10. quod compendij gratia Lectorem remitto.

173. sicut de quibusdam & Aristoteles iudicauit.] De huius sententia sic Nyssen. vbi supra: Ceterum Aristoteles in Physicis, (nempe lib. 1. de Anima, cap. 5. lib. 2. cap. 2. 3. 4. & ferè integro libro tertio) quinque dicit esse partes Animæ (seu potius, vti Aristoteles loquitur, vires & potentias) vegetatiuam, sensitiuam, motiuam secundum locum, conquisitiuam, & exogitatuam. At in Ethica (inquit idem paulopost) in duo prima & generalissima diuidit naturam, in irrationale & rationale: subdividit autem irrationale in obediens rationi, & non obediens. Rursus obediens rationi in duas secatur; in appetitiuam vim, & irascibilem. Qui plura desiderat, ipsum Aristotelem consular. Porro paulopost omittentes eum Gagneo particulam: in, legimus: vt & ipsi illi quinque notissimi sensus.

174. Specta portentosiss. Archimedis munificentiam, organū hydraulici, &c.] Archimedis instrumenti spherici meminerit Plin. l. 7. c. 37. Cic. l. 1. Tuscul. qu. Solinus c. 11. & Claudianus poeta, deniq. Lactant. l. 2. c. 5. At eodē Plinio ibidem teste) Ctesibius pneumatica ratione & hydraulici organo reperit, claruit. Simi-

le organum hydraulicū Archimedi peculiariter ad-
tribuit Auctor; ita dictum, quod sicuti ratione pneuma-
tica, id est, spiritu incluso pleraque sonum adunt organa,
ita illi generi aqua inclusa; Grecis enim ὑδραυλικός di-
citur, visus in aqua mersis canere doctus. Unde & pau-
lopost addit: Sic & spiritus qui illic de tormento
aquæ anhelat.

175. Non longè hoc exemplum est à Strato-
ne, &c.] Stratonis Phisici rursus meminit Auctor
sequi, cap. cum quod hegemonicon aduersus Dicaer-
chum adseruerit, cum quod in superciliorum medi-
tullio illud statuerit. Vbi quia etiam alterius Strato-
nis meminit, de vtroque latius.

176. nam & ipsi vnitatem Animæ tuetur, &c.]
Imprimis non modo Stratonis, Anesidemii & Hera-
cliti hanc fuisse sententiam, sed etiam Aristotelis, do-
cent Commentatores in lib. 2. de Anima, cap. 2. etiam
B. Thomas Aquinas disput. de Anima, arg. 10. & l. 2.
contra Gent. cap. 72. In eadem esse etiam B. August. ex
compluribus eius locis patet, nominatim loco supracitato
148. Item lib. aduers. Epist. fundam. contra Manich.
cap. 16. ubi assimilatur Deum in mundo Animæ per to-
tum corpus diffuse; denique etiam Epist. 28. ad B. Hiero-
n. ubi hinc incorpoream Animam probat, quod per
totum corpus, quod animat quadam vitali intentione,
pertrahitur, in omnibus simul & in singulis particulis
corporis tota. Quod ipsum etiam videre est apud B. Grego-
r. Nyss. lib. de creat. homin. cap. 16. Quid? quod ipse
etiam Tertullianus infra cap. 32. hac ratione Metemph-
ychosin impugnat, quod necesse sit corpus omne ani-
ma completi. Atqui de Metaphorica illa voce meta-
tionibus, supra non semel dictum est.

CAP. XV.

177. Imprimis an sit aliquis, &c.] Peterem titu-
lum huius capituli retinimus: De hegemonico, an
sit, & ubi sit. Quod ipsum imprimis ita describitur ab
Auctore, ut pluribus non sit opus; nempe: summus
aliquis in Anima gradus vitalis & sapientialis, quod
ἡγεμονικόν appellant, id est principale. Eodem per-
tinet etiam illud infra lib. de Resurr. carn. quod paulo post
citabitur num. 185. & illud B. Augustin. lib. de fid. &
hmb. c. 10. Principale nostram, nempe partem Animæ rati-
onalem, spiritum dicit.

178. Messenius aliquis Dicaearchus.] Dicaer-
chus (inquit Cicero Tuscul. quest. lib. 1.) in eo sermo-
ne, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, docto-
rum hominum disputantium, primo libro multos loquen-
tes facit; duobus, Phæratem quandam Phriotam senem,
quem ait à Deucalione ortum, differrentem inducit: ni-
hil omnino esse Animum, & hoc esse totum nomen
inane, frustraque animantia & animantes appel-
lari; neque in homine inesse animum vel animam, ne-
que in bestia. Et verò eius eandem fuisse sententiam pau-
lo post indicat ibidem Cicero: Quid de Dicaercho di-
cam, qui nihil omnino animum dicat esse? Messenium
autem hunc fuisse etiam Suidas testatur, Aristotelis di-
scipulum; cuius Plutarchus, Quintilianus, Musica ci-
tant; Gellius Pythagoram; Athenæus libris complures;
B. Hieronym. lib. 2. aduers. Iovin. ex Antiquitatum libris
descriptionem Græciæ; denique Cicero alibi Librum de di-
uinat. & Somniis.

179. ex Medicis autem Andreas.] Andreas Me-
dicus frequenter citatur à Plinio, non modo inter Au-
ctorum nomina, & quibus multa desumpsit, sed etiam
lib. 22. cap. 23. & l. 32. cap. 5. ubi in quibusdam tamen

exemplaribus perperam legitur Andrias, pro: Andreas.
Nam etiam à Dioscoride & Galeno citatur inter eum
Plantis.

180. & Asclepiades.] De Asclepiade Medico
Prusensi, præterquam quod ex eo multa se desumpsit
testatur inter Auctorum nomina, peculiariter apud
Plin. lib. 26. cap. 3. Citantur etiam quadam eum scrip-
ta ab Aetio & Galeno, qui interim duos eum memo-
ris commemorat. Ridet autem eum his verbis paulo post
Auctor: ut vel (inquit) ab istis retulisset Asclepiades,
capras suas quærat sine corde balantes; aut
muscas suas abigat sine capite volitantes; aut
significans absurditatem, qui illarum exempla etiam de
humine hegemonicon auferre voluerit. Meminit etiam
Auctor Asclepiadis, cap. 25. infra. De eodem Ascle-
piade multa refert etiam Apul. lib. 4. de apic. ca.
Distinguit autem paulo post, uti sensus conset, per se
quandam in hunc modum: Quod, nempe præter
Animam, si fuisset amissus cum suis sedibus
Animæ, non perseveraret.

181. Sed plures & Philosophi aduersus Dicaer-
archum, &c.] Non quod aduersus Dicaerchum Phi-
losophi hic recensiti, aut aduersus Andream de
Asclepiade Medico isti, peculiariter scripserint, sed
contrariam sententiam tutati sint; sicuti paulo post
eorum singulis demonstrabitur: exceptis quibuslibet
hic; omnium interim Philosophorum volumina
Hegemonico referra sunt.

182. Socrates.] Quicquid habet Plato, etiam
tis ferè sententia loquitur; quare de eo nihil dicitur
ciendum.

183. Aristoteles.] Imprimis Aristoteles in
Ethic. cap. 13. nominatim ἡγεμονικόν meminit
cit. Eodem etiam pertinent, quæ habet ille lib. 3. de
ma, cap. 4. & 5.

184. Diocles.] Diocles Christianus Medicus
ab Hippocrate arate famæque, Plinio citatur
lib. 26. cap. 2. qui præterea ab eodem citatur
cap. 3. & 5. & lib. 21. cap. 1. & in Catalogo
eorum, quorum opera vsus est; item à Galeno, in
scholiaste Nicanorii, Athenæo, Paulo Aegineta, &
rocle Hippocrato.

185. Iamque omnibus plures Christiani
Non hic duntaxat, sed etiam lib. de Resurr. carn.
ex scripturis compluribus probat: Hegemonicon
in corde consecratum esse. Sic enim de hoc
denique carnis speciem, arcem Animæ,
Dominus in fuggillatione cogitatuū tanquam
cogitatis in cordibus vestris nequam: Et
conspexit mulierem ad concupiscendum, et
adulterauit in corde. Sed et in cerebro, in
medio superciliorum discrimine, vel vobis
Philosophis placet, principalitas sensuum conser-
ta est; quod Hegemonicon appellatur, etiam
omne Animæ cogitatorium. Consentaneum
Auctori Philo Iudeus opuscul. De eo quod dicitur
tiori insidietur, B. Hieronym. lib. 2. super Math. c. 23.
ad illud Matth. 23. & corde exerceat cogitationes
Theodor. serm. 3. de providentia; Gregor. Nyss. serm.
1. de Resurr. Christi, & lib. Philo. 4. cap. 1. dicit
stant. in dubio ponit, lib. de Oppit. Dia, cap. 16. ad
corde an in cerebro. Verum postremo hoc nominatum
pugnat ubi supra B. Hieron. & scriptura facta con-
trarium probant.

186. Si enim scrutatorem & disceptatorem
Dicitur

Deum legimus.] *Adludit ad scripturas* 1. Paral. 28. Psal. 7. Hierem. 17. ac 20. & Roman. 8. Maxime autem ad illud Sapient. 1. Cordis illius scrutator est verus; & illud Proverb. 24. qui inspektor est cordis.

187. si etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur.] *Videtur adludere ad illud Hier. 12. Et tu domine nostri me, vidisti me, & probasti cor meum; aut potius ad illud Psal. 138. Proba me Deus, & scito cor meum, interroga me, & cognosce somitas* (scilicet in Hebraeo legitur, cogitationes) meas.

188. Quid cogitatis in cordibus vestris nequa?] *Tam hic quam infra lib. de Resurr. carn. sic huc locum vertens, usurpat nequam plurali numero neutro, pro eo quod noster Interpres mala. Legit autem omnino: Si & David, &c. pro: Sic, quia & antea & postea. Si legitur, non Sic.*

189. ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum.] *Pertinere huc videtur quod de Heraclito habet Aristot. l. 1. de Anima, cap. 2. ubi Heraclito adscribit Animum semper moveri.*

190. neque per totum corpus ventilari secundum Moschionem.] *Recte istud dicitur improbat, quia sicut supra ostendimus num. 176. esse per totum corpus diffusa sit anima, in omnibus & singulis partibus totum esse; atque adeo per corpus totum ventilari, non recte sensu Moschionem. De quo an idem sit qui citatur secundum emendatiores codices à Plinio (pro eo quod alij Moschion) Moschion Graecus lib. 19. cap. 5. cuius quedam estant scripta, an Moschion Comicus, qui adlegatur à Clemente Alexandrino lib. 6. Stromat. nescio. Istud inter Latiantius non Moschionem, sed Xenocrati tribuit, lib. de Opific. Dei, cap. 16.*

191. neque in capite concludi secundum Platonem.] *Habet istud Plato in Timaeo, quamquam satis obscure, ubi postquam dixit: Animum in summo corporis nostri (sic enim lego, pro corpore nostro) mox subiungit: Illic enim unde primus animae ortus prodit, caput & radices nostram divinae species suspendit, & totum eò corpus erigit. Qui interim ibidem multo ante videtur potius in cerebro, quod ἐγκεφαλον vocat, collocare. quare non male B. Hieronymus illi adscribit ubi supra, quod in cerebro collocavit. Nec mirum quomodo etiam Latiantius, lib. de Opific. Dei, cap. 16. confondere videatur: in capite, in summo capite, in cerebro, & in medulla cerebri.*

192. neque in vertice potius praesidere secundum Xenocratem.] *Istam & sequentes aliquot horum opiniones videtur ad verbum desumpsisse ex Plutarcho lib. 4. de placit. Philo. cap. 4. quas etiam videre est apud Theodoretum lib. 4. de curand. Graec. affect. Scripsit autem Xenocrates Philosophus libros de Anima duos, tum de his quae circa mentem sunt, primum 8. deinde 4. deum 2. ex quibus haud dubie tum hoc, tum illud, de quo supra num. 60. desumptum est.*

193. neque in cerebro cubare secundum Hippocratem.] *Ad hanc non dubito adludere (praeter Plutarchum, qui id illi expresse tribuit) Ciceronem lib. 1. Tuscul. quaest. & Laetant. loco mox citato. Cuius etiam sententia Plinius suis lib. 11. cap. 37. quum in cerebro mentis regimen parit. Atqui Plin. lib. 26. cap. 2. Hippocratem scribit primum medendi praecepta tradidisse multis voluminibus, addens lib. 19. cap. 1. ab aetate Aesculapij ad illum usque medicinam in nocte densissima latuisse, donec ille in Peloponnesiaco bello eam in lucem revocaret, genitum in insula Coo Aesculapio sacra.*

194. sed nec circa cerebri fundamentum ut Herophilus.] *Etiams hoc ex Plutarcho; fortassis cerebri*

fundamentum, medullam cerebri, in qua etiam Plato constituisse videtur; & cuius opinionis meminit Laetant. & Cicero, dum inquit Tuscul. quaest. lib. 1. Aliis pars quaedam cerebri videtur mentis principatum tenere.

195. nec in membranulis ut Strato.] *Hoc quoque ex Plutarcho, loquitur autem de Stratone Medico Erasistrati, de quo mox discipulo; qui subinde citatur à Galeno lib. contra Erasistrateos.*

196. & Erasistratus.] *Erasistratum quinto loco inter Medicos ponit Plinius, ubi supra, ante Herophilum & Aesclepiadem; item l. 14. c. 7. vixisse scribit CCCCL. anno Urbis Romae, & schola eiusdem meminit lib. 20. cap. 9; denique lib. 29. cap. 2. Chryssippi (cuius mox mentio) discipulum facit, Aristotelis filia genitum, qui Rege Antiocho curato centum talentis donatus sit à Protonoe eius filio. Cuius rei meminit etiam Suidas, & plures eius libros citat libro citato Galenus. Citatur iterum ab Auctore cap. 25.*

197. nec in superciliorum medullis ut Strato Physicus.] *Istud etiam ex Plutarcho. Vocatur autem Strato Physicus, tum ad distinctionem superioris Stratonis Medici, tum quod, Suida teste, praeter ceteris naturae contemplationi deditus fuerit, qui Lampacenum facit Theophrasti discipulum, & multos libros scripsisse tradit. Inter quos recensentur à Laetio De spiritu & de natura humana, è quibus desumptum videtur quod illius citatur ab Auctore nostro, supra cap. praecedenti, num. 175. Item De caelo; in quo, uti est infra lib. 1. advers. Marc. caelum & terram Deum dixit. Denique de somno, unde citatur eius fragmentum infra cap. 43. quod somnum segregatorem confati spiritus affirmat, & de infortiis, iuxta quod etiam Auctor illi tribuit, cap. 45.*

198. nec in tota lorica pectoris ut Epicurus.] *Graece conformiter apud Plutarchum legitur: ἐν ὅλῳ τῷ ὀστέῳ. Quod pertinet etiam illud Laetantij ubi supra: Quidam sedem mentis in pectore esse voluerunt. Addit vero Plutarchus, (quod magis ad sententiam Terrulliani Christianam accedit, de qua supra num. 185.) Stoici ad unum toto in corde, vel in cordi obvertente spiritum, Diogenes in arterico cordis ventriculo, qui spiritabilis est. Quod pertinet etiam illud Lucretij lib. 3.*

Consilium, quod nos animum mentemque vocamus,

Idque situm media regione in pectoris haeret. *In qua sententia etiam eos fuisse significat Cicero Tuscul. quaest. lib. 1. qui prudentes cordatos vocabant, ex quo etiam (inquit) excordes, vecordes, concordisque dicuntur. Quam etiam sententiam potius sequitur Aristot. lib. de Sens. & sensib. & lib. de Respiratione.*

199. Sed & quod (sic enim lego, pro: quod &) Aegyptij renuntiauerunt ei, &c.] *Renuntiare ei, nempe Hegemonico, pro adtribuere, accipere hic videtur Auctor eadem significatione, de qua infra latius lib. de Carne Christi, cap. 1. Intelligere autem videtur Mercurius Trismegistum, Anebonem, & Abamonem, Aegyptios diuinatum commentatores; quos plerumque secuti sunt Plotinus, Iamblichus, & ipse Plato. Certè Mercurius ille, Primandri Dialogo 11. & 12. latissime disputat de Mente, quae Deus sit in hominibus, atque adeo Hegemonicon ab illo agnosci patet.*

200. & ille versus Orphei vel Empedoclis: Namque hominis sanguis circumcordialis est sensus.] *In locum hunc recte commentatus est Theodorus Caeterus Variar. Lect. lib. 1. cap. 6. Quum (inquit) Empedoclis scripta iam vetustate & negligentia perierint,*

non inuicendum fore arbitror, si Graecum eius versum, quo hanc sententiam expressit, inuentum à me apud Etymologicum Auctorem apposuero, qui ibi sic legitur.

Αἴμα γὰρ ἀρρώστους ἔχει ἁπλοῦς ὅτι νόσος. Cui addit ibidem duos alios versus procedentes ex Porphyrij loco adducto à Stobaeo in Physicis; verum quòd ad institutum non faciunt, omisimus, eo contenti quòd ex Cicero adnotat Tuscul. qu. l. 1. Empedocles animum esse ceteri cordi circumfusum sanguinem. Adhuc eodem Laet. ubi supra, his verbis: Ut sensus ille incohibibilis aut in medulla cerebri haeat, aut in illo sanguine bipartito, qui est inclusus in corde. Et eodem pertinet quòd supra c. 5. n. 69. Empedocli tribuat Auctor, quòd Animam ex sanguine dixerit. Quare etiam versum similem est Empedocli versum huic tribui debere quàm Orpheo (de quo supra c. 2.) maxime quum inter carmina quae circumferuntur eius nomine, non reperiat hic versus. De Empedocle autem plura partim supra c. 3. partim infra c. 17. & 32. Atque pulere docet Laetian, dict. lib. de Opif. Dei, cap. 17. Animam non propterea sanguinem dicendam, quòd sanguine effuso vel consumpto extinguitur, seu potius à corpore dissoluitur, videatur. Et Epiphani, aduers. Bardees. in 1. 56. animam sanguinem negat, sed se eodem habere in sanguine non difficitur. Neque verò idcirco quia per sanguinem in scripturis anima significatur, propterea animam sanguinem dicendam, non semel traduntur BB. Chryst. & August. contra aduers. Leg. & Prophet. li. 2. cap. 6. & lib. 4. q. 4. in Leuitic. c. 56. vtrouique dicens illud Leuitic. 17. Anima omnis carnis sanguis est, eodem modo interpretari debere, sicut illud: Petra erat Christus, quia per sanguinem anima significatur. Et hoc quidem, si de Anima etiam hominis locus ille intelligatur, alioqui dicens non laborandum an anima pecoris sit sanguis, sicut in eum locum adnotauit Origenes.

201. Etiam Protagoras.] Est apud Laetium reperitur Protagoras Philosophus Abderites, auditor Democriti; quia tamen inter libros eius de Anima nullus recensetur, & hic dicitur iterum Medicos alios committere cum Asclepiade, censo quidem legi debere: Praxagoras, sed sine codicum MS. ope id in contextu mixtare nolui. Certè Praxagoras Medicus à Plinio celebratur tertio loco dicti lib. 26. cap. 2. & praeterea citatur ab eodem lib. 20. cap. 4. & 7. ut mittam catalogum Medicorum, è quibus sua desumpsit dict. lib. 20. & sequentibus.

202. etià Apollodorus.] Similiter & hic, quamuis à Laetio recensatur Apollodorus Atheniensis Epicureus Philosophus; puto tamen potius loqui Auctorem de Apollodoro, altero illorum Medicorum, de quibus Plin. lib. 20. cap. 4. Apollodori (inquit) duo, Scilleus & Tarentinus, quorum prior tamen in eius libri Auctori Catalogo Citensis vocatur. Item lib. 14. cap. 7. Apollodori Medici volumen recenset, quo suscipit Ptolomeo Regi que vna biberet, & terque etiam citatur à Galeno, Discorde, & Alexandro.

203. & Chrysippus.] Hic quoque de Chrysippo Medico potius loqui censo Auctorem, quàm de Philosopho, cuius supra facta est mentio n. 77. Nam citatur is ipse à Plinio frequenter lib. 20. & septem sequentibus, tum in contextu, tum in Auctorum Catalogo, & quarto loco Chrysippum inter Medicos collocat l. 26. c. 2.

CAP. XVI.

204. Est & illud ad fidem pertinens, &c.] Ca-

put hoc inscribimus: De Anima rationali & irrationali. Cui similia profus habet Greg. Nyss. lib. de Anima & Resurr.

205. quòd Plato bifariam patitur Animam, &c. Similiter supra dixit c. 14. Diuiditur autem in partes nunc in duas à Platone. Habet autem ista Plin. Dial. 4. de Rep. Nò itaque absurdè (inquit) duplices has partes, et inter se diuersas esse, ita ut altera qua ratiocinatur, & posse qua sit ratiocinatio gubernatrix; & tanquam benigna & studiosa mater viam vitam rectam communitatem rationalem animae partem appellemus; alteram, quae amat & esurit, & sicut, & circa alias cupiditates vitam confertata adficiat, irrationalem.

206. sed non ut naturae deperetur vitium, &c. Irrationale rationali posterius esse, & cetera gestione, etiam latiss. prosequitur B. Greg. Nyss. lib. de Anima & Resurr. ad Macrinian fororem, ubi loquitur de duobus generibus irrationalis, de quibus mox ait: Hanc (inquit) rationem iam à multo etiam alioque tam consequenter ipse quoque requisisti, quidnam idem hoc esse oportet, simile in anima natura, & quasi coexistentia & consubstantia, & ratio cum ea sit, atque à principio statim una cum ratione & constitutione eius existerent; an etià aliquid cum atque ipsa sint, & posterius nobis accesserint, & ipse autem imprimis: Ergo quoniam eiusmodi nihil conuenit natura, ne Anima quidem hoc quod quis existimauerit. Deinde id ipsum probat, immutatione hominis, quem etiam qui à ratione plebs alieni sunt, definiunt rationis participes animae, etiam sentiendi, augendi, & nutriendi: vò in homine finitione poni non solum, tum quòd pugna rationi aduersus hoc fit, tum denique quòd quatuor Anima passiva videtur, veluti similitudo, & voluptas, metus & contemptus, cognata sunt ascendendi atque concupiscendi vi. Quare in hoc non concludit: Omnia ergo haec, quum circa Animam tum Anima non sunt, sed veluti quaedam conuenit cogitatrice Anima parte ensentes; quae participatio ipsius esse, eo quòd agnatae sunt, non tamen id est manent, quòd Anima ex sui natura atque essentia. Atque hoc ipsum est quòd hic dicit Auctor: quòd rationale inoleuerit & coadoleuerit in Animam, ita iam naturalitatis; quia statim in primam naturam accidit. Facit autem iste locus imprimis assertionem peccati originalis, de quo alibi latius.

207. Ceterum quum idem Apollodorus rationale dicat, ut in Anima Dei ipsius.] Idem non petit his verbis: Plato soli Deo segregans rationem.

208. duo genera subdiuidit ex irrationali, &c. Quumquam non disertus verbis id habeat Plato, non pertinere videtur quòd habet in Phaedro, (ubi dicitur etiam B. Gregorio Nysseno ubi supra) de hisque partibus equorum, non eadem inter se affectione & impressione, ut sique praesecto auriga. Equorum enim formae, ut Plato) due quaedam species animae habent, & quae tertia species. Noster enim princeps (ratio nempe) id est, duo irrationalis genera moderatur. Atque hoc pacto conciliandum est, quòd alibi vobis Plato hoc pacto conciliandum est, quòd alibi vobis Plato anima partes faciat, nempe in Phaedro, in Phaedro, et 9. de Repub. quòd est si sunt, tamen una si sunt pars rationalis, reliqua vero irrationalis in duas diuiditur. B. Iustin. Martyr Apolog. 1. & alibi B. Augustinus & Hieron. in tres malum diuidere, rationalem, irrationalem, & concupiscibilem.

TERTULI
CUM ANNOTA
PAMEL
A. V
36.

209. indignatium quod appellant θυμωδία, & concupiscentium quod vocant ὄρεσις θυμωδία.] Haud absimiliter ibide Nyssenus: τὸ ὄρεσις θυμωδία pro quo male aditio Lugdunensis ὄρεσις θυμωδία vim concupiscenti appellat, verum vim ira concitatricem τὸ θυμωδία, quae etiam voce ut potius Plato solet; verum θυμωδία eiusdem est significacionis.

210. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt, &c.] Similiter Nyssenus: Quod si haec ita sunt, neque virtutem, neque vitium per se esse pronuntia- bimus; quae quum Animae motus sint, in potestate & ar- bitrio videntur situm esse, recte an pravi sint. Sed quan- do motus eorum ad bonum inclinatur, laudum materia exi- stunt, ut Daniels cupiditas ad desiderium (ut potest qui vir desideriorum appellatur) & ira Phineas; si autem ad deterius propendunt, tunc haec perturbationes & sunt, & nominantur.

211. Indignabitur Deus rationabiliter, &c.] Si intelligitur istud hypotheticis, sicuti scriptura loquitur, quod indignatio Dei pro vindicta Dei sumatur, nihil ob- stat eam Deo adscribi. Alii tamen adnotavimus in- ter Paradoxa Tertulliani collocandum, quod iram proprie Deo videtur adscribere.

212. At quum dicit: Fuimus aliquando natura filij ire, &c.] Pulchre explicat naturam, hoc Apostoli lo- quens de natura quam diabolus induxit, id est, uti supra dixit, ex transgressionis admisso, quod accidit ex serpentis instinctu; à diabolo enim (inquit ibidem) immisso delicti, quam proinde etiam mox recte vocat: posteriozem & adulteram, Quamquam interim Me- taphrasticus eum locum citet.

213. quem legis aenarum superfeminatorem, &c.] Rursus hic aenas vertit, quod Graecè est ἑλε- να, de quo supra lib. de Praescript. adversus haeret. cap. 31. num. 181.

CAP. XVII.

214. Contingit nos illorum etiam, &c.] Retinim- mus veterem huius capitis titulum: De quinque sensu- bus, legentes: Contingit, pro: Contigit. De phrasi au- tem Tertullianica: haereticis procuratur, vide supra T. 1. ad Scapulam, p. 34. At qui de tota hac materia vide lib. 4. de Philosoph. Nyss. & Aristotelis librum de Sensu & sensili.

215. Horum fidem Academici durius damnât.] Perficuum est Academicis nihil adferere solere, cum rei causam reddebant, quod sensuum iudicium sit incer- tum, & plerumque fallax: quod quum adludat Auctor, illud: secundum quosdam, sequenti commati adiunxi- mus; maxime quum sub finem huius capitis sic invehatur Auctor: Quid agis Academicè procacissime, &c.

216. secundum quosdam & Heraclitum & Dio- cles.] Quum horum opera non essent, maxime Heracli- ti, & Dioclis (de quibus supra lausius) non licuit eorum- dem verba adlegere, quae fortassis nec ipse Auctor sua eta- te vidit, atque adeo addidit, secundum quosdam.

217. & Empedocles.] Multas Empedoclis opinio- nes, quibus durius de quinque sensibus loquitur, videre est apud Aristotelem in Comment. lib. 2. de Anima, cap. 5. pag. 12. Huc magis spectat quod dicit lib. 3. cap. 3. Em- pedoclem & alios veteres idem facere: sapere & senti- re, atque adeo, quae sensibus insunt, intellectui tribuere.

218. Certè Plato in Timæo irrationalem pronuntiat sensualitatem.] In Timæo Platonis non aliud inveno, quàm quod dicit sensus principatum Ani- mae cohibere. Veritas magis huc pertinet illud eiusdem in

Phaedone, siue de Anima, quod ab ipso Auctore etiam in- tatur cap. sequ. initio, de quo infra num. 235.

219. Itaque mendacium visui obicitur, &c.] Causa, quod remi in aqua infracti videantur, turris quadrangulata de longinquo rotunda, æqualiff. porticus angustior in vitimo, cælum mari iungi; explicatur ab Opticis, & ab Aristotele in 3. Meteoron. Reddit etiam varias rationes paulopost Auctor.

220. Perinde auditus fallax reus, &c.] Hæc tã de auditu, quàm de odoratu, gustu & tactu, etiam lu- dica sunt apud Philosophos; non enim sensus errat in pro- prio sensili percipiendo, sed vis cogitativa in iudicando; iuxta Aristot. l. 2. de Anima, cap. 6. Et verò paulopost, Auctor erroris causas prosequitur de singulis.

221. Moderantiùs Stoici, &c.] Vide hac de re lib. 4. Academ. quæst. Ciceronis, uti & de precedentibus ac sequentibus nonnihil interim dissentire videtur Laëtant. lib. 3. cap. 4. ubi Stoicis adscribit, quod Auctor Epicu- reis; quod nempe opinionem repudiari.

222. Nam ut in aqua remus inflexus.] Faciunt ad huius loci intellectum magis operè quæ habet Nyss. lib. Phi- losoph. 4. cap. 3. Insuper salutar (inquit) visus, quum per aquam agitatâ intuemur; etenim remum in mari ut fra- ctum videt: similiter quum per transparentem aliquam materiam aspiciat, quod in speculis vitro, & id genus aliis accidere solitum est: aut quado à longè videt; turrim enim quadrangulam ut rotundam eminus intuetur. Neque est hic error visus, sed intellectus. Nam hic quidem vidit & annunciauit, intellectus autem representatis non intendit. Postremò visus ad manifestam discretionem quatur opus habet: illaso oculo, moderato motu, iusto spatio, & aère pu- ro atque claro. Vbi pulcherrimè tractat, quicquid ad sen- sum & organum visus pertinet.

223. Auditum verò quid aliud decipiet, quàm sonorum similitudo.] Rectè dicit Auctor. Nam auditus (eodem Nyss. teste eiusdem lib. cap. 5.) sonorum & vocum est adprehensivus; dimiscit itaque acuitatem gravitatem- que, leuitatem & asperitatem atque magnitudinem. Vbi etiam organa auditus explicat.

224. Et, si postea minus spirat vnguentum, &c.] Etiam hoc pulchre Tertull. nam & Philosophis tritum est, quod in omnibus prima vis tota est, atque adeo in se- cunda perceptione viliora omnia iudicatur. De organo ve- rò odoratus & gustus, vide ibidem Nyssen.

225. Ceterùm de scabro ac lævi, &c.] Nec minus aptè etiam istud Auctor. Atqui de organo tactus in uniuerso animalis corpore, item quod certissimum hunc sensum homo possideat, aliæque huc pertinentia, vide ibi- dem Nyssen. cap. 4.

226. ut Orestes matrem in foro.] Iphigeniam intelligit, quam Orestes furis scelerum agitata ob in- terfectam matrem, et si suam forem, matrem reduiuam credidit, si confectis de eo Tragediis creditur.

227. Ajax Vlystem in armento.] Aiace quoque fabulantur, quum arma Achillis occisi Vlystem impetra- set, præ ira insanum armenta occidisse, credentem Vlystem, cum sociis se interfecisse.

228. ut Athamas & Agaue in filiis bestias.] De Athamante, vide Plutarch. in Superstitioso. Ab Agaue secundum Poetas matre cum reliquis Menadibus à Baccho in furorem conuersa, filius Pentheus membratim dilania- tus est, quom se putaret aprum interficere. Atqui de elo- gio vide supra Tomum 1. Apologos, cap. 2. num. 22. & alibi.

229. Sed enim Plato, &c. in Phædro ex persona

Socratis, &c.] Verba Socratis in Phædro Platōnis paulo post initium hæc sunt: Non possum adhuc, iuxta Delphicum oraculum (nempe $\gamma\omega\delta\iota\sigma\tau\alpha\omega\tau\omicron\varsigma$, de quo supra alicubi) esse me ipsum. Rectius interim vertit: Delphicam inscriptionem *Auctor* id, quod Græcè est $\Delta\epsilon\lambda\phi\iota\kappa\omicron\nu\omicron\nu\omicron\gamma\epsilon\gamma\mu\epsilon\alpha$.

230. Et in Theæteto adimit sibi scire atque sentire. Neque scientiam, neque sensum esse, quamquam factis obscure, his verbis indicat Socrates Platōnis Theæteto: Neque igitur videre magis quàm non videre quid dicitur, est, neque aliud magis sensum quàm non. Et qui sensus est scientia. Nihil igitur scientiam, magis quàm non scientiam, respondimus, dum quid sit scientia, interrogauerunt.

231. Et in Phædro, post mortem differt sententiam veritatis, &c.] Peculiaris quidem verba apud Platōnem in Phædro reperire non potui, sed eò pertinere mihi videtur, quod ibi philosophatur de animabus, quæ post hanc vitam in supercelesti loco id quod reuera est (sive ipsam veritatem) intueri merentur, & his quæ reuera sunt inspectis, rursus apud in Ænam cæli partem reuertuntur; & quidem multo studio omnes teneri, videndi campum veritatis, ubinam sit.

232. quod in sanguinis sui memoriam consecrauit. Et si obcurus hic loquatur, interim suam sententiam explicat, quum dicit infra lib. 4. aduers. Marc. Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit. Vbi nò modo memoriam sanguinis sui, sed sanguinem suum propria locutione consecratum dicit.

233. Quod vidimus (inquit) quod audiuius, oculis nostris vidimus, &c.] Paulo aliter sortasus, ut sensuum visus & auditus ordinem seruaret, & clarius, citat *Auctor* hunc locum, quàm Græcè aut Latine aut Syriacè legitur, nempe: Quod audiuius, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus.

CAP. XVIII.

234. Conuertor ad intellectualium partem, &c.] Etiam hic veterem titulum capituli retinere quis possit: Quod Philosophi & heretici distinguunt inter sensualia & intellectualia, verum clarior est: Quod et si sensualia & intellectualia re separentur, apud Animam tamen non ita; quippe quæ etiam sentiat, dum intelligit, & econtrario.

235. Ait in Phædone, &c.] Omnino ita legendum, pro: in Phædro, pater: nam quacumque hic verba citat, leguntur in Phædone; idque iuxta vulgatam versionem sic. Quid verò circa ipsam sapientia adaptionem (sive ut *Auctor* $\kappa\omicron\mu\mu\omicron\delta\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$ commodius transtulit, possessionem) num impedimento (pro quo ad verbum ex Græco $\epsilon\mu\pi\omicron\delta\iota\omicron\varsigma$ *Auctor* impedimentum) est corpus aut non, si quis ipsum in inquisitione solum solum adsumat? Tale verò est quod dico. Num veritatem aliquam hæret visus & auditus in hominibus? Aut (seu potius, ut vertit illud *Auctor*, An non) talia etiam Pœtæ semper nobis occurrunt (Græcè $\theta\upsilon\mu\lambda\lambda\omicron\sigma\tau\omicron\varsigma$) quod neque audimus quid exactè, neque videmus? Et quidem si hi circa corpus sensus non exacti sunt neque certi, multo minus alij. Omnes enim his deteriores sunt. An tibi non videntur. Maxime, inquit.

236. Meminerat scilicet & Epicharmi Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda & cæca sunt.] Alludit ad id *Auctor* quod, Laërte teste, Epicharmus Siculus (quem Comicum vocat ad distinctionem Epicharmi Medici Cui) presagierit, quod aliquis (nempe Plato) quæ ille metro conscripserat, mira verborum venustate, in solutam orationem verteret. Eundem

cum Phœreco Comediam inuenisse tradunt Suidas & Stephanus, aditis fabulis 52. aut, ut Lyco ait, 35. quædam aliquot nomina supersunt apud Athenæum, & cetera etiam apud Stobæum quedam eius carmina.

237. Itaque rufus: illum ergo ait supercetera, &c.] Nempe Plato. Ex eodem enim Phædone (nam etem Phædro) hæc etiam verba desumpta sunt: Sicut (inquit iuxta vulgatam versionem) igitur passio hæc fecerit, qui ipsa cogitatione ad unam quodque propriam fuerit (pro quo *Auctor*, qui mente maxime hæret neque visum addibens, neque vllum alium sensum) proinde & hic legi debet: neque vllū eiusmodi sententiam cum ratiocinatione adtrahens; sed ipsa per se ipsam sine cogitatione (Græcè $\alpha\lambda\omicron\gamma\omega\iota\alpha$) utens, non inquam rem per se ipsam sinceram venari conatur, separata quædam eius fieri poterit (pro qua sua phrasi *Auctor*: si certum potissimum) ab oculis & auribus, & ut dicitur in quo hic: & quo dicendum sit) ab vniuersis corpore quod consistet, & non sint animam ad ipsi rem ac sapientiam, si ad commissionem admittatur, hæc voce Tertullianus: paratura, alibi supra, & in sequenter.

238. Vult enim Plato esse substantias spirituales, &c. quas appellat Ideas, &c.] Eodem pertinet infra cap. 32. legitur, & Platōnis Ideas ostendit. Atque de Ideis Plato dialogum Parmenidem habet, ubi interim nò aliud habere videtur hoc pertinet ad Ideas, id est (vbi rectè interpretatur *Auctor* ita exemplares, rerum, nobis ignotas esse. In Timæo dicit: incorporeales & æternas esse, sine ortu & fine, sed nec visui nec alij sensibus captae, & est, ut *Auctor* inuisibiles. Quo pertinet etiam in Timæo lib. de Anima mundi, ubi Ideam dicit immutam, immobilem, permanentem, & de Deo dicit diuinam dicit *Auctor*) intelligentia sibi exemplar eorum quæ generantur. Hinc & Apuleius genat. Platōnis illi adtribuit, quod dicitur: Idearum, simplices & æternas esse & incorporeas illud autem, ubi: supermundiales vocat. Quod etiam quod habet Apologetic. l. B. Infirmum dicitur (inquit) principia vniuersi esse adfirmat Deo naturam, & Ideam; Deum quidem coaditorem materiam, causam Deo creationis preuentum: Ideam, creaturæ cuiusque exemplar. Qui etiam Principium & Ideas in primo supremi cæli, neque vniuersi collocat.

239. Relucētne iam hæretica semina Gentiorum & Valentianorum? simile est illud in de Prescript. adu. hæret. cap. 7. Inde Acones & cetera nescio quæ apud Valentinum; Platonicorum. Vbi de Valentianorum cum Platone confusio. Quintino Heduo, n. 39. Unde & hic subiicit: hæreticarum sacramenta: hoc enim ante hæreticorum hereticarum illorum. Atque de Gualtero infra Scorpiaco adu. Gnostico de Valentianis supra aduers. eod. num. 1.

240. quam etiam parabola decem virginum adtemperant, &c.] Peculiare hic aliquid Valentianum adtribuit, cuius supra lib. aduers. egyptiacis conscripserat mentio; neque verò etiam apud B. Irenæum.

241. & apud Pleroma constitutam.] De Pleroma vide supra lib. aduers. Valent. cap. 7. nam, 7. Aconum verò appellatione, lib. de Prescript. aduers. hæret. cap. 7. num. 39. Atque, neque etiam id quod supra Itaque & sentium diuidunt, &c. supra inuenitur.

quod d' obfcurè ex reliquis qua tractantur cap. 25. & 29. lib. adu. Valent. colligi possint; ubi tum de spiritali semine agit, tum de animali homine.

241. Ob hæc ergo præstruximus, neque Animum aliud quid esse, &c.] Adhuc ad cap. 12. supra, sicuti etiam illis verbis: neque spiritum extraneum quid, &c. ad cap. 10.

243. quia alibi fuerit animus, &c.] Huc pertinet ex parte illud B. Gregorij Nyss. lib. 4. Philos. cap. 3. Vel qui mens aliis intendit; ut dum proposuit quis amicum conuenire, & iam allocuturus præterit eum, eo quod mens alius distrahitur; neque hic est error visus, sed intellectus.

244. Ceterum Animæ principaliter casus est.] Verba hæc ex eorum sententia adferre videntur, qui ab Anima Animum distinguunt; sicuti etiam illa: quod Anima digesta, &c. Verum etiam illud argumentum suo opinioni accommodat sequentibus verbis: Quum vero loquitur, &c.

245. Sed de DEO, SVO QVOQUE CAMPO EXPERIEMUR CVM HÆRETICIS, &c.] Videtur indicare libros suos aduers. Marc. quos iam meditabatur, qui infra habentur. Nam primus & secundus peculiariter de Deo differunt. Vide infra cap. 21. num. 279.

246. Inuisibilia enim eius à conditione mundi de factitamentis intellecta visuntur.] Rectè & aperte transitur: à conditione mundi, quod Græce est: τὸν κόσμον ὡς ἔστιν. item: factitamentis, unica voce Latina etiam vocem Græcam: τοῖς ποίηταις.

247. & Plato hæreticis: Facies occultorum ea quæ apparent.] Adfert similes Platonis locos, quos reliquæ inquirendos curioso Lectori, uti ad alia pergamus citius.

CAP. XIX.

248. Sed nec illi quidem prætereundi, &c.] Et veterem titulum retinendum duximus; Intellectum semper Animæ inesse. Nam eorum argumentum refutat, qui Infantiam sola Anima putabant contineri qua viuat, non qua sapiat; id ipsum Metaphoricè etiam in arboribus probans, quod et si non propriè, scientiam tamè quandam etiam ex infantia sua adiunctam habeant.

249. Denique arbores viuere, nec tamen sapere, secundum Aristotelem.] Habet id Aristoteles l. 2. de Anima, cap. 2. Nulla (inquit) profus in plantis alia præter eam, qua viuunt anima potentia; & c. 3. Et plantis quidem nutritium est dumtaxat; denique ibidem sub finem: At à sensitiuo vegetatiuum in plantis coniungitur.

250. & si quis alius substantiam animalem in viuera communicat.] Substantiam animalem potentia animalis seu vegetatiua accipit. Nam ea (uti Aristoteles ibidem cap. 4. quem sequuntur in hoc etiam alij Philosophi) maxime communis anima vis est & potentia, qua cuncta viuentia viuunt.

251. sed ut Dei fiat.] De hoc supra cap. 11. At qui quod hic dicit: cum omni instructu suo, mox bis: omnem paraturam vocat; & paulopost (uti etiam adnotauit Latin.) simul accipit, pro simulac; de qua phrasè infra & supra alicubi.

252. Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, &c.] Pulcherrima fruticum iam germinare incipientium descriptio.

253. Video enim & vitem adhuc teneram, &c.] Similis etiam vitis adhuc teneræ & impuberis adnotata dignissima consideratio.

254. sine corno.] Gagnai aditio habebat: orno, pro quo puto substitutum fuisse corno à Gelenio, ex codice Britannico; verum Typographorum incuria subrepsisse: cetuo: quod quum plane absurdum sit, iterum reposui corno, nisi quis malit etiam orno retinere. Nam inter arbores, quas vitis amat (uti verbis Auctoris utar) utramque recenseri à Plinio existimo lib. 17. nar. hist. cap. 23. ubi postquam vlnum & populum nigram tamquàm amicus recensisset, in hæc verba subiungit: Transpadana Italia, præter supradicta, corno, populo, filia, acere, orno (neque enim repetenda cornu) carpino, quercu, arbutis agros.

255. & quidem viriosius amplexabitur, &c.] Vstitam esse Auctori vocem viriola, pro viribus efficacia siue potentia, supra adnotauimus lib. adu. Valent. cap. 16. n. 210. & Tomo I. lib. de Pallio cap. 4. n. 77. De phrasè etiam illa ad superna conari, lib. adu. Valent. c. 9. n. 100. & Apolog. cap. 40. num. 534. Itego vero cum Dn. Latino: ramos aliorum destinatos, pro: destinatum; item: timentis etiam ruina, pro: timentis, quia præcedit fruticis.

256. cuius anima velut furculus quidam ex matrice Adam, &c.] Similiter cap. sequent. illius scilicet quam Deus in Adam contulit; & matricem omnium fecit. Verum utrumque ad paradoxon, de redundanti Animarum ex vna, pertinet; de quo latius infra cap. 25. & in Prolegomenis. Placet autem magis lectio vulgata: pullulabit, quam Gagnei pullulauit.

257. Mentiri, si non statim infans, &c.] Paulo aliter B. Nyss. lib. 2. Philosoph. de Anima, cap. 8. Ceterum (inquit) quamuis infantibus in primis vitæ rudimentis solus irrationalis motus adest; Animam tamen rationalem habere eos dicimus, quoniam adulti rationis actum demonstrat. Tertullianus vero hic, etiam motus quosdam rationales ab ipsa prima infansia in eis agnoscit vult. At qui de voce: dedicans, vide supra Tom. 2. lib. de Penitent. cap. 2. num. 8.

258. Non enim exinde & matrem spiritu probat, &c.] Sic iterum legimus ex Gagneo, pro eo quod legatur dumtaxat: Exinde & matrem; ubi Non, more Tertulliano, pro: Nonne, accipitur.

259. At enim Christus, ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, &c.] Adhuc ad illud Matth. 21. Numquam legisti, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? quod ex Psalmo 8. desumpsit Christus; significat enim vox Græca ἡ ἐκ τῶν στόματων τοῦ βρέφους, sed etiam expedire. Item illud: quorum altera cum suffragio occurrens, pertinet ad pueros clamantes, Hosanna filio David; sicut illud: altera pro ipso trucidata, ad innocentes pro Christo occisos, sicut legitur Matth. 2.

CAP. XX.

260. Er hic itaque concludimus, &c.] Titulum antiquum huius capituli sic locupletauimus: De ceteris naturalibus Animæ, quod etiam semper adfuit.

261. Sicut & Seneca sæpè noster: Infita sunt, &c.] Sæpè nostrum Senecam appellat Auctor, quod in multis cum Christianis consentiat. Quod pertinet illud Apolog. cap. 12. Idem estis qui Senecam aliquè pluribus & maioribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis; ubi vide Adnot. nostras num. 183. Certè etià verbis hæc citatis magister Deus ab illo agnoscitur. Ponit adeo eundè B. Hier. in Catalogo Scripturæ Ecclesiasticæ, eo quod legantur (inquit) à multis Epistola Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum; cui potius cre-

ILLAN
ti onibus
II.

dendum, quam Ludou. Vini, qui eas ab illis scriptas negat. Atqui mox legimus: Porro vt frugum seminibus, &c. pro: Porro &c. quia postea sequitur: Ita & Animam licet (quod sicut alibi nō semel, pro: liquebit accipitur) semine vniformem, &c.

262. Thebis hebetes & brutos nasci relatum est. Thebas Bœotia intelligit. Vsq̄ adeo autem id verum est, vt ex pinguedine ingenij quidam Bœotos dictos putent, & in Proverbij abierint, Sus Bœotica, Auris Bœotica, & quod propius huc accedit, Bœoticum ingenium; de quibus late Erasmus in Chiliadibus; qui etiam inde deriuatum putat, quod hebetes & brutos homines, Germanica & Britannica lingua, Bor, id est Bœotos appellemus.

263. Athenis sapiendi dicendique acutiff. &c. Huc pertinet illud Ciceronis in Orat. pro Flacco: Adjunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras distributa putantur. Item quod à Platone in Protagora: Athena prytaneum sapientie appellentur. Denique quod idem Dial. i. de Legibus, vocet ciuitatem eloquentiæ, & multi sermonis studiosam. Est autē peculiare Auctori quod addit: penes Colyrum pueros mense citius eloqui.

264. Siquidem & Plato in Timæo Mineruā, &c. Videtur aliud exemplar habuisse Auctor Platonis, quum vertit: nihil aliud Mineruā quam regionis naturā prospexisse, talia ingenia pollicitā, nā hodie loquē aliud habet Latinus Platonis Interpres; Dea (inquit) vobis habitationem designauit delecto loco in quo geniti estis, temporum anni temperiem in eo conspiciat, quod sapientissimos viros produxerit esset. Aut saltem Græcas voces τῆν εὐχρηστὴν τῆν ὄρον ἐν αὐτῷ χερσὶν ἴσασα, aliter vertit, ac si diceret: naturam, id est habitudinem bonam regionis prospectans; nec male. ὄρον enim Regionis fines siue limites significat, magis propriē, quam anni tempora.

265. Vnde & ipse in Legibus, Megillo & Clinia precipit, &c. Sunt 6. Diægorum Platonis de Legibus interlocutoræ. Megillus Lacedæmonius, Clinias Cretensis, & Atheniensis hospes; nihil tamen eiusmodi hactenus in illis reperire potui. Quærat curiosus Lector, sicut etiam de sententiâ Empedoclis, ne sim prolixior; & loco apud Comicos, qui timidus Phrygas illudunt.

266. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat. Suscipit istud sumptum ex historiæ libris Sallustij; nam in libris hactenus adis nō reperitur. Atqui illud, Cretenses mendaces, reperitur apud Apolloniam, ad Titum l. cap.

267. ET NOS SECVNDVM FIDEM DISSENEREDA SVO IAM NOVIMVS TITVLO. Adhuc haud dubie ad librum de Fato, cuius fragmentum habetur infra Tom. 4. Atqui de Arbitrij libertate, paulo post latius cap. sequenti.

CAP. XXI.

268. Quod si vniformis natura Anima, &c. Titulum hunc capiti, à precedenti separato, damus: Quod et si vniformis, conuertibilis tamen sit Animæ natura, id est liberi Arbitrij.

269. vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur. Adhuc haud dubie ad Trinitatem hominis, quam supra lib. præced. Valentinianus adscripsit, cap. 2. 6. de qua ibi latius num. 281. Quum enim dicat, vt adhuc cædatur, videtur omnino indicare, quod etiam iam prius ab eo cæsa fuerit, id est impugnatâ Trinitas Valentini; atque adeo vel hinc colligitur scriptum ante hunc, dictum li-

brum aduers. Valentinianos.

270. si quia prophetauit magnum illud Sacramentum, &c. Etiam iste locus facit ad adscribendum quod matrimonium sit Sacramentum, adscribitur illud Apostoli Ephes. cap. 5. sicut etiam supra cap. 11. et alibi frequenter; quemadmodum late adnotatum supra ad lib. de Prescript. heret. cap. 40. num. 248. et adu. Valentin. cap. 30. num. 328. et infra infra cap. 1. lib. 5. adu. Marcion.

271. quum in illum Deus amentiam inuenerit, &c. De hac latius Tom. sequent. inter fragmenta lib. Extasi.

272. quia & materia fidem iā exclusimus, &c. nifeste hic aduertit rursus ad librum adu. Hermogen. c. 13. Atque adeo constat illum librum hoc primum.

273. lidem enim conuertibilem negant materiam, vt Trinitatem suam in singulis proprietatibus figant. Istud quum libri aduers. Valentin. cap. 20. scripserit eis Auctor, dicens: naturificatae (nomen) iam spiritualis conditionis, germinatæ, obtinebunt salutem, immo omnimodo salutem, hic præterea argumentum adducit, quo vti videntur scriptura, Matth. 7. de arbore bona & mala; quod in aliis scripturis eludit, & egregie confutat.

274. & nemo de spinis metat ficus, &c. talis vvas. Et ad dubie istud citat ex Luc. cap. 6. non legitur: neque de spinis colligunt ficus, neque de vva; pro eo quod Matth. 7. Nūquid colligunt de vva; aut de tribulis ficus? Quum autem vtriusque legatur ὁ ἄλλος ἔσται, quod recte vertit Interpres, colligunt; mirum est quod metat legatur ad alios.

275. Et errauit Apostolus scribens: Eram vos aliquando, &c. Et ad ab similitudine scripturam esse altera interpretatur, lib. contra. cap. 26. Fuisit enim aliquando tenebre, quod solus nunc autem lux in Domino. Tamquam enim Fuisit aliquando arbores mali, & ideo non potuerunt nisi fructus malos facere; nunc autem lux in Domino est, etiam facti estis arbores bona.

276. Sed numquam discordabant sanctæ. Elegans locus & Regula interpretatur scripturas sacras per se mutuo.

277. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, &c. Similiter ferè respondet B. Hieronymus in no. lib. 2. adu. eundem, qui eadem hac scriptura vti probare, quicumque baptizati essent, tentari, & non posse, atque adeo sicut hic loquitur Auctor, per se conuertibilem naturam in homine baptizato, quum mala fructus bonos nō facit, nec malum si hoc ita est, respondeat mihi, quomodo Paulus, quum arbor mala, persequens Ecclesiam Deo posita, fructus bonos? & Iudas, quum esset arbor bona, fructus malos? Apostolis, postea versus in preditorem fecerit, malos: Quæ ipsa & multo plura in eadem non videntur adferre idem B. Hieronymus, Comment. in Matth. dicens: Tamdiu ergo bona arbor fructus non facit, quamdiu in bonitatis studio perseverat: & mala, quamdiu manet in fructibus peccatorum, quædā ad penitentiam non conuertitur. Quem locum hic adnotamus, quod etiam hodie quidam eandem heresim videri resuscitare non vereantur.

278. Et genimina viperarum fructum penitentia facient. Sic etiam paulo prius: nec genimina viperarum (poterunt) facere penitentia fructum, præ ad lib. aduers. Hermogen. c. 12. n. 47. (quod adnotatum supra ad lib. aduers. Hermogen. c. 12. n. 47.)

max sequentibus iam ostendimus & Hermogeni) si- militer: Ergo de lapidibus filij Abrahæ nō fuscita- bantur, & gemina viperarum non facient pœ- nitentia fructum, si de malo in bonum natura de- mutari non poterit. Verens etiam apud Marth. geni- mina, quod eadem vox Græca γεννηται tam apud illum quàm apud Lucam inueniatur. Hoc interim mi- rum quod non legat: dignos fructus, quum tamen Græ- cè virobique legatur: γεννηται & ἀγαθός.

279. habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem, &c.] Quomodo libera arbitrij potestas subiacet diuinæ gratiæ, infra latius lib. 2. adu. Marc. ubi ex professo de Libero arbitrio dispu- tat, quò haud dubiè respicit, quum dicit: Inesse autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni ostendimus. Etsi enim posterius prodierit libri aduer- sus Marcionem, eodem certè tempore saltem primum & secundum librum scripsisse videtur, quo hunc librum; si- cuti supra etiam adnotauimus cap. 18. num. 245. Atqui αὐτεξούσιον etiam Νάχαρινο alicubi visitatum est, quum nō scribitur τὸ αὐτεξούσιον ἠρηθῆς, id est, li- beri arbitrij facultate donatus. Sic etiam Epiphani. contra Animam. τὸ αὐτεξούσιον Deus Ἄδα dedit, & vnus- quisque sibi ipse sit peccati Auctor; & Macarius Agy- ptus homil. 15. τὸ αὐτεξούσιον, quod primitus homini dedit Deus. Item illud Clementis Alexandrini lib. 5. Stro- mat. τὸ αὐτεξούσιον etiam Plato per hæc ostendit: Virtus autem non parit alterius dominio, quam prout vnusquis- que honorauerit vel despexerit, erit eius particeps. Eius qui elegerit culpe, non potest in Deum causa conferri. Deus enim nunquam est causa malorum. O Troiani bel- licosi (inquit Lyricus) Iupiter regnator superiùm, quia om- nia afficit, non est mortalibus causa malorum. Sed omni- bus hominibus in medio est propositum, vt adprehendant iustitiam castâ. Quæ verba eò huc adlegauimus, vt si non ex scripturis, vel ex Ethnicis ipsis conuincatur Calvinus, Deum faciens causam malorum. Verùm de hoc paulo latius Tom. sequ. inter fragmenta libri Tertulliani de Fato.

280. Quòd quum soli Deo competat, &c.] Nempè: innatum infectumque esse; quo sit vt supra cap. 4. Animam natam factamque adseruerit, quò tacite ad- iudat hoc loco.

CAP. XXXI.

281. Cetera Animæ naturalia, &c.] Caput hoc etiã diuisum à duobus precedentibus, inscribimus: De Ani- mæ definitione. Nam postquàm mentionem fecit denudò eorum que tractauit in libro de Anima censu adu. Her- mogenem, cuius fragmenta habentur Tomo sequenti, Animam definiuit verbis sequentibus; quibus adeo etiam pauca insinuat quæcumque toto hoc libro tractata sunt, et tractabuntur.

282. Definimus Animam Dei flatu natam.] De Anima nata habes supra c. 4. quòd ex Dei flatu, cap. 11.

283. immortalalem.] Etsi istud ex professo nō tractet, quòd esset tum temporis extra controuersiam, frequens ta- men eius hoc libro mentio, nempe c. 2. 3. 6. 9. 14. & infra c. 24. 38. 45. 51. 53. & 54. ubi de opinionibus Philosophorum cum agnoscentium diximus, differentes Aristotelis hac de re opinionem vsque ad initium lib. de Resurr. carn.

284. corporalem.] De Anima, quòd corporalis sit, quamquam ad paradoxa eius istud pertineat, tractauit late supra cap. 5. 6. 7. & 8.

285. effigiata.] Quòd effigiata sit, alterum para- doxon tractatum etiam habes supra c. 9.

286. substantia simplicem.] Istud tractatur cap. 10. quòd vniformis & simplex sit.

287. de suo patiètem.] Quòd passibilis, atque adeo de suo patiens sit Anima, tractatum fuit c. 12.

288. variè procedentem.] De variis Animæ par- tibus siue viribus & efficacis, quibus variè procedit, vide supra 13. cap.

289. liberam arbitrij.] De hoc cap. 20. ac 21.

290. accidentis obnoxiam.] Ad iudat ad id, quòd paulatim proficiat Anima in sapientia.

291. per ingenia mutabilem.] Hoc tractatur cap. 20.

292. rationalem, dominatricem.] Cap. 16. de ra- tionali Anima tractatum est, quæ indignatio & con- cupiscentia dominatur.

293. diuinatricem.] Huc pertinet, tum quòd supra dixit cap. 19. ubi agit de voce flebili infantum angu- re incommodorum, tum infra ubi de somniis tracta- tur cap. 45.

294. ex vna redundantem] Deinceps istud tracta- tur cap. 23. 24. 25. 26. 27. sicuti immediate sequitur, nūc (inquit) vt quomodo ex vna redūdēt, cōsideremus, id est, vnde, & quando, & qua ratione sumatur.

CAP. XXXII.

295. Quidam de cælis deuenisse se credunt, &c.] Titulum hic antiquum retinimus: Vnde Anima, aduersus hæreticos qui eam de cælis deferunt. Agit autem etiam contra hanc heresim (quippè quam & Origenes l. 1. Periar. c. 7. tuebatur) B. Hier. non modò Epist. ad Marcell. & Anaphschiam, quæ existat etiã inter Epist. B. August. m. 27. verum etiam epist. ad Demetriad. iuxta edit. Rom. n. 8. in Epiraphia Paulæ. Epist. 59. ad Cui- tum, & 61. ad Pammach. Similiter etiam Epiph. Epist. aduers. Ioan. Hierosol. Eodem pertinet quòd habet B. Gre- go. Nyssen. lib. de Anima & Resurr. de iis qui nationes quasdam animarum ponunt in peculiari quadam ciuitate, antequàm ad corpoream vitam veniant, viuentes, cui similia recenset lib. de Hom. cap. 29. & quòd habet idem Philo. lib. 2. qui de Anima inscribitur, cap. ult. Gradus verò animarum & ascensiones & descensiones, quas Ori- geniste inducunt, nihil diuinis scripturis conuenientes, ne- que Christianorum dogmatibus concordantes, relinquen- de sunt.

296. vt Saturninus Menandri Simoniani disci- pulus, &c.] De hoc eiusdem hac heresi late supra lib. de Prescript. adu. heret. c. 46. her. 3. n. 303.

297. Sed & Carpocrates.] De hoc ibidem cap. 48. her. 9. num. 310. & infra latius cap. 35. Priori loco de virtute sublimi despectrice mundipotētium prin- cipatum, quippè ex qua dicebat prolato angelos qui mundum condidissent, hic addens, quòd Animas ex illa virtute conceperint, infra verò de Metempsychosi ani- marum. Atqui ad intellectum illius: vt discipuli eius animas suas, iam & Christo nedum Apostolis, & peræquent, & quum volunt præferant; videatur Epiph. her. 27. adu. Carpocratem, ubi late id profequitur.

298. Apelles sollicitas refert Animas, &c.] Huius etiam libro iam dicta facta est mentio c. 51. her. 19. n. 324. & infra Tomo sequ. inter fragmenta Tertull. ad- uersus Apellem. Huc autem propius accedit quòd illi adtribuit Epiph. her. 44. quamquam paulò obscurius: de animabus ex supernis progressis, & in mundis dimissis à superno Deo, quò ubi venerunt, delapsa sint ad malum. Item quòd addit ibidem de animabus, quòd non ex volū-

ANIMARUM
conditionibus

sate superioris Dei venerint, sed per tyrannidem rapto-
ris. Huc etiam respicit ipse Auctor infra lib. de Resur-
rect. carnis, cap. 5. quam dicit: Futile & friuolum
istud corpusculum, quod malum denique appel-
lare non horrent, et si ignei alicuius extractio
æquæ angeli, vt Apelles docet: sufficeret ad aucto-
ritatem carnis.

299 Examem Valentini semen Sophia infulcit
Anima, &c.] Istud hæbes latius supra lib. adu. Valentin.
soto cap. 25.

300. Platonem omnium hæreticorum condi-
mentarium factum.] Huc pertinet quod supra lib. de
Prescript. adu. hæret. c. 7. docet Auctor, originem hæ-
resion esse ex Philosophia, vbi de hoc latius, n. 36. &
illud L. adu. Heremog. c. 8. n. 32. Hæreticorum Patriar-
chæ Philosophi. Peculiariter autem non solum Pytha-
gore ac Platoni, sed & reliquis Platonis, hunc errorem
adscribit B. Hieronym. Epist. ad Marcell. & Anaphth.
ac ad Panmachium supracitatis; immo verò etiam ipsa
verba Platonis, quibus id adferit, subiiciuntur ab Au-
ctore.

301. Illius est enim vt in Phædone, &c.] Videtur
respicere ad illa verba Socratis in Phædone Platonis:
Verus equidem sermo quistiam hic est, cuius nunc men-
tionem facimus, quòd hinc abeuntes illuc (sic enim
lego ex Tertull. pro: illic, eo quòd vtrumque vox Græca
ex se significet) sint, & rursus huc redeant. & rur-
sum: Euerunt ergo, & Simmia, Anima nostræ etiam prius
quàm in hominis specie essent, absque corporibus, & sa-
pientiam habuerunt. Huc autem adlusit Saturninus heret.

302. Item in Timæo, quod germina, &c.] Ger-
mina Dei vocat Auctor, quos, Dei filios, Plato, sic enim
habet in Timæo, ipsi hic citatis verbis: Mortalium au-
tem productionem filiis suis absoluedam demandauit.
Hi verò illum imitantes, Excepto immortalis animæ prin-
cipio, postea mortale corpus ei circumdederunt, & c. ne
prolixiores simus. Istud autem ad hæresin Apelles proxi-
mè accedit, & ad Carpocratis, quantum ad mundi fa-
cturam adinet.

303. mortale ei circumgelauerint corpus.] Ver-
ba illa loco mox citato Platonis, de influxu & de fluxu
animarum in corporibus cum conglutinatione, tribus his
verbis Metaphoricis expressit, tamquam si circumgelati
essent illi finctus seu defluxus, ad separationem vsque Ani-
mæ & corporis; maxime quum eodem libro diu postea etiã
ipse Plato humores in corporibus grandiores congelari di-
cat. Neque verò istud hic dimittat, sed etiam supra, ni-
mum sue opinioni tribuens de Anima corporea, c. 9. quò
dicit: Flatum ipsum Dei (id est Animam) in interiora
transmissum, & per vniuersa spatia corporis diffu-
sum, simulque diuina aspiratione densatum, om-
ni intus lineâ expressum esse, quam densatum im-
pleuerat, & velut in forma gelasse. Inde igitur &
corpulentiam Animæ ex densatione solidatam
esse.

304. Tum, quòd mundus hic imago sit alte-
rius.] Istud ita expressit vbi supra Plato: Hic autem ita
se habentibus, etiam necesse est mundum imaginem ali-
cuius esse. Hinc verò videntur Valentiniani suas mu-
tuati imagines.

305. Et: Animam retrò in superioribus, &c.] Nò
potui aliud reperire in Timæo Platonis huc pertinet, quam
quòd Deus summus epifex cõstituto vniuerso diuisit ani-
mas, æquali cõsideribus numero, et singulas singulis assi-

gnauit, & velut in vehiculis impositis vniuersi natura
ostendit, & leges fatales ipis exposuit, quòdque vniuersa
ma quidem futura esset ordinata vna omnibus, & vniuersi
autem ipsas semitas in singula conuenientia singulari
poribus instrumenta (corpora nempe) producere animalia
vino cultu deditur sumum. Quo libro quum nusquam dicit
Animã hic quæ retrò norit de exæplariis recessu
sepe, magis puto istud ad Phædonem referri, cuius etiam
paulo prius meminit, vbi vtrumque reperire est.

306. Μαθησις ἀρα, ὑπὸ τοῦ, id est, discipulatio-
minifcentias esse.] Locus iste haud dubie ex Phædone
ex Timæo, Platonis desumptus est. Sic enim ibi legitur
& secundum illum sermanem (inquit Cebes) hinc
Socrates, quem tu frequenter referre soles, & ἡ
μάθησις ὅρα ἀλλοτρίᾳ ἀρὰ, ὑπὸ τοῦ, ἡ
id est, si ad verbum cum Tertulliano vertimus: quibus
discipulatio non aliud sit quàm reminiscen-
quo Interpres Platonis verit; quòd discrete nihil
nobis quàm recordari. & secundum hunc (inquam
esse est nos in priore quadam tempore didicisse ca
re recordamur. Hoc autem fieri non possit, si non fugi-
cubi Anima nostra, prius quàm in hanc speciem
ret. Atqui mox & Simmias id ipsum vbi dicitur
& multis rationibus, non modo Cebes, sed & Socrates
paradoxon hoc confirmare nituntur; verum Gregorius
tate Auctor cap. proximo.

307. Venientes enim inde huc Animas
sci, &c.] Etiam hoc vbi dicit paulo postioris ad
bat Socrates; verum huc imprimis impugnat
capite Auctor.

CAP. XXIII.

308. Primò quidem obliuionis capacita-
mam non cadam, &c.] Veterem titulum
reminimus: Aduersus Platonis argumentum
discipulatio reminifcentias vocat. Quòd ipse
paradoxon, etiam ante Tertull. impugnat
lib. 2. aduers. hæret. cap. 29. & B. Gregor. 11. in
soph. lib. 4. cap. 7. ac etiam B. Augustinus lib. 1.
ad lit. cap. 9. 10. 11. ac lib. 10. cap. 4. Item 2.
Trinit. cap. 15. & L. 1. Regrati. cap. 4.

309. quia tantam illi concessit diuinitatem
Deo adæquetur, &c.] Pulchre ex ipis Phædonem
rationem aufpicatur, ut ipse quum ibi legatur
verbis quibus hic Auctor vitur: Aut non vniuersa
(inquit) diuinitum quidem tale natura esse, &
principatum gerat; mortale verò, ut seruat
tum sit? Mihi sane. Vtri igitur Anima immortali
mirum, & Socrates, Anima diuino, corpus immortali
dera (inquit) itaque, & Cebes, an ex omnibus re
bis efficiantur. Diuino quidem, & immortalibus
τῶ (pro quo intellectualem verit: Aucti) &
formi, καὶ ἀδιάλυτῶ (quod alibi ad vniuersum
dissolubilem, hic verò: incorruptibilem
lit) & semper similiter & secundum eadem
δμοιότητων, id est, ita similem vt adæquetur
mam. Et paulo post: ἡ δὲ ἡγῆ ἀεὶ τῶ
Anima verò quæ inuisibilis est. Atqui quædam
natam dicat, vide supra num. 54. vbi incorruptibilem
n. 61. vbi ineffigibilem, num. 110. vbi principalem
191. vbi denique rationalem, num. 207. 208.

310. quòd natam eam agnosimus, &c.] De
habet supra cap. 4.

311. SATIS DE ISTO CVM HERM...

TERTULLI
Cum Annota
PAMEL
A. V.
36.

GENE.] Iterum adludit ad librum De Censu Animæ aduersus Hermogenem, cuius fragmenta habes Tomo sequenti.

312. memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuum & intellectuum salutem.] Iterum ex Platone Philebo in Platone argumentatur, quod non modo oblivionem, inuiriā, seu potius Eoddy Memoria dicat, verum etiam deserit ad hoc sensuum salutem, pro quo plurali numero verit Auctor salutem sensuum & intellectuum, eo quod Græca vox & sensum, & intellectum significat.

313. & Cicero thesaurum omnium studiorum prædicauit.] Adludit opinor ad lib. 1. de Oratore Ciceronis, ubi thesaurum rerum omnium memoriam vocat. Citatus autem fuit etiam supra Cicero in Tusculanis ab Auctore Tom. 1. cap. ult. Apolog. & de Ciceronianis mensis infra loquitur, cap. 33. & supra lib. de Pal. cap. 5. num. 101. ubi M. Tullium vocat.

314. Natura compotem Animam facis Idæarum illarum, an non?] Respondet ex Platone sententia: Immo natura, inquis. Et recte; nam cap. præced. citatus fuit locus eiusdem, ubi dixit: Animam retrō in superioribus cum Deo egisse in commercio Idæarum. Porro de Idæis vide supra cap. 18. num. 238.

315. quia vt præmissimus, & pro locis, &c.] Supra nempè cap. 19.

316. cum toto suggestu iubarum, delictum fiet Berenices alicuius reginæ.] Non semel adnotauimus suggestum pro ornatu accipi ab Auctore. Atqui quod alicuius Berenices Reginæ mansuetudine eruditus Leo delictum fuerit, tradit Aelianus lib. 5. de Animal. cap. 39. Adludit autem alicuius, tum pro more loquendi suo, tum quod plures eius nominis fuerint. Præterquam enim quod, Plinio teste lib. 7. cap. 40. fama celebrissima fuerit Berenice, & filia, & soror, & mater Olympiarum; celebratur etiam Berenice mater Philadelphi, & eiusdem filia; item apud Iosephum Berenice Herodis filia, & altera Salomes sororis eiusdem filia. Fortassis autem eodem pertinet, quod ait Plinius lib. 8. cap. 16. mulierum aliquis mulceri solere leones.

317. & si languenti theriacam composuerit, simia Leo requirit.] Adludit ad illud Plinij loco cit. a. in: Agritudinem fastidij tantum sentit, in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum lasciuia simiarum.

318. gallum tamen formidabit.] Etiam hoc ex Plinio ibidem: Atque hoc (inquit) tale, tamque sanum animal, rotarum orbes circumacti, currisque inanes, & gallinaceorum citra, cantusque etiam magis terrent.

319. memor semper manducandi, &c. & oculis videndum, &c.] Variat casus in Gerundiu; nam memor, & meminisse modo vt communiter, cum Gerundiu, sed & cum Accusatiuo construuntur. Atqui de eo quod sensus Philosophia deprecia, vide supra cap. 13.

320. Ex multitudine, ait, temporis.] Adludit ad verba illa Platone in Phadone: Nonne recordatio est, maxime ubi alieni acciderit circa illa, quorum per tempus, & eo quod diu non conspexerit: pro quo transiit Auctor: ex multitudine temporis. Verum etiam istud pulere Auctor refutat, ex eo quod innatam Plato Animam dixerit, & proinde eternam, sine temporis initio.

321. Sed rursus Plato causam demutat in corpus, &c.] Est non omnino disertis verbis istud in Phadone Platone reperitur, satis tamen id indicat, ex eo quod dicit corpus impedire Animam quo minus sapiamus, tum inde, quod, non ex quo nati sumus, sed diu postea, recordari, & proinde scire, incipimus.

322. Multa item documenta, teste ipso Platone, diuinationem Animæ probauerunt.] Inter alios venit hic adnotandus locus ille Platone in Phadone: Etiam Anima vaticinandi quandam vim habet. Eodem pertinent que infra dicuntur cap. 45. de somniis.

323. QUÆ PROPOSUIMVS IAM HERMOGENI.] Rursum adludit ad librum de Censu Animæ aduersus Hermogenem, cuius fragmenta de diuinatione Anima habes Tom. sequenti.

324. Plato scilicet solus, &c. Idæarum & oblitus & recordatus est.] Locus est in Platone, qui primus Idæarum somnia in lucem emisit, scripto eius argumenti Dialogo, quem Parmenidem inscripsit, & frequentissima alibi earum mentione imiecta, quemadmodum etiam supra adnotauimus c. 18. n. 238.

CAP. XXV.

325. Iam nunc regrediar ad causam huius excessus, &c.] Peterem titulum huius capituli sic locupletauimus: De conceptu Animæ, aduersus eos, qui post partum corpori eam inducunt, ex respiratione infantis aut frigiditate aëre circumfuso. Atqui Animam corpore non esse posteriorem multis argumentis probat etiam B. Nyss. lib. de Creat. homin. cap. 29. & sequent. ac lib. de Anim. & Resurrect. Id enim hic proprie tractatur; illud verò paradoxon quod hic tractandum etiam proponit: quomodo omnes Animæ ex vna redundent, tractatur infra cap. 27.

326. sed & effuso iam partu, nondum viuo infanti, extrinsecus imprimi, &c.] Eandem hanc opinionem impugnat alicubi Plutarchus; & pulcherrime Lactant. lib. de Opific. Dei, cap. 17. Varro (inquit) ita definit: Anima est aër conceptus ore, deservens factus in pulmone, tepesfactus in corde, diffusus in corpus. Hæc apertissime falsa sunt. Anima non est aër ore conceptus, quia multo prius gignitur Anima, quam concipi aër ore possit. Non enim post partum insinuat in corpus, vt quibusdam Philosophis placet: sed post conceptum protinus cum factu in vtero necessitas diuina formauit; quia adeo viuit in visceribus genitricis, vt & incrementum augetur, & crebris pulsibus gestiat emicare. Denique abortum fieri necesse est, si fuerit animal intus extrinsecum.

327. Hoc Stoici cum Anesidemo.] Nempè (scintillam infra Auctor repetit cap. sequ.) quod de aëris rigore vim animalem anima rapiat. De Anesidemo verò vide supra cap. 9. n. 117. Stoicorum autem hanc opinionem vide apud Plutarch. lib. 5. de Plac. Philosoph. cap. 15.

328. & ipse interdum Plato, quum dicit perinde animam extraneam, &c.] Sic omnino legimus, pro eo quod incongruè legebatur: anima. Atqui Platone locum, ad quem adludit (hactenus à me non inuentum) interpretatur Carpentarius in Lemai cap. 17. Institut. Platon. non de animatione, sed de

porfiriatione, idque ex Plotino, cap. 19. ac 33. lib. 1. de diuinitate
Anima, & Mars. Ficini, Theol. Platon. lib. 18. cap. 3. Re-
petitur tamen idipsum ab Auctore ca. sequ. qui dicit: Et si
ipse Animam de prima spiratione potabat Plato-
nico more.

329. Ne ex Medicis quidem defuit Hicelius,
&c.] Apertius huius sententiam infra hoc ipso capite sic
explicat: Hicelius iam natis Animam superducens,
ex aëris frigidi pulsa. Atqui vocatur Hicelius non
parue auctoritatis Medicus à Plinio l. 27. cap. 4. & ab
eodem citatur lib. 20. & septem sequent. in Catalo-
go Auctorum, & in contextu lib. 14. cap. 19. ac lib. 22.
cap. 16. Denique etiam ab Athenæo non procul ab initio
lib. 7.

330. At quanto roboratior exitus, à fœminis
reiuinci, &c.] Sic iterum lego cum Gagneo, pro eo quod
Galenus substituit: Aut. Eleganter autem confutat ho-
rum sententiam per experimenta ipsa fœminarum, in qui-
bus ita viuacitas sentitur infantis, vt palpitent illa,
micient, id est quodam modo ludant, latera; tota ven-
tris ambitio pulsetur. Legimus autem etiam omisso, &c.
cum Gagneo: an & audiat iam in vobis.

331. Atquin & in ipso adhuc vtero infans truci-
datur necessaria crudelitate, &c.] Hic tanquã Medi-
cus adfert arma Medicorum peremptoria viuientis
infantis, quibus infans (inquit) trucidatur necessa-
ria crudelitate, ne matricida sit iamiam moritua-
ria. Que interim verba ita sunt intelligenda, vt ex Me-
dicorum illorum veterum. Erboniorum loquatur senten-
tia, non sua. Si enim iuxta Archidiaconum. & alios Sum-
marum Auctores, non liceat pręgnantibus potionem
dare, vt abortiant ad pręseruandum eas à morte; cer-
te multo minus infantem in vtero per instrumenta illa,
quorum hic fit mentio, licebit trucidare; maxime verò,
quod mors Anima, nempe partus sine baptismo morien-
tis, multo magis sit vitanda, quàm mors corporis matris
pręgnantis.

332. cum hebete vno Quo totum pecus ad-
trahitur, &c.] N. E. hic usurpat pecus, pro factu in vte-
ro mortuo, seu caduere infans, pro quo quidem Ga-
gneus legebat: facinus. sed non placet; eo quod infra
lib. de Resurrect. carn. cap. 34. dicit: quod pecus to-
tum est, loquens de homine composito ex anima, &
carne.

333. Est etiam æneum spiculum, &c.] De huius
usu & ministerio vide Corn. Celsum, lib. 7. cap. 2. Pucus
est medicinalis ad educendos fœtus, mortuos pręsertim.
Quibusdam videtur esse instrumentum, opus siue πει-
στρον dictum ab Hippocrate lib. de superfat. & lib. πει-
στρον: quod Galenus ἐμβρυοδίατρικον expo-
nit.

334. quia & ipsum vocabulum Animæ penes
Græcos, &c.] Adhuc ad Platonem in Cratylo, quem
sequitur etiam Origenes in libris Periarchon: Arbitror
(inquit Plato) illos qui sic ψυχὴν vocarunt, hoc potissi-
mum cogitasse, quod hæc, quoties adest corpori, causa est
illi viuendi, respirandi, & refrigerandi, τὸ ἀναψύχου
vim exhibens; & quum primum deserit, quod retri-
gerat, dissoluit corpus & interit. Certè etiam ψυχὴ
& refrigerare significat. Impugnat autem etiam in-
fra Auctor cap. 27. Et si (inquit) frigidum nomen
est Anima Græcorum; quare & corpus exempta
ea friget?

335. quia Animam aliud quid, &c. cognomina-

uerunt? Confirmat hic eorum sententiam Auctor
Animam, non τὸν τῶ ἀψύχου, id est ventis (nemo
cordaret parum precedenti etymologie vocem Græcæ
Larina colonie faciunt, vt ipse Cicero in Tullyi, satira
dicat. Quare rectè, post Lactantium, loco supra citato, non
326. eam definitione impugnat Isidor. Etymol. Latina
subiungit: Sed Anima dicta propterea, quod vniuersi
pertinet etiam illud Nonii Marcelli: Anima, que
muis; vt nempe ab animando dicatur.

336. Quanta verò nationes sub feruentibus
axe, &c.] Intellegit nationes que sub Zona medice
cententur, quam iuxta Pompon. Melam lib. 2. cap. 1. dicitur
infectat, cuius situs ob ardorem intercedenti plaga
cognitus.

337. extra Germanias, & Scythas & Alpes
Argæos, &c.] De Germaniis & Scythis & Scythi-
tis vide supra Adnotat. nostras Tom. 1. lib. ad
Iud. cap. 7. num. 44. Alpes omnibus nota sunt, supra
verò quos nuncupet, hæc tenus reperire non licet, nec
apud Plinium, neque apud Ptolomæum, Melam, &
Solinum; quare suspicor mendum esse, aut antiquum
vocos, quos Ptolomæus Sarmaticos montes vocat
graph. lib. 2. cap. 11. Tabul. 4. Europa, qui supra
nubij sunt, idem etiam cum Aspiibus vocan-
bentes.

338. qui ex cæto matris vtero viui aërem lib-
runt, Liberi aliqui, & Scipiones.] De his autem
quem imitari solet, lib. 7. cap. 9. Aspiibus
renente gignuntur. Sicut Scipio Africanus per
primis que Cesar à cæso matris vtero dicitur, quare
sa & Cæsiones appellati. Addeus autem Liberi
adhuc ad fabulam, cuius meminit etiam Plinius
cap. 21. qua creditur ex Iouis semine natum, quod
exfectus Liber.

339. Quod si qui, vt Plato, perinde
duas Animas in vnum conuenire, &c.] De hoc
cap. 6. Chrysippo adscribit, non Platoni, quod
vnum corpora negarit, ubi vide num. 90. De
tone autem, quod duæ anime in vnum conuenire
non possint, hæc tenus reperire nequimus, nisi
curioso Lectori inquirendum.

340. dæmonis scilicet, nec vnus, vt
te.] De hoc vide supra cap. 1. num. 12.

341. verum & septenarij spiritus, vt in
lena, &c.] Adhuc ad illud Marco 16. Mara dicitur
lenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Item
habetur Marc. 5. de dæmone Geraseno
Legio mihi nomen est. Sine autem legio: conuenit
Gagneo, siue: conseretur; perinde mihi videtur.

342. At idem in sexto Legum, &c.] Platoni
rum intelligit. Videtur autem ad illum locum
gum libri eiusdem adludere, ubi dicit: Per hoc
tempus, quo quis generat, veteri oportet, & non
vtero qua morboſa sunt, neque ea que cum
aut iniuria conueniunt sunt. Nam in Animas
pora eorum qui generantur, imprimi ac efficiuntur
se est, & penitus deteriora gignere.

343. secundum Cleanthis testimonio, vt
hoc etiam supra c. 5. n. 75. Atqui Ippocrate
Auctori vniuersi sumum, quo etiam vniuersi
hominis, &c.] Supra etiam aliquid de Astrologia
estum est Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. n. 45. & supra
de geniturarum digestionem, lib. 1. adu. Marc.

344. Cur autem & veteres Astrologi genituram
hominis, &c.] Supra etiam aliquid de Astrologia
estum est Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. n. 45. & supra
de geniturarum digestionem, lib. 1. adu. Marc.

CAP. XXVI.

345. Sed omnis inaequalitas sententiae humanae, &c.] Caput hoc, maioris elucidationis gratia separatum, eiusdem est argumenti cum precedenti, nisi quod ex scripturis sacris suam probet Auctoris sententiam. Atque de Proverbiali formula: in nostras iam lineas gradum colligam, vide nostra Prolegomena. Malo autem legere cum Gagneo: De tuo frater (id est Christiane) fundamento, fidem aedificem, quam cum Gelenio: aedifica, eo quod praecedat: probem.

346. Ecce viscera Rebecca, &c.] Latè prosequitur historiam Gen. 20. de Rebecca & duobus eius filiis, tum in vitro, tum in partu, qui nisi iam animati non potuissent parere illas intencare.

347. Aspicite etiam singulares conceptus, &c.] Similiter etiam hic conceptus Ioannis Baptistae & Christi, ac mutuam agnitionem infantiam adhuc in vitro, de quibus Luc. 2. Pulchrè verò: Exultat (inquit) Elizabeth, Ioannes intus impulerat; glorificat Dominum Matia, Christus intus instinxerat.

348. Sic & ad Hieremiam, &c.] Ad eiusdem rei comprehensionem, etiam Hieremiae Prophetae ex cap. 1. spiritum adfert; id ipsum conferens cum seipsum citata loci Gen. 1.

CAP. XXVII.

349. Quomodo igitur animal conceptum, &c.] Inscrptionem huic capiti, etiam à precedentibus duobus distincto, damus: Animam simul cum corpore concipi, confici, & perfici. Quod ipsum repetitur ab Auctore cum supra, tum infra c. 36. qui ad paradoxa Tertulliani pertinet, longiore ea de re tractatum ad Prolegomena differimus, hic adduxisse contenti illam Genadij seu aliter cuiuspiam definitionem Ecclesiasticam: Animas hominum non cum corporibus seminari, sicut Luciferiani, Cyrillus, & aliqui Latinorum (inter quos haud dubie Tertullianus) praesumentes affirmant: sed formato iam corpore Animam creati & infundi à Deo. Verum hoc de Anima rationali intelligendum; nam quod Anima vegetativa in Animalibus omnibus simul cum corpore seminatur, nemo dubitat.

350. Si mors non aliud determinatur, quam distinctio corporis Animaeque, &c.] Latius hoc infra deducit c. 42. Sed inde non colligitur, simul cum corpore Animam seminari; sed sufficit, quod Deo Animam creante, fiat eodem momento vita hominis per coniunctionem corporis & Animae. Est enim falsissimum quod addit Auctor: Porro vitam à conceptu agnoscimus, quia secundum Physicorum Medicorumque sententiam, non nisi 40. die animatur masculus, femina vero die 80.

351. Tunc si alteri primatum damus, alteri secundatum, &c.] Ad idem iterum: Tunc, ex Gagneo, quia Tertullianicum est, sicut etiam voces primatus & secundatus. Atque confutatur hoc argumentum per sui absurditatem, à B. August. Epist. 157. ad Opratum, de Origine Animae: Nam (inquit) & illi qui Animas ex illa una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita ex parentibus eius trahi dicunt; si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas non spiritus sed corpora esse contendunt, & corpulentis feminibus exoriri. Quo peruersus quid dici potest? Quare etiam ipse Aristoteles lib. 2. de gen. animal. cap. 3. proposita sibi quaestione, an om-

nis Anima producatur à virtute seminis: respondit omnem produci, praeferit intellectivam.

352. Concubiter libido, non conditio foedavit, &c.] Pulcherrimus locus (sed qui nihil faciat ad confirmandum Tertulliani paradoxon) de matrimonij statu benedicto apud Deum, adversus Marcionem, de quo latius infra sub finem lib. 1. aduer. Marcionem.

353. In hoc itaque sollemni sexuum officio, &c.] Istud disertis verbis impugnat Lactant. lib. de Opificio Dei, c. 19. Illud quoque (inquit) venire in quaestione potest, utrumne Anima ex patre, an potius ex matre, an vero ex utroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipite vendico. Nihil enim ex his tribus verum est; quia neque ex utroque, neque ex alterutro feruntur Animae corporibus. Corpus enim ex corporibus nasci potest, quoniam confertur aliquid ex utroque; de Anima Anima non potest; quia ex re tenui & incomprehensibili nihil potest decedere. Itaque serendarum Animarum ratio vni ac soli Deo subiacet. Nam de mortalibus non potest quicquam, nisi mortale generari. Nec putari debet pater, qui transfudisse aut inspirasse de suo (directè contra Tertull. paradoxon) nullo modo sentit, nec si sentiat, quando, aut quomodo id fiat, animo comprehendit. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, sed ab uno eodemque patre omnium Deo, qui legem rationisque nascendi tenet solus, siquidem solus efficit.

354. Denique ut adhuc verècundia magis periclitèr quàm probatione.] De hac phrasi vide supra l. aduer. Hermogen. cap. 21. num. 74. Utitur eadem etiam infra cap. 30.

355. ex adflatu Dei Anima.] Sicuti veritas nunquam superari potest, sibi ipsi contradicit Auctor supra cap. 3. ac 11. dum ex adflatu Dei Animam probat; quippe quum ibi adflatum Dei spiritum interpretetur, hic vero non aliud (absurdissimum profecto) quàm vaporem spiritus. Atque de voce effruticare, Auctori etiam visitata vide supra l. aduer. Valentin. Et adiciamus iterum vocem agitur, legentes cum Gagneo: tota haec Animarum redundantia agitur.

356. Et praesint piscibus maris.] Pluraliter vertitur praesint, ex Graeco apud 70. ἀπρητασεν; quum Hebraei singulari id legant numero, & etiam B. Augustin. si modo emendati sint codices, lib. 1. de Gen. contra Marcion. cap. 17. & 18. Verum prorsus id est ad rem quae hic tractatur, impertinens.

CAP. XXVIII.

357. Quis ille nunc vetus sermo, &c.] Veterem titulum retinimus huius capitis: Auctus Platonem, non ex mortuis fieri viuos. Locus Platonis in Phaedone est iste: Vetus equidem sermo quosdam hic est, quod hinc abeuntes illic sint: & rursus huc redeunt, & ex mortuis fiunt viuentes.

358. Pythagoricus, ut volunt, quidam diuinus, &c.] Interpretatur Auctor cuiuspiam fuerit ille vetus sermo, dicens secundum quosdam Pythagoricum putari, de quo mox latius, at sua sententia Albino, de quo latius infra cap. 29. num. 371. adtribuendum; aut Mercurio Aegyptio. Ad idem forsitan, quod non nisi obscurè tale quid indicet; quum Pimandri cap. 13. dicat Animas malas in alia corpora, sed humana transire. Id enim est ex mortuis viuos fieri. Loquor de Herm. Trismegisto, quem Mercurium Aegyptium non semel vocari ab GG iij

Auctore supra adnotauimus, cap. 2. num. 23. ubi habet quod huc etiam facit: ut Mercurium Ægyptium, cui Plato adfuevit, qui etiam infra citatur cap. 33. num. 404.

359. Multo antiquior Moses etiam Saturno, nō-
gentis circiter annis.] si quis consideret quod habet Ter-
tullianus Tomo 1. Apologet. cap. 19. non mirabitur quod
hic Mosen Saturno 900. circiter annis antiquio-
rem dicat (ibi enim habet: Mosen mille circiter an-
nis cladem Priami antecessisse.) Nam (uti iam olim
responsum ad Epistolam hac de re Francisci Balduni I. C.)
Eusebio, Bedā, ac Hermanno Contracto testibus, non nisi
150. annis ante Ænea in Italiam aduentu Saturnus re-
gnasse legitur. Si itaque mille annis cladem Priami an-
tecessit Moyses, Saturno profecto antiquior est 900.
circiter annis. Scio quidem alios in alia esse sententia, ve-
rum à Iosepho hæc sumpsisse nostrum Auctorem, uti supra
adnotauimus num. 280. dicti Apologetici.

360. Si verò Samius Sophista, &c.] Quis iste, Au-
ctor indicat mox subiiciens: Certè ille Pythagoras,
et potè qui Samius fuisse educatione & studio scribatur
à Suida, est Tyrrenus natiuitate. Atqui descensum eius
ad inferos etiam Suidas credidit, quum (ut verbis Au-
ctoris utitur) narret eum illic vidisse, quæ de posteris
mortuis nisi apud inferos non videretur cogno-
scere potuisset; Hesiodi nempe animam aenea columna
alligatam stridentem, Homeri verò de arbore pendentem
serpentibus circumdatam, propter ea (scilicet) quæ de Diis
dixissent. Mendacij etiam & vanitatis, quæque semper
vanas fabulas tamquam infantibus credulas finxerit, no-
tat Pythagoram Lactant. lib. 3. cap. 18. & lib. 7. cap.
23. Verum Auctori nostro peculiare est, quod Mortem
simulatur, subterraneo latitarit, septenni il-
lic patientia damnans, vnica matre concia, &
vbi satis visus est corpulentiam interpolasse (hoc
est corpori præ macilentia horrorem quendam conciliasse)
de adytis fallaciæ emeruisse, ut ab inferis reddi-
tum.

361. quomodo mihi persuadebit Æthalidem.]
Omnino sic lego ex restitutione Pauli Leopardi, Emenda-
tar. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat corruptissimè: Ephal-
idem, & similiter adeo etiam infra cap. 31. Æthal-
ides autem, pro: Ephalides. Nam Pythagoras se
dicens ex mortuis viuum, & ex inferis reducem, ut
peretur. Argosiv (de qua cap. 31. latius statueret, iux-
ta Laertium & Interpretem Apollonij, Æthalidem,
non Ephalidem, Mercurij filium, primum se fuisse
adserebat; qui & præco fuit Argonautarum, Apollo-
nio teste.

362. & Euphorbum.] Ut se ex Æthalide in Eup-
horbum transmūtatum persuaderet (iuxta quod
etiam Suidas & Philostratus scribunt) uti mox sequi-
tur: clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum
recognouit, & suum dixit, & de signis
vulgo ignotis probauit. De quo etiam sic Lactant.
lib. 3. cap. 18. Nisi forte credamus inepto illi seni, qui
se in priori vita Euphorbum fuisse mentitus est. Hic
credo, quod ignobili genere natus, familiam sibi ex Ho-
meri carmine adaptauerit; quippè qui Euphorbum
à Menelao occisum scribat Iliad. 10. Verum id his verbis
refutat Auctor infra cap. 31. Atquin scio non ita
fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi op-
ponis. Ecce enim Euphorbum militarem & bel-
licam Animam satis constat, vel de ipsa gloria

clypeorum consecratorum; Pythagoram vero
tam refidem & imbellem, ut praelia tunc Græcæ
vitanis, Italia maluerit quietem, Geometricis
& Astrologiæ & Musicæ deuotus, alienus studiis
& adfectu Euphorbi. Constat etiam hic eundem pas-
topost: Denique (inquit) qui se Euphorbum ex arge-
mento clypei probabat, cur neminem Troianorum
commilitonum æquè recognouit? Nam de
illius iam reuixissent, si viui ex mortuis fierent. Mo-
minit iterum his verbis cap. 34. Sicut in Pythago-
ra Euphorbus, & rursum lib. de Resurrect. carn. cap. 1.
num. 7. ut Euphorbus in Pythagoram, pariter
Homerum; ubi de his latius ex Rhenano.

363. & Pyrrhum pifcatorem.] Istud etiam in-
fra cap. 31. refellit: Sed & Pyrrhus ille fallentium
bus agebat: Pythagoras contra nec edendixit
malibus abstinent. Delium autem illum pifcatorem
fuisse scribit Laertius.

364. & Hermotimum.] Rursum hæc cap-
nem Leopardi acceptam debet, ut & supra cap. 2. in-
legatur: Hermotimum, pro eo quod legatur
Hermippum. Atque adeo etiam infra legatur.
31. Æthalides autem & Hermotimus habent
que in pabulis communibus inruerat; Pythago-
ra verò ne per fabalia quidem transeundum
vidit. Comprobat autem id ipsum Leopardus suo
Laertio & Luciano, qui Dialogum titulu
Hermotimi inscripsit, sed ipsius Tertull. infra cap. 44.
latius.

365. Respice ad Hypogeum, &c.] Hypo-
terraneum significat: atque adeo videtur accipere
geum pro sepulcro, ac si dicat: si idem sepulchrum
sit corporis Pythagoræ, quod olim fuit Euphorbi
dendum esse, quod idem fuerit Pythagoras, quon-
dam Euphorbus.

366. Scimus etiam Magos elicere caput
occultis.] Propterea Magorum meminit Laertius,
quod Plin. teste lib. 30. cap. 1. Pythagoras, Empiricus,
Democritus ac Plato, ad Magiam addiscendum
uerint, reuersi prædicauerint, ac in arcanis habundantibus
qui de Magia infra latius cap. 56. & 57.

367. per catabolicos.] Sic cum Græcæ
go, pro eo quod Gelenius substituerat: pro catabolicis
in hoc secutus Turnebum Aduers. lib. 26. cap. 1.
ab eo citatur ex Fulgentio Campes Magus in Cata-
bolicis, & additur: catabolicos spiritus in
faustis que genos, qui eum in quo sunt spiritus præter-
deiciunt que per suorem. Quid verò, si sic dicatur
quam calumniatores; quum & Laertio & Luciano
ter versus Cleoboli pro calumnia suscipitur?

368. & Paredros.] Paredros spiritus dicitur
dici ibidem Turnebus adnotat: eosque dicit, qui per
cui assident, & familiares sunt.

369. & Pythonicos spiritus.] Pythonicos
thonicis spiritus mali, frequentiss. est in scriptis
rio, Deuter. 18. Leuit. 20. 4. Reg. 21. 1. Paral. 10. 13.
8. & Act. 16. Hoc interim notandum, quod
noster Latinus, Mulier Pythoneum habens venit, &
29. quod Græcè est: ἑργασίωτος, ἡνίκα
in ventre demonem habens, qui per se eum dicitur
let. Et rectè; nam etiam Plutarchus alibi adnotat
πυθωνία suo tempore vocatum, quem olim ἑργασίωτος
dicitur. Atqui de Pherecyde Pythagoræ magi-
stro vide supra cap. 2. num. 28.

CAP. XXIX.

370. Mortuos quidem ex viuis effici con- stat, &c.] Titulum huic capiti, maioris elucidationis gra- tia, à priori disuncto, damus: Ad argumenta Plato- nis responso. Atqui refellit imprimis argumentum il- lud Platoni: Mortuos ex viuis effici, ergo & ex mortuis viuos; quod ille in Phedone probare nititur ex regula illa Philosophica: contrarium ex contrario fieri. Verum etiam eam impugnat exemplis manifestis Auctoris. Sunt autem voces Terullianicae: alternant, vi- fualitatis, obtrudi.

371. Hæc & Albinus Platoni suo veritus, &c.] Vera est hæc phrasîs, veritus cum Datio, Ciceroni ta- men visitata, quum 4. Academ. dixit: Vos autem mihi certumini. Atqui Albinus, cuius etiã meminit cap. pra- ced. Platoni magistri sui, uti loquitur Auctor, scri- pta interpretatus, scripsit: Hæc quædam Dogmata Pla- tonis, & alterum librum de Ordine librorum eiusdem; qui Græcè existant Romæ in Vaticano, & Venetijs ad S. Antonium.

CAP. XXX.

372. Quid autem ad cetera respõdebimus, &c.] Capiti hoc, quum sit eiusdem argumenti cum precedenti, nunc titulo opus non habet; attamen hunc addimus: Quod alioqui semper vnum fuisse oporteat ho- minum numerum. Cuius tamen contrarium multis argumentis probat Auctor.

373. dum aborigines, vel vagi, vel extiores, vel gloriosi quique occupant terras, &c.] Aborigines vocari, qui primi in quaque regione sunt orti, notum est; de reliquis, similiter Auctor supra Tom. 1. l. de Pallio, cap. 2. Transiit ad uere redundantium gentium examina; Scythæ exuberant in Perlas (pro quo hic Parthicas; non eadem esse ibi diximus n. 34.) Phœnices in Afri- cam eruant; Romanos Phryges pariunt: Sic & Herculeæ posteritas (Menidæ nempe) qui Temeno pariter Peloponnesum occupando producant. Sic & Iones Nilii comites (quos rectè hic Athenienses vocat) Asiã nouis vrbibus instruunt. De quibus om- nibus ibi latius num. 34. 35. 38. & 39.

374. quas μετακίνας appellant.] Sive μετακίνας legas cum vulgato excusis, sive μετακίνας cum Gagnæo in margine, perinde est: nam utraque vox pro migratio- nibus, seu coloniis, classicis Auctoribus visitata est. At- qui facit etiam huic illud dictæ, l. de Pall. ut inde velut ex furculis & propaginibus populi de populis, vrbes de vrbibus, per vbique orbis pangerentur.

375. Reuera lues, & fames, & bella, & voragi- nes ciuitatum, &c. tamquam tonsura insolescentis generis humani.] Simile phrasî ubi supra dixit: Denique si quid mare diluit, cælum textit; terra subduxit; gladius detondit. Vbi voragines ciui- tatum & insularum multas recenset Auctor, quem ad- modum etiam Apolog. cap. 40.

376. post mille annos.] Adluit ad mille anno- rum iter, quod Plato recenset post hanc vitam, Dialogo 10. de Repub. & in Phædro; quos quum hic tamquam fabulas refutat Auctor, mirum est quomodo postea in Millenariorum paradoxon incidit, de quo inter Prolego- mena latius. Atqui sunt hic voces rursum & phrasès Terullianicae, supparetur, erogatum, absumi periclitetur, pariallet, & commcatus; de quibus alibi superius latius. Hic damtaxat adiciam locos similes lib. adu. Phœcean: in isto commcatur, & lib. adu. Gnostico: nec per hunc commcaturum vitæ; nouè etiam di-

xit: miliario tempori, pro mille annorum, sicut etiam cap. sequ. miliarij æui.

CAP. XXXI.

377. Iam verò si ex mortuis viui, &c.] Idem etiã hoc capite censuratur Platoni paradoxon, hoc argumento: Quod alioqui oporteret singulas Animas in sin- gula corpora reuerti, eadem ætate, in eadem cor- poris aut ingeniorum proprietate. Cuius tamè con- trarium ipse Pythagoras in se conuincit, per μεταμύθη- σιν tot variorum ingeniorum.

378. Porrò si & binæ & trinæ & quinæ, &c.] que vno vtero resumuntur, &c.] Vel hinc patet supra nos rectè emendasse cap. 6. num. 90. sed bina & trina, ubi etiam quinionis filiorum meminit, num. 91.

379. Et hoc autem modo primordij forma si- gnatur, &c.] Gagnæus in prima aditione: singularur; que fortassis vox retineri posset, quum similiter supra ali- cubi dixerit: singulario motu; ac si velit dicere, singu- la, id est, vna, monstratur. Est autem paulopost locus cor- ruptus, cui sine MS. cod. mederi non licuit: Sed etfi eæ- dem semper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas eadem, licet non flatorum (quid hic quis? flatorum, nisi forrè accipiatur pro flatum, id est animarum?) tamen quoque, fortes caam (ne- que hic quid sibi velit intelligo, nisi forrè casuum legen- dum sit, sed nec hoc satisfacit) vel ingeniorum & stu- diorum, & adiectionum (forrè: actionum) pristinas proprietates secum referre deberent. Lego autem mox: qua ignorata & ibi reuertuntur, pro: quia.

380. Pythagoras contra nec edendis vt anima- libus abstinet.] Cur ab animalibus abstineret Py- thagoras, alibi causam reddit Auctor supra Tom. 1. Apol. cap. 48. ne forrè bubulam quis de aliquo Proauo suo obsonet. Huc pertinet etiam illud B. Hieronymi lib. 2. aduers. Iouinian. Et probabo, non Empedocles & Pythagoras nos dogma pectari, qui propter μεταμύθησιν, omne quod mouetur & vitis, edendum non putant. Quod Lactant. lib. 3. cap. 19. mirius interpretatus, dicit hanc animarum in corpora transmigrationem ab eo inuentam, vt veteret homines animalibus vesci. Ex quo proinde constat à Pythagora non solum introductam μεταμύθησιν, de qua mox, sed etiam μετενομή- τωσιν, de qua cap. sequ. latius. Porrò etiam hic castigauimus: Ethalides, pro: Ephalides, uti supra num. 361. & Hermotimus, pro: Hermippus, sicuti supra n. 364.

381. Fabam quoque in pabulis communibus inruerat.] Causã reddit Suidas, cur fabis non vteretur Pythagoras, quod flatus ea sint, & facultatis animalis maxime participes; que certè alijs verisimilior est, quas reddunt alijs rationibus. Addit præterea Auctor: quod ne per fabalia quidè transfundum discipulis suis tradidit. Quod vsque adeo verum esse adstruit Suidas, vt quum incensa domo persequerentur cum sui hostes, ubi ad agrum fabis plenum venisset, quiescens ingulatus sit.

382. & μεταμύθησιν.] Castigari haud dubie de- bet μεταμύθησιν; nam præter Græcam etymologiam, etiam infra semel cap. 34. & cap. 35. ter legitur: Me- tempsychois, voce Græca in Latinam translata colo- niã. Vbi pulchrè Auctor: Sed enim Metempsychois illorum reuocatio est Animæ iam pridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. B. Augustinus vnica voce: transanimationem dicere maluit. Impugnatur autem hæc absurditas vel à Plutarcho lib. 2. de esu carn- quare nihil mirum si & ab Auctore, & ab alijs Patri- bus plerisque. Vide Iren. lib. 2. cap. 58. & sequ. Lactant.

lib. 3. cap. 18. ac 19. & lib. 7. cap. 23. Gregor. Nyssen. lib. de Homine, Philos. lib. 2. cap. 8. & lib. de An. ac resurr. Hieron. epist. 59. ad Avitum, August. de Ciuit. Dei, lib. 10. cap. 30. Epiphani. aduers. Manich. her. 66. & Chrysof. hom. quadam in 12. cap. Ioan. Item à Tariano aduers. Genes, Origen. lib. contra Celsum, Ambros. lib. contra Platonem, citato ab August. lib. 2. contra Iulian. & Cyrill. contra Iulian. lib. 7.

383. quasi non & Scythæ & Indi philosophentur.] De Scythis ita supra Tomo 1. lib. de Pallio, cap. 5. An aliter mutauit Anacharis, quum regno Scythiæ Philosophiam præuertit: ubi vide Adnot. nostrarum num. 95. De Indorum verò Gymnosophis infra lib. 1. adu. Marc. Celebrem autem facundia fuisse significat mox Auctor & Platonem, & Nestorem.

CAP. XXXII.

384. Sed enim Empedocles, &c.] Capitis huius titulum veterem retinimus, omisso Metempsychosi, de qua hic non tractat: Aduersus Pythagoræ & Empedoclis opiniones de Metempsychosi. Quam rectè Pythagoræ etiã adscribi ab Auctore, præterquam quòd mox adnotari num. 380. manifestum sit supra Tom. 1. Apolog. cap. 48. ubi dicit: Age iam, si qui Philosophus asseruerit, ut ait Laberius, de sententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere. Sic etiam Aristoteles lib. 1. de Anim. cap. 3. sub finem fabulas Pythagoricas vocat, ut dicatur queuis anima sine ullo discrimine quoduis corpus ingredi. Nec ab similit. B. Hieron. locis modò citatis, & ipse Diogenes Laërtius. Vnde & eundem errorem desumpsit Plato, tum in Phædro, tum lib. ult. de Republ. quare rectè etiam illi adscribitur à B. Gregor. Nyssen. lib. 2. Philos. cap. 7. A quibus dissensisse addit cap. sequ. Iamblichum, & B. August. Porphyrium; quippe qui non nisi homines ex hominibus fieri voluerint. Aduersus autem istam scripsisse censentur idè Patres, qui supra, & insuper B. Iustinus Martyr lib. adu. Tryphonem.

385. quia se Deum delirarat, &c.] Huc pertinet illud Suidæ in Pythagoram & Empedoclem: Empedoclem quoque Agrigentinum, hanc complexum fuisse tradunt sapientiam (aut potius insipientiam.) Nam illud: Valet, ego verò sum Deus immortalis, non iam mortalis, &c.: iam aliquando fui puella & puer, & bis Olympia è bellariis immolatus; eius sunt qui Pythagoram disciplinam prober. Quinetiam Clem. Alexandr. Strom. lib. 3. eiusdem farinae versus Empedoclis citat:

Mortua nam ex viuic fecit, mutansque vicissim. 386. thamnus & piscis fui, inquit, &c.] Vox thamnus in Latinam hic ab Auctore transfertur coloniam, ex Græca θάμνος, quæ fruticem significat. Atque adeò ad Empedoclem rectè refert Scholiastes illud B. Gregor. Nyssen. lib. de An. & resurr. A. y verò etiam ad frutices huiusmodi deliramentum extendunt, ut etiam arborem, ac ligneam Anima vitam convenientem atque accommodatam esse putet. Addit B. Hieron. epist. ad Avitum, non solum quadrupedum, sed & piscium corpora esse timenda.

387. cur non magis & pepo tam infulsus.] similit. infra lib. 4. adu. Marcion. & non magis pepo, quem cordis loco Marcion habuit: ubi de hoc latius, sicuti de chamæleonte supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3. num. 49. & de Empedocle in Ethnam præcipitato, ibidem cap. 4. num. 83. ac hoc ipso lib. cap. 3. num. 50. atque de proverbiali formula: æstiuæ cœna post assium, in Prilegomenis nostris.

388. Viderint thamni licebit, & lapathi.] Sic etiam coniectura Latini, pro: lapti, ut rideat Auctor Empedoclis stultitiam hisce nominibus; qui eiusmodi fructibus se maluerit olim fuisse, quam vel animal, vel plantam aliquam nobiliorem. Thamnus enim non modo fructibus genere, sed rubum vilissimum significat susculacem, quæ vestimentis haret; sicuti etiam haud dubie lapathi nominibus plus satis notus.

389. etiam si secundum Philosophos et elementis substantiis conferretur, &c.] De his Philosophorum sententiis vide supra num. 64. & infra 70. & 117. 118. 119. ac 120. Constat autem contrariam opinionem ex contrariis corporibus, in qua non transmutare volunt.

390. Igni quidem ea quæ riget; colubras, salamandras.] Rectè id Auctor; quia supra teste lib. 12. Etymol. cap. 4. omnes serpentes naturæ sunt. Inter serpentes autem genera enumerat ipsæ colubras, stilliones, salamandras, quorum Salamandra, etiam Plinio consentiente lib. 10. cap. 67. ignem extinguit, & pròinde rectè igni contraria dicitur. Chamæleontem autem, cum locullis & piluliculis, siccitatibus gaudere, vel serpe Iulianus indicat, qui terrigenam vocat, & quod non est ab Auctore non adnotatum, etiam sanguine vocat.

391. Item contraria sanguini, &c.] Iam nota sanguine carere, & pisces plerumque etiam hinc statur lib. 11. cap. 3. Atqui phrasid est Tertullianus, iorem piscium centum, sicuti & paulipsum eis de sua translatione conferte.

392. Spiritui verò contraria, &c.] De his cap. 10. num. 127. 128. 129.

393. Item aëri contraria, &c.] Sub terra aqua viuentium, res (inquit Auctor) magis quoniam noueris. Sic enim lego cum Gagnæ, pro: uolentius substituit: nouerim. Neque enim aliquando Plinius nominat.

394. Item contraria lumini, &c. ut talia sperugines noctuas.] Vespertiginem vocat Plinius non semel vespertilionem.

395. Ceterum si & atomos Epicuri tenent, & numeros Pythagoræ viderem, &c.] De Epicuri constituentis animam ex Atomis, supra num. 71. Numeros Pythagoræ rectè adnotat, uti scribit Nyssen. lib. Philos. 2. c. 1. Pythagoræ numerum definit, seipsum mouentem numerum, etiam quam opinionem ibidem late descript cap. 4. Epiphani. lib. 1. cap. 1. & Auctor supra lib. adu. Valentin. & 8. Tetradem illam Valentinianorum Atomis Pythagoricam vocat. Atqui de Ideis Platonicis supra num. 238.

396. & Entelechias Aristotelis.] De Entelechias Aristotelis supra aliquid adnotatum num. 62. & supra De eadem sic Nyssen. lib. cap. 1. Aristoteles quædam corporis organici naturalis potestatem vitam habentem, & τὸ ἐντέλειαν dixit: quam etiam latius impugnat cap. 1. Locum ad quem adducit, habetur lib. 2. de Anima, in fine: Animam igitur ἐντέλειαν quandam esse, quæ hisce que diximus innotescit. Quam vocem Cicero lib. Tuscul. quæst. continuatam & perennem motum præterit, plerique, perfectionem. Etiam Epiphani. in Compend. fid. cath. utrumque verò Latine in Epiphani. Iust. Mart. Vnde magna est orta controuersia inter Aristotelem an ἐντέλειαν scripserit Aristoteles, que perfectionem proprie sonat, an verò ἐντέλειαν, que vitam magis proprie sonat.

remens motionem significat. Primum autem legatur, & apud Aristotelem, & apud Ciceronem, perinde esse, iam dudum adnotavit Beroaldus, cui ego consentio; maxime quum perennitas, quod & $\epsilon\delta\epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon\iota\alpha$ significat, non sit aliud, quam quedam perfectio; & utrumque vocabulum aque nouum sit, ab Aristotele recens compositum, utraque etiam interpretatio cum sententia Aristotelis consistet. Porro sunt etiam hic phrasæ vocæque Tertullianicae: respui haberet, substantiui status, & diuersitatem committit, de quibus omnibus alicubi supra.

397. Quomodo igitur illa Anima, &c.] Pulcherrime absurditatem huius paradoxi Auctor prosequitur ex diuersitate ciborum; si dicitur homo mutari in aquilam, anguillam, capram, coturnicem, vulsum, aut leonem; quantum appareret, nominatim adludens ad hunc Platonis lib. ult. de Republ. Agamemnonis Animam elegisse aquilam, Atia vero leonem cooptasse.

398. Ipsius Animæ humanæ quisquis modus, &c.] Tertio consutat hunc errorem ex absurditate de mensura corporum diuersa in amplioribus, & longe minoribus corporibus; si dicamus hominem transmutari in elephantem, aut in culicem. Huc pertinet illud Iustini Martyris hystor. & respons. cap. 20. ubi dicens; Adæo (inquit) ut quomam Athenis docuerit Plato, postea formice perueniret laborem.

399. Numquid ergo demutabitur, &c.] Quæritur rationem addit: quod nec demutari possit anima; nec non sit ipsa; nec permanere in statu, quia contraria non capit.

400. $\mu\epsilon\tau\epsilon\sigma\tau\omega\mu\alpha\tau\omega\sigma\iota\varsigma$.] Græcam vocem hic retinuit, quæ in intro huius capituli, tanquam Latina esset, Metempsychosis ponitur; quæ quum corporum transmigratiōnem significet, ipse his verbis eam ibidem circumscriptit: præiudicationem, bestias ex hominibus, & homines ex bestiis, reuoluentem.

401. Nam etiam quidam homines bestiis adæquantur, &c.] Etiam quædam adfert rationem, quod etiam adæquantur bestiis homines, per quam similitudinem fuerunt Philosophi qui Pythagoram excusarent, non tamen propterea ex rapacibus miluosis fieri; & sic de ceteris, uti cætebat Plato. Aliud enim esse substantiam, aliud naturam substantiæ.

402. Adsimilatus est (inquit) homo irrationalibus iumentis.] Prorsus lego: Adsimilatus, pro Adsimilatus; nam Græcè est $\epsilon\sigma\mu\iota\lambda\omega\tau\omega\varsigma$. Noster autem Interpres ad verbum potius transtulit, Insuperabilibus, quam Auctor: irrationalibus; nam Græcè est $\alpha\iota\sigma\chi\eta\tau\omega\varsigma$. Atqui rursum vox est Tertullianica: paritate.

CAP. XXXIII.

403. Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, &c.] Hinc capiti, à precedenti separato ob prolixitatem, hanc inscriptionem datus: Quod frustra iudicij nomine vindicetur hoc dogma. Adludit autem omnino hic ad Platonem, qui in Phedone & alibi non semel, ob merita bona vel mala adfirmat detradi Animam in corpora facta aut proba. Quem admodum etiam Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom. in hæc verba: Animam enim quæ est diuina, in hunc mundum deducunt tanquam in locum supplicij. Oportet autem animas in corpore inuisis expiari; ex eorum sententia. B. Hieronymus etiam epist. ad Autun, similem Origenis sententiam ex Platone desumptam dicit. Quam latiss. 23. argumentis impugnat B. Cyrill. Alexandr. lib. 1. Comment. in illud Ioann. illuminat omnes homines venientes in hunc mun-

dum; quod ille ad dictam suam sententiam detorquebat. Rursus autem voces Tertullianicæ: occifortis; famulantiis; dispungentur; &: verterit, ac vertit, absoluitur.

404. quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens, &c.] Videtur adludere ad hæc verba, Asclepij Dial. 10. Hermis Trismegisti: Quum fuerit Anima à corpore facta discessio, tunc arbitrium examénque meriti eius transiliet in summi demonis potestatem; sique eam, quum piam iustamque prauiderit, in sui competentibus locis manere permittet. Sin autem delictorum illitum maculis vitis que oblitæ viderit, desuper ad ima decurbar, & c. ut in hoc oblit anima eternitas, quod sit immortalis sententia aterna iudicio subiugata. Atqui iterum legitur cum Gagno: volo iudicij utique diuini iustitia, &c. recensere; pro eo quod substitutum fuit: recense.

405. quod condimentis Apicianis.] Intelligit pecus macello destinatum, in quod illi homicidam transmutari volunt. Atqui de hisce vide supra Adnot. nostras Tomo 1. lib. de Pallio, cap. 5. de Apicio, num. 110. de mensis Ciceronianis, num. 101. & de lancibus Syllanis, num. 102.

406. Namque illa sicarium, &c.] Varia exprimit ficariorum supplicia, quibus vruntur aduersus eos humana iudicia; quippe quæ eos damnant ad feras, vltimum gladium, ignem, patibula, viuicombustia (en rursus vocem Tertullianicam) culleos, vncos, scopolos; & insuper sepultura puniunt, id est: priuant; siue autem legas: Perinde qui, cum vulgatis; siue cum Gagno: Profunde, non refert.

407. Pauum se meminerat Homerus Ennio somniante.] Quum non essent Ennij poemata, fides sit penes Auctorem. Repetit id ipsum cap. sequ. his verbis: quo perinde in pauone tunderetur Homerus; & rursus infra l. de Resurr. car. cap. 1. Homerus in pauu. ubi vide Adnotationes nostras, num. 7. Sæpissime autem ab illo celebratum Homerum testis est Suidas.

408. quod animal indues viro iusto Deioeca, &c.] Ita hunc locum castigauimus, ex Pauli Leopardi emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat: De loco, qui citat in hanc rem Herodotum l. 1. De Didone autem vide supra Tom. 1. Apolog. cap. ult. num. 622. Rursus autem reperitur hic disipunctio vitæ, pro morte, sicuti etiam lib. de Testim. Anima, cap. 4. Atqui lego paulopost: ò iudicia, &c. mendiciora, pro: mendaciora; ex castigatione Ioann. Harrisij Angli, tum quod sensus totius loci antecedentis id exigit, tum quod eadem voce aduerbialiter vratur supra Tom. 1. l. de Pall. cap. 5. credo ne mendicius patre cœnasset.

409. Deus itaque iudicabit plenius, &c.] Similis prorsus locus est supra Apolog. cap. 48. De reuerfione autem animarum in sua corpora, latè tractatur lib. de Resurr. carnis.

CAP. XXXIII.

410. Nulla quidem ad hodiernum, &c.] Titulum huius capituli sic adauximus: Aduersus opinionem similem Simonis hæretici de sua Helena. De cuius reliquis hæresibus vide supra lib. de Prescrip. adu. hæ. c. 46. hæ. 1. num. 301.

411. Nam & Simon Samarites, &c.] Ad verbum ferè hæc omnia desumpta sunt ex B. Iren. lib. 1. c. 20. quod Lectorem remitto, prolixitatis vitanda gratia; exceptis iis quæ ad explicationem huius loci faciunt.

412. Helenen quandam Tyriam, &c.] Tum hæc, tum c. sequ. Helenen, siue Helenam retinuiimus; tum quod Simon ille Magus hanc eandem fuisse diceret Hele-

nam Troianam illam; tum quod etiam sic appelleretur à B. Iustino Martyre Apolog. 2. & post eum ab Euf. Greco hist. Eccles. lib. 2. cap. 12. seu 13. B. Hieron. epist. ad Cresphontem advers. Pelag. Epiph. her. 21. non semel, Theodor. heret. fabul. lib. 1. & Damasc. lib. de heres. Apud Iren. variant codices, quamquam plures Selenen legat, quomodo etià B. August. l. de heres. Rufinus versione sua Eusebij. Cyrillus alicubi, & ante omnes hos Clemes Papa in Recognit. vbi à Luna, quae Græcè σελήνη dicitur, appellatam vult. & crissimile itaque est, utroque nomine appellatam.

413. illam verò iniectioem suam primà, &c.] Clarus B. Iustin. Martyr: primam quandam mentem seu intelligentiam, Iren. mentis conceptionem matrem omnium, per quam initio mente concepit angelos facere & archangelos. Sicuti vicissim illud: huius eam propositi compotem, &c. facit ad Iren. intellectum. Ex illo autem, ommissa negandi particula: non; lego: Ab his perinde animo retentam; vbi animo, dixit Auctor, quod ille: per invidiam.

414. exitiosil. Priamo & Stesichori postea oculis, &c.] De Helena Troiani belli face Priamo exitiosil. scribunt historici omnes. Stesichori fabulà verò (quam etiam ex Iren. desumpsit Auctor) adtingunt vti ante me adnotavit Fen-ardentius Horat. Ode 17. Lucian. l. ver. hist. & Philostratus l. 6. de vita. Apollon. Atqui illud quod paulo prius Iren. habet, & hic auctor: in Samaria verò pattem gesserit, ad id pertinet, quod, quò in Indaa quasi filius apparuisset, (vaporè se eundem cum filio Dei faciens) in Samaria se summum pattem dixerit. Reliqua de mille nauibus ante Troiam, Menelao Helenam repetente, de decennij praelio; omnibus nota sunt.

CAP. XXXV.

415. Sed non tibi soli Metempsychosis, &c.] Etiam hic ad titulum veterem huius capitis: Aduersus Carpocratis heresin; adiecit: de Animarum re- corporacione. Est autem etiam hic ad verbum imitatus Irenaeum lib. 1. cap. 24. & eumque postea Epiphani. her. 27. Atqui de Reliquis eius erroribus vide supra l. de Prescrip. advers. heret. cap. 48. her. 9. num. 31. & apud dictos Auctores ac Euseb. nefanda eorum sacrificia.

416. pariter Magus.] Vno verbo dixit quod Iustin. Iren. de Carpocrate & eius discipulis, ac post eum Euseb. hist. Eccles. lib. 4. cap. 7. & Epiphani. Artes enim (inquit) magicas operantur ipsi & incantaciones, philtrea quoque & ποτήρια (id est amatoria, vti Interpretes Eusebij verunt) & paredros (sive assessores) & eniropompos (id est somnia emittentes) & reliqua malignaciones, seu, sicuti Interpretes Epiphaniij, praestigias. Quod hic adiecit ad maiorem Irenaei intellectum.

417. pariter fornicarius, &c.] Hoc addit Auctor: quoniam, iuxta Irenaeum, Marcellina qua Romam sub Antonico venit, quoniam esset huius doctrina, multos exterminavit. Quod ipsum repetit Epiphanius, addens eos in luxu degere, & omnia ad corporis voluptatem operari solere; vsque adeo ut Euseb. istius potissimum discipulis Gnostice impulerit suspicionem illam, quam de Christianis omnibus ipsorum causa conceperat ethnici, de stupris promiscuis, & execrando infanticidio; à quibus criminibus latius supra in Apologetico sese defendit Tertullianus. Sunt autem hic etiam voces Tertullianicae: rato fieri, expunctis, vite huius commeatu.

418. donec exsoluat nouissimū quadrantē, &c.] Carpocratianos hac scriptura Matth. 5. abusos, etiam Iren. & Epiphanius scribunt. Cuius posterioris Interpretes, signifi-

cantius reddidit vocem Graecam τέρδιος, exsoluere quam alij: reddere; quomodo etiam non hic modo, sed etiam supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. 7. Tertullian. Cypranus ac B. Hieronymus locis infra citatis num. 414. vbi de paulo latius.

419. Nam & ethnicus homo, &c.] Hanc primam interpretationem de aduersario, cuius ibidem fit mentionem ethnico homine, longe aliam quam Carpocratius habet etiam Auctor supra lib. de Orat.

420. orate pro maledicibus vos.] Sive Mat. 5. sive Luc. 6. hanc scripturam inspicimus, hic etiam pro suo more non diligenter animaduertit ad verba ipsa, quae leguntur utrobique, orate pro calumniatoribus vos, & apud Luc. additur: benedicite maledicentibus vos; quod ipsum etiam supra citauit Tom. 2. lib. de Orat. cap. 16. ac lib. de Patientia, cap. 6. legens ibidem quod habet partim etiam Matthaeus: orate pro perfectioribus vestris.

421. Tum si in diabolum transfertur aduer- rij mentio, &c.] Ad verbum ferè locum hunc descripsit B. Hieron. Epist. ad Demetriad. de virginitate. Quia (inquit) secundo post baptismum gradum, in peccatum cum aduersario tuo, dicens: Renuntia diabolo & saeculo tuo, & pompae eius, & praeputiis; serua factus quod pepigisti, & esto constantis; Et ubique custodias (pro quo Auctor: hac eccl. sententia, obseruatio sponsonis; sic enim lego cum supra: obseruatione) cum aduersario tuo, dum via huius saeculi, ne forte tradat te iudici; & nec aliquid usurpasse conuincat, tradarique non potest, qui & ipse est inimicus & vindex, & mutator certem & in tenebras exteriores, & non inderunt nisi soluas nouissimam quadrantem, id est numerum quodque delictum, quia & pro satisfactionem reddidit sumus in die iudicij. Quomodo rectè interpretatur illud: Esto constantis; partim cum illo initium. Atqui facit hic locus contra epiphaniolos volunt in baptismo admittere Renuntiationem monias; de quarum antiquitate vide Adnotat. ad dictum lib. de Orat. supra num. 1.

422. sicuti cum legitimis sanctorum criminatorem.] Locis ad quem alludit, videtur esse Auctor. Hic est accusator, & τῶν ὁσῶν, fratrum nostrorum, quo paraphrasticas: sanctorum criminatorem, quia & fratres & sancti Christiani dicuntur, tribus id supra ostensum est Tom. 1. Apolog. cap. 2. sanctis patet ex Apostolo Pauloy Cor. 14. Epiph. l. 4. & 1. Thess. 3.

423. & de ipso etiam nomine diaboli torem.] Similiter infra lib. 5. aduers. Marc. Epiphanius: creatori: fortassis detulit aliquam Dei lapsum intentionem. Et rectè δὴ διάβολος eum Graecè creatorem, accusatorem, calumniatorem significat.

424. nisi modico quoque delicto mortalis rectionis expenso.] Si modicum quodque delictum mora resurrectionis expendatur, ad expensum soluat (quod ipsum repetitur infra cap. 10.) expensio cit hoc interpretatio pro purgatione animarum post vitam, à modicis quibuscumque delictis, atque ad vitam pro Purgatorio; cui similes sunt loci apud B. Cyrill. cap. 52. ad Antonian. & lib. de laude Mart. ac apertius Testim. 3. cap. 57. dum fidelem emendari & reformari hac ipsa scriptura probat, ac Psal. 88. ac 116. et Malach. 4. Locis etiam expressos B. Hieron. & Ambrosij in huius loco

TERTULI
Cum Annota
PAMEL
A. V.
36.

sentiam adnotauimus, ad dictam epist. 52. n. 59. ubi etiam late de igne purgante tractauimus.

425. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi, &c.] Ironia est, qua ridet interpretatione Harpocrationis; & etiam accipitur vox: Specto, pro timeo: sicuti supra non semel; tanquam si timeret ne posset respondere argumentis propositis.

426. Et si vultis audire, &c.] Rursum hic paraphrasticis transulit audire, pro eo quod Græcè est *ἑκείνου*, quod est, recipere.

427. Et ecce ego mittam vobis Heliam Thebiten. Quum etiam B. Cyrill. Alexandr. in Ioan. libr. 1. cap. 24. de Thebite loqui dicat Malachiam Prophetam, videtur olim in adit. 70. etiam lecta fuisse vox: Thebiten. Fuisse autem Thebiten Heliam, patet non vni scriptura loco. Sive legas Heliam cum aspiratione, sive ut quidam Eliam, cum hic tum ubique, perinde est; hoc vnum animaduertit, in veteri Testamento ubique & Græcè & Latine cum aspiratione legi, secus in nouo. Atqui de Helie translatione infra latius cap. 50. num. 564.

428. Sed quomodo Helias Ioannes? &c.] Similiter profus locos hos scriptura interpretatur B. August. Tract. 4. in Ioan. cap. 1. & lib. 5. de Trinit. cap. 14. Qui interim neutriubi legit illud: coram populo, quod Auctori proinde peculiare est. Posteriori vero loco etiam interpretatur spiritum Helie, pro: spiritum Mosci, sicut hic Auctor, qui vna voce translatur spiritum Mosci dicit, eo quod Num. 11. dicitur auferri à Mose, & dari 70. senioribus.

CAP. XXXVI.

429. In has questiones inde opinor excessimus, &c.] Partem veteris tituli huius capituli retinimus: De lexu Animæ & carnis. Atqui etiam hoc pertinet ad paradoxon Auctoris, quasi dependens ex altero quod supra profectus est cap. 25. 26. & 27. de Anima in vtero feminata pariter cum carne. Certe huius argumenti contrarium bis adfirmat B. August. lib. 1. de Anima, & eius origine, aduers. Vincent. cap. 18. & Cyrill. quoque Hierosol. Catechesi secunda.

430. propter æmulas Scilicet opiniones, &c. & illum sermonem Platonis vternosum.] Videtur respicere ad illas opiniones Philosophorum & hereticorum, de quibus supra cap. 23. & 25. ac Platonis vternosum sermonem, quo dixit discentias reminiscencias, veluti ex vterno somno profectas; de quo c. 25. aut veterem sermonem apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu; ut vternosum pro veteri accipiat.

431. quoniam & Apelles, non pictor, sed hereticus, &c.] Istud eiusdem farinae est cum eo quod supra cap. 23. dixit Apellem referre, sollicitas Animas de supercaelestibus, de quo ibi latius num. 298. quia si id verum est, consequitur etiam ante corpora constitutas Animas, & proinde tam viriles quam muliebres. De Philomene verò eius scorto, vide supra, sicuti & de aliis eius heresibus lib. de Prescrip. adu. her. cap. 51. heresi 19. num. 324. De illis denique qui Animam post partum carni superducunt, vide supra cap. 25.

432. qua lineas duxerit.] Quia pictoris mentionem paulopræ fecit, etiam hanc prouerbialem formulam ab illis desumpsit, de qua inter nostra Prolegomena latius.

433. Ceterum & ipsam Dei adflatu animaflet, &c.] Ad hunc locum videtur respondere B. August.

loco paulo prius citato, quum ait: Qui propaginem adferunt Animarum, hinc se putant inuictus suam muuere sententiam; quia, quum scriptum sit detraxisse Deum costam de latere viri, eamque adificasse in mulierem, non est additum, quod in eum faciem sufflauerit spiritum vitæ; idco (inquunt) quia de viro iam fuerat animata, pro quo dixit Auctor: animal iam & ipsa. Verum respondet, nihil per hoc eorum sententiam adiuuari. Si enim (inquit) scriptum esset, In sufflauerit flatum vitæ in faciem mulieris, nec sic esset consequens, ut non propagaretur ex parentibus Anima, nisi etiam de filio hoc scriptum reperiretur. Quia verò tacitum est, occultatum est, non negatum neque adfirmatum.

CAP. XXXVII.

434. Omnem autem hominis, &c.] Caput hoc titulum habebat: De ætate carnis & Animæ; nos verò putamus substituendum: De incremento Animæ. Nā de hoc Auctoris paradoxo sic loquitur B. August. lib. 10. de Gen. ad lit. cap. ult. Nuluit tamen Tertullianus Animam crescere substantia sicut corpus; adferens etiam timoris sui causam, ne etiam substantia decrescere dicatur (inquit) atque ita & defectura credatur. Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam vult de semine exiguo equari corporis quantitati.

435. aliqua vtiq; potestas diuinæ voluntatis ministra modulatur, &c.] Quæ sit hæc potestas, paulopost explicat, quum dicit: nos officia diuina (id est, phrasi Inreconsultorum, ministros Dei) angelos credimus. Facit itaque locus iste ad confirmationem dogmatis Catholici, de angelis peculiaribus homini cuique deputatis, de quibus est elegans B. Hieron. sententia in illud Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem patris mei. Magna (inquit) dignitas Animarum, ut vnaquaque habeat ab ortu nascituræ, in custodiam sui angelum deputatum. De iisdem existat qu. 30. apud Iustin. Mart. lib. 2. Quæst. & respons. & idipsum adfirmant BB. Hilar. in Psal. 133. Basil. in Psal. 48. & alibi; August. Soliloqu. cap. 27. Eodem pertinet quod inter opera B. Cypriani, Prologo Operis de Cardin. Christi operibus, vocentur angeli salutis nostræ ministeriales, & quod Rufinus in expos. Symboli scribit, ab initio præfictas quasdam virtutum celestium potestates, quibus rogeretur & dispenseretur mortaliū genus. Vide etiam Orig. hom. 13. ac 35. in Luc. & hom. 11. in Numeros.

436. etiam Romana superstitio Deam finxit Alemonam.] De Alemona vide Gyraldum de Diis gentium. De aliis tribus (sicuti etiam ante me adnotauit Turneb. Aduers. lib. 18. cap. 34.) in hæc verba Gellius: Dux Parca à Latinis, vna à partu noni mensis, Nona, ab enixu decimi mensis, Decima dicebatur. Accedebat tertia, que Parca dicebatur, quasi parta, mutato t, in c. Eam hic Auctor Partulam vocat, quod partum gubernet. Porro de Lucina infra latius cap. 39. n. 447. sicuti etiam de fatorum inscriptione, ibidem num. 449.

437. Nam & Moyli lex, &c.] Adludit ad Exod. cap. 21. iuxta lectionem 70. Si percusserint mulierem in ventre habentem, & egressus fuerit infans eius non figuratus; damno damnatus erit, secundum quod composuerit vir mulieris, & dabit cum postulatione. Si autem figuratus fuerit, dabit animam pro anima. Auctor interim vocem illam: *ἡ ἐκκοιτισσοῦ*, aliter circumloquendo interpretatur quam figuratum, nempe cui iam vitæ & mortis status deputatur, idque conformiter Theologis Doctoribus, qui homicidium in abortu non adscribunt, nisi

postquam animatus fuerit fetus. Recte autem abortum vocat Auctor, quia (teste Nonio) abortus dicitur in primis illis mensibus, abortus prope tempus pariendi.

438. Legitima natiuitas ferme decimi mensis ingressus est, &c.] Videtur istud Auctor desumpsisse ex Gell. lib. 3. c. 16. ubi tradit: Decemviro in 12. tabulis tradidisse, hominem in 10. no in 11. mensibus nasci. Quod ipsum ante me adnotauit. Reuarius noster ad leg. 12. Tab. cap. ult. De mensium partus numero a mense septimo usque ad undecimum, vide Plin. lib. 7. cap. 5. Quorum septimonia dicit in honore haberi Auctor propter Sabbathum, decimum propter Decalogum: octauum vitalem non esse, quod in octaua futura vite nuptia non erunt.

439. & decuriale numerum, vt exinde reliquorum parentum, &c.] Decurialis, noue ab Auctore, pro denario numero accipitur. Huc autem pertinet quod Athenag. Orat. pro Christianis. decenarius numerum maximum dicit, secundum Pythagoricos, qui & quaternarius sit, & tum arithmeticum numerum, tum musica harmonie & concentus rationes complectatur. Continet enim (vti etiam ante me adnotauit Celsus Rhodig. lib. 12. cap. 14.) numerandi genera vniuersa; numerorum est fons & principium, ex vno, duobus, tribus & quaternario constans.

440. Sed vis eius in qua naturalia peculia, &c.] Locum hunc reperire est apud B. Augusti. loco citato n. 434. ubi castigandus ille, & cum Auctore legendum: Sed vis eius, &c. producitur, pro: Si, &c. producat. Item Et si sic, pro: & sic. Vicissim etiam ex illo legendum in Tertulliano ad finem huius capituli: qua duxerit eam qui agit, pro eo quod erat: aget. Sive autem legatur cum illo: Tunc & splendor ipse perhibetur, sive cum excusis hic codicibus: prouehitur, perinde est. Atque de hoc loco sic Augustinus: Quis hunc crederet, cum isto corde tam disertum esse potuisse? Sed tremenda sunt ista, non ridenda, ad hoc enim nunquam cogere, si aliquid cogitare potuisset, quod sit, & corpus non sit. Quid autem absurdius quam putare, & assam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse, dum tunditur, nisi decrescat ex altera; vel agueri latitudine, nisi crassitudine minuatur? Aut vllum esse corpus manente natura sue quantitate, quod vndique crescat, nisi rarefcat? Quomodo igitur implebitur Anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? quomodo (inquam) implebitur carnem quam viuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animaduertit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo, si cresceret; & non timuit, vt deficeret rarefciendo, cum non cresceret.

CAP. XXXVIII.

441. Quamquam autem & retrò præstruxerimus, &c.] Titulum veterem hoc modo auximus: De pubertate & cibis, quomodo ad Animam pertinere videantur. Adhuc autem ad cap. 20. supra, ubi docuit omnia naturalia Anima ipsi substantiè inesse, id est semper adesse, & tamen per ætatis spatia procedere. Sunt autem rursus voces & phrasæ Tertullianicæ, præstruere, Anima census, & suggestus sensuum.

442. non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, &c. quia Iura ciuilia, &c.] Quia Asclepiadis opera non existant, locum designare non licuit. Atque quod Iura ciuilia à quattodecimo anno agendis rebus adtemperant, etiam supra dixit Auctor lib. de Vel. virgin. cap. 11. num. 100. Fæminas (inquit) à XII. annis, masculum verò à duobus amplius ad nego-

tia mittunt. Reperitur autem similis citatio Iuris ciuilibis supra cap. 6. num. 91. & Tom. 2. lib. 2. ad 7. cap. 8. & 9. num. 51. 52. & 62.

443. Ex omni ligno, inquit, edetis, &c.] Rationali expressit numero, quod Gen. 2. aditione Latine uocatur, & tam Græce quam Hebrææ, & Chaldaicæ, significari legitur numero. Deinde Gen. 9. senuum transferuntur Auctore γόπτος, pro eo quod uetus Interpretes γόπτος, quia utrumque ea vox significat.

444. Auferenda est enim argumentationis callositas, &c.] Videtur respicere ad id quod supra dicitur de Sorano Medico, quod mortalem Animam intellexerit, quia cibis sustineatur. Legimus autem etiam cum Gagneo: tum quod aliud est, natura desiderat pro: tum quod aliud natura desiderat. Sicut etiam rursus voces Tertullianicæ: subtrahendus, gloriandus, tibicinandus. Item: rationalitatem, sensualem, intellectualem, & quibus, sicut etiam de immortalitate Animæ, & Arbitrii libertate, supra cap. 22.

CAP. XXXIX.

445. Que omnia natiuitus animæ coluntur Retinimus veterem huius capituli, quod præstruximus, titulum, Nullam penè Animam immo monio esse, utriusque ethnicorum. Traduntur autem Auctore supra Tom. 1. Apolog. cap. 22. ut 46. et supra lib. cap. 1. num. 12. de Socratis demonio, & iterum infra cap. 57.

446. tota illa puerperij superfluitate hac, partim supra cap. 37. num. 436. partim in quibus, phrasæ uerò iterum Tertullianicæ: demonia candidata.

447. dum in partu Lucinæ & Dianæ, &c.] Lucina ita dicitur (vti supra c. 37. dicitur) quod producat in lucem. Huc pertinet etiam bet D. Augusti. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 12. Lucina parturientibus inuocetur, & illud Tertullianus in libro Lucina ser opem. Cicero enim (si Memmii Lunonem & Dianam fuisse Lucinam appellabit alicubi; pro quo facit commentum & b. c. c. c. c.)

448. dum per totâ hebdomadam Iunonis proponitur, &c.] Tibullus: de Natali Iunonis

Natalis Iuno sanctos cape thuris accensas. Videtur itaque, sicuti Genio, ita etiam Iunoni proponi solere. Sicuti enim (vti mox adnotabit) omnibus Genij deputabantur, ita etiam Iunoni contra quam sentiunt quidam, qui curis Genio, contra Iunones adtribuit volunt. Pro rebus certe Tibullianis Plinij lib. 1. Quum singuli ex semetipsis rationem dicant, Genios Iunoque adstruendo fidei, & Senecæ alicubi: Singulis enim & Genium & Iunonem dederunt.

449. dum vltima die fata scribenda adnotantur.] De hoc sic etiam supra cap. 37. quum & fata in inscribitur. Ad hanc consuetudinem adnotantur Plinij lib. 1. Quum singuli ex semetipsis rationem dicant, Genios Iunoque adstruendo fidei, & Senecæ alicubi: Singulis enim & Genium & Iunonem dederunt.

Talia fecla suis dixerunt currite fuis, Concordes stabili fatum nomine Paræ. Que autem fata scriberetur, indicat hoc uerba B. Augusti de Ciuit. Dei l. 5. c. 9. Omnia enim (inquit) fata scribuntur, immò nulla fata fieri dicimus; quoniam fatum men ubi solet à loquentibus poni, id est, in consuetudine syderis, qua quisque conceptus aut natus est, quoniam ipsa inaniter adferunt, nihil ualere monstrant.

450. Statim Dea factum est.] *Quam hic Auctor Statim Deam vocat, cui sacrabatur prima cōstitutio infantis super terram; B. August. lib. 4. de Civit. Dei, cap. 21. Statilinum Deum vocat hie verbis, quibus tota puerperij supersticio egregie explicatur: Quid opus (inquit) erat parturientibus invocare Lucinam? quid necesserat Opi Dea commendare nascentes? Deo Pargano (sic enim lego, pro Vaticano) vagientes? Dea Cumine tacentes, Dea Rumina sugentes, Deo Statilino stantes? Dea Adeona adentes, Abesna abesentes, Dea Menti, ut bonam haberent mentem; Deo Volumno & Dea Volunta, ut bona vellent; Diis nuptialibus, ut bene coniugarentur; Diis agrestibus, ut fructus uberrimos caperent; & maxime ipsi Dea Fructiferæ: Mari & Bellone, ut bene belligerarent, Dea Victoria ut vincerent, Deo Honorino ut honorarentur, Dea Pecunia ut pecuniosi essent; Deo Esculano & filio eius Agentino, ut haberent æream argentamque pecuniam? Hæsternus ille. Quæ hie sequuntur, ad varia sacrificiorum idololatricorum genera pertinent.*

451. quod dæmonum nomen est.] *Genios non aliud esse quàm dæmonas, supra latè deduxit Auctor Tom. 1. Apolog. c. 32. ubi vide Adnotat. nostras nu. 451. De Geniis autem qui singulis pueris adtribuebantur, præter Auctores citatos paulo ante n. 448. videntur Censorinus de die natali, Pustarchus in Problem. & l. de Animis tranquill. Marcellinus Ammianus hist. lib. 21. Empedocles denique & Menander singulis duos adtribuebant, bonam & malum.*

452. Ceterum (inquit) immundi nascerentur.] *Ceterum, pro aliquo, etiam Tertullianicum est. Est autem pulchra expositio verborum Apostoli Pauli 1. Cor. 7. Nunc autem sancti sumus, id est, ut loquitur Auctor, designati sanctitatis, & per hoc etiam salutis; alioquin (inquit) meminerat Dominicæ definitionis (10. n. 3.) Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei, id est, non erit sanctus. Pulcherrimè sic virtutemque locum concordare facies, vsque adeo ut nihil contra baptismum paruulorum (iuxta quod calumniantur Anabaptistæ) sed potius pro illo faciat; uti etiam adorauimus supra lib. de Baptismo, cap. 18. num. 126. ubi etiam necessitatem baptismi comprobata videre est cap. 12. num. 89. & cap. 13. num. 96. ac 97. Similis est etiam huius loci Paulini expositio apud B. August. lib. 3. De pecc. merit. & remiss. contra Pelag. cap. 12. Illud (inquit) sine dubitatione tenendum, quæcumque illa sanctificatio sit, non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata; nisi Christiana & Ecclesiastica institutione & Sacramentis efficiantur fideles.*

CAP. XL.

453. Ita omnis Anima eousque in Adam censetur, &c.] *Titulum veterem ita locupletauimus: Quomodo caro & Anima peccatric dicatur.*

454. secundum quæ incidere prohibemur, &c.] *Adiudit ad illud Gal. 5. Desideria carnis non perficeris. Caro enim concupiscit aduersus spiritum. Manifesta sunt autem opera carnis, &c. Atqui carnales norantur infamia, 1. Corinth. 3. ubi dicitur: Nōne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?*

455. non tamè (suo nomine caro infamis, &c.] *Ad hunc locum respexisse videtur Petrus Lombardus Sentent. lib. 2. cap. 31. Putauerunt (inquit) quidam secundum Animam trahi originale peccatum, non solum secundum carnem, quia nō solum carnem, sed & Ani-*

nam ex traduce esse arbitrati sunt. Ideoque sicut de corrupta carne caro seminatur; ita etiam de Anima peccatrice Animam peccatricem corruptione originali infectam à progenitibus trahi. Hoc autem (addit idem) fides catholica respuit, & tamquæ veritati aduersum damnat; que non Animas, sed carnem solum, ex traduce esse admittit. Quare id quidem verum est, quod paulo prius dixit Auctor, quod Anima recipiat ignominiam suam ex carnis societate; at hic fallitur, dum Animam potius quàm carnem peccatricem nititur ostendere. Certè contrarium docens B. Ambrosius in cap. 7. ad Romanos; & August. lib. 4. contra Iulian. cap. 4. & 9. verbis ibidem à Lombardo citatis. Atqui noua vox Tertull. peccatela, pro peccato.

456. Aded nulla proprietas hominis in Choico, &c.] *De Choico, id est terreno homine, quem illi à Psychico & Spirituali homine distinguebant, vide supra l. adu. Valentin. c. 26. 29. & 32. Legimus autem cum Latinio: ut instrumentū in officina vitæ, pro: in officia.*

457. Denique sensus delictorum, etiam sine effectibus, imputari solet Animæ, &c.] *Nihil hoc facit ut peccatum originale Animæ imputetur; quia (inquit Apost. Rom. 7.) iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, hoc est, in carne mea, peccatum. Quum autem & supra c. 15. & infra l. Exhort. ad castit. legitur conformiter Euangelio: Qui viderit mulierem ad concupiscendum, etiam hie addidimus: mulierem. hie interim habet ad concupiscentiam, sensum, non vocem transfrens.*

CAP. XLII.

458. Malum igitur Animæ, &c.] *Titulum hie veterè retinuimus: De malo & bono Animæ. Atqui etiam hoc ad prius paradoxon pertinet, quod dicit malū Animæ ex originis vitio antecedere.*

459. naturale quodammodo, &c.] *Distinguit naturale quodammodo, à naturæ corruptione sic dicitur, & naturale propriè; cuius adhuc reliquias agnoscit, nempe boni illius quod principale erat in Anima ante lapsum hominis in hominē iam corrupto, & non tam extinctum illud quàm obumbratum. Quis locus contra eos facit, qui Liberum Arbitrium, per peccatum illud originale in homine, non modo corruptum aut imminutum, sed extinctum volunt, atque adeo nullam agnoscent Arbitrij libertatem. verum de eo latius infra lib. 2. aduers. Marc.*

460. & solus homo sine peccato Christus, &c.] *Excipit non uno loco B. Augustin. B. Virginem Mariam Deiparam.*

461. Deus bonus est, Deus videt, & Deo commendando, &c.] *Scriptis de hoc Argumento librum integrum Auctor de Testimonio Anima, quem habes supra Tomo primo.*

462. per secundam natiuitatem ex aqua & superna virtute, &c.] *Quam hie: supernam virtutem, mox: Spiritum sanctum vocat, de quo latius supra lib. de Bap. cap. 5. num. 43.*

CAP. XLII.

463. De Morte iam superest, &c.] *Veterem titulum retinuimus: De Morte. Interim nihil adhib. certi de ea determinat, nisi infra c. 50. & 51.*

464. quamquam Epicurus, &c.] *Istud ibi etiam repetitur, quum dicit: ut iam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos pertinere. Verba similia Epicuri, quæ ab Auctore citantur, reperuntur apud Lactant. inter reliqua eius*

dogmata, lib. 3. cap. 17. Quando nos (inquit) sumus, mors non est; quando nos non sumus, mors est: mors ergo nihil ad nos. Respondet autem: Quam argute nos se felicitate? Quasi verò transacta mors timeatur, quia iam sensus ereptus est; ac nō ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod; quo & nos iam non sumus, & mors tamen nondum est; idque ipsum videtur miserū esse, quum & mors esse incipit, & nos esse desinimus. Porro in eadem epistola, nempe ad Menecium, reperitur etiam verba hæc à Tertulliano in Latinum versa: ὁ θάνατος ἔστιν ἄπορος ἡμῶν. τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἀποροῦσιν, τὸ δὲ κακὸν ἀποροῦσιν. ἔστιν ἄπορος ἡμῶν. Quæ citantur à Plutarcho, lib. de Tranquill. animi; & ex illo tanquam Plutarcho lib. 2. de Homero, à Gell. Noct. Attic. lib. 2. c. 8.

466. Multo eoactius Seneca: Post mortē omnia finiuntur, etiam ipsa.] Bis eandem sententiam reperit Auctor, infra lib. de Resurr. car. cap. 1. & 3. Reperitur autem l. de Remed. fortuit.

466. Denique nec speculū eius somnus, &c.] Adhuc ad illud Ouidij:

Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

CAP. XLIII.

467. De somno prius disputemus, &c.] Titulū huius capitis eundem seruauimus: De somno pertinēte ad tractatū mortis. Est autem sic necessariō distinguendus locus iste: De somno prius disputemus; post, id est postea, mortem qualiter Anima decurrat.

468. Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam Philosophis placet, &c.] Mox eos Philosophos recenset, contra quorum singulorum opinionem singularim disputat Auctor.

469. Stoici, somnum resolutionem sensualem vigoris adfirmant.] Idem sic explicat Plutarcho lib. 5. de Plac. Philos. cap. 24. Plato (inquit) & Stoici somnum fieri putant sensilis quidem spiritus remissione, & tanquam laxatione; quemadmodum & super terram conuolante statu, eodem verò se recipiente ad superciliorum interstitium, id est, animæ principatū. Quorum sententiam latius explicat Auctor paulo post: Superest si forte cum Stoicis, &c.

470. Epicurē diminutionē spiritus animalis.] Cum hac opinione satis conuenire sententiam Democriti & Stratonis patet ex his infra verbis Auctoris: Proinde deminutionem animalis spiritus, aut indigentiam spiritus, aut segregationem confati spiritus; immortalis anima non finit credi. Perit anima si minoratur. Ad postremum autem etiam illud pertinet quod Plutarcho cap. 25. eiusdem libri Empedocli tribuit: Somnum verò alij ignis interni segregationem esse.

471. Anaxagoras cum Xenophane, defetiscentiam.] De Anaxagora paulo aliter Plutarcho: Anaxagoras (inquit) somnum corporalis functionis esse, corporalem enim esse, non animale. Disputat contra hanc opinionem, non modo Auctor eo loco: Neque enim credendum est, defetiscentiam esse somnum, &c. sed etiam Aristoteles lib. de somn. & vigil. cap. 3. Porro Xenophanes, qui inter alia, teste Suida, Elegiam scripsit de transitu animarum in alia corpora, Colophonius, Anaximandri atate vixit.

472. Empedocles & Parmenides, refrigerationem.] De Empedocle sic ubi supra Plutarcho: Empedocles somnum sanguinariū caloris refrigera-

tionem esse. Parmenidis verò eandem fuisse opinionem non mirum est, quum discipulum eius fuisse Empedoclem scribat Suidas.

473. Aristoteles, marcorem circumcordialis caloris.] Coniurat hoc paulo post Auctor, eandem sciens Empedocles de refrigeratione sententiam, quomodo dicit. Sed nec refrigerationem admittam, &c. Quæ hæc dubiè clarissè deducit Aristoteles loco mox citato, & etiam refrigerationem pro marcore vertant interpretes. Quam proinde etiam Plutarcho illi adhibuit lib. cap. 25. Aristoteles (inquit) comminens simonem poris & Anima autumat. Est enim eius functionis à pectore ad capitalia loca suffragis, subiectoque illius feruor cordis refrigeratus. Verba eius sunt ista: Somnus esse concursus quendam caloris, ad interiores cordis (scilicet) partes, & ἄντιθετὸς τῆς φύσεως naturæ conuenienter, in vinculum cordis, in quo est fons sensuum, quo membra nere suo fungi possit.

474. Porro somnum ratio preit, tamquam vtilem, &c.] Istud præ ceteris agnouit Aristoteles, quum immediate subiungit: Atque aliud dem necessariō fit, & salutis gratia. Conuenit enim requies animantia. Post illud autem nihil citat rationale, addidimus iterum ex Gagnas: nihil animal naturale, nam sequitur eius contrarium: extra natura cardines.

475. Nam & emulas somno valitudinem, neticam atque cardiacam, &c.] Ad Phreneticos pertinet, quod habet loco citato Aristoteles: Methecos hanc somno indulgere, propterea quod refrigerat locus interior, ut non magna in eis alituum quætur. Et cardiacos cum phreneticis coniungit Cicero lib. de Diuin. eo quod (Gell. test. l. 3. c. 25.) ad phreneticos transeant: in hoc differente, quod mens labor, in illis constat: est autem & ἄντιθετος generis in ore ventriculi stomachi. Ad quem non pertinere puto illud quod ibidem subiungit Aristoteles: atra bilis, quæ naturā frigidā est, aliter refrigerat; & proinde somnum impedit.

476. etiam in lethargo, &c.] Lethargia memini Aristoteles; qui non aliud est, quam inextinguibilis somni necessitas cum mentis alienatione: adeo ad eum pertinet, quod de enormitate somni Auctor.

477. Nam & in his plurima somni parata est.] Somnum conciliari cibo & potu, ibidem dicit Aristoteles. Est verò etiam hic vox Tertulliani: paraturatura.

478. ille fons generis Adam, &c.] Quæ antè dormiuisse Adam quam laborauit, quæ dicitur edit, immo quàm & profatus est: subnotat Plutarcho Gen. 2. Immisitque Dominus Deus soporem Adam, &c. est posterior positum, prius tamen mulierem rigisse, nempe ante illud Gen. 1. Benedixitque illi Deus & ait: Crescite & multiplicamini, &c. quæ non ad Adam solum, sed & ad mulierem dicitur. Atqui quod hic de somno naturali, supra cap. 25. Extasi interpretatus est; verum de eo latius supra ad fragmenta libri de Extasi.

479. Si enim Adā de Christo figuratur, &c.] Magis propria est hæc lectio Tertulij, quàm illa Gen. figuram dabat. Similiter autem & Regium in deo posit. Symboli, inter opera B. Cypriani Tom. 3. interpretatur hunc Gen. locum, ut per Euan de latere Adami intelligatur vera mater viuentium Ecclesie. 480. p.

480. paradigmate Platonico plenius.] *Quod hic patet de iure, paulatim exemplar dixit. Donatus & alij, exemplum, maluit vertere. Ad quod verò paradigma Platonium addidit, nescio; nisi forte ad Phaedrum eius, ubi somnum & vigiliam vite & morti comparat, aut ad Dialog. 9. de Rep. cuius initio docet modum, quo sanus somnus possit contingere. Quod postremum confirmare videtur tota sequens & longa de somno Adam narratio Auctoris. Atque de Proverbio: lineas agere, vide infra Prolegomena.*

481. resurrectionem mortuorum tibi adfirmat, &c.] *De hoc latius lib. sequ. de Resurr. carnis.*

CAP. XLIII.

482. Ceterum de Hermetimo, &c.] *Verba haec ipsi Auctoris veterem titulum huius comprobant: De Hermetimi Anima. Huc pertinet quod supra cap. 2. habet Auctor: vt Hermetimam, cui Clazomenij mortuo templum contulerunt, fecit etiam Hermetimi mentionem, qui postea in Pythagora reuixerit, c. 28. & 31. scripsit etiam Lucianus Dialogum Hermetimi titulo. Historiam autem seu fabulis desumpsit Auctor ex Plinio nat. hist. lib. 7. c. 52. Reperimus (inquit) inter exempla Hermetimi Clazomeni Animam relicto corpore errare solitam, vagantemque è longinquo multa deuenire, quae nisi à praesenti nosci non possent, corpore interitum seminatimus, donec cremato eo inimici, qui Cantarde vocabantur, remeanti Animae velut vaginam elemerit.*

483. secessionem Animae esse somnum, &c.] *Ita prorsus legendum, pro eo quod erat: somnium. Quis autem hanc somni definitionem primus somnariit, disquirat curiosus Lector. Est verò rursus vox Tertullianica: subornetur, de qua supra lib. de Praescrip. adu. her. num. 38.*

484. vt de incubone praesumptio est, &c.] *Morbus incubonis etiam virgo satis notus est; quam verò Soranus opponat valetudinis labem, nescio an apud Medicos reperitur, quum illius operum ferè nihil esset.*

485. quod etiam Epimenidem in fabulam impiegit, &c.] *Etiam hoc ex Plinio desumpsit ubi supra: Et in Gensio (inquit) Epimenide similiter accipio, Euerum astra & inuere se ipsum in specu vii. & l. dormisse annis; rerum faciem mutationemque miratorem, velut postero expectatum die. Atque de Nerone & Thrasimede infra Latius c. 49. n. 551. ac 552.*

486. Theopompos.] *Perisimiliter loquitur, non de Theopompo Atheniensis antiquae Comediae Poeta, sed de Theopompo Chio, qui variis scripsit historias, Istoratis discipulo.*

CAP. XLV.

487. Tenemur hic de somniis quoque, &c.] *Reperimus hic etiam veterem titulum: De somniis, quomodo ea patitur Anima, & vnde eueniant. Atque ea de re vide tum Aristotelem lib. de Insomniis, tum Platonem initio Dialogi 5. de Republica, Lactantium lib. de Opific. Dei, cap. 18. & Nyssen, lib. de creat. homin. cap. 14. Macrobium denique lib. 3. in Som. Scip. qui quinquē ibi somniorum genera prosequitur.*

488. Hanc vim exitalem dicimus, &c.] *De Exitali tractatum differimus ad Tomum sequ. in Praefat. ad Fragmenta librorum Tertulliani de Exaltati.*

489. si compotes somniaremus.] *Quod hic du-*

bit, mox clare dicit: quam compotem esse non licet, nempe visionis in somnis bonorum aut malorum.

490. nō magis enim ob stupri visionem damnamur, &c.] *Huc pertinet quod respondet B. Gregor. Augustino, Anglorum Episcop. cap. 11. de pollutione nocturna, quando celebrationem & communionem impedit.*

CAP. XLVI.

491. Ecce rursus vrgemur, &c.] *Capiti huius, quod à priori ob prolixitatem cum aliquot sequentibus distinximus, titulum dedimus: Quod vana non sint somnia.*

492. Vana in totum somnia Epicurus iudicauit, &c.] *Facile est credere quod Epicuri fuerit haec opinio, quippe qui etiam, vti subiungit, liberarit à negotiis diuinitatem, de quo supra A. Polog. cap. 45. nu. 569. & lib. aduers. Valentin. cap. 7. num. 61. & dissoluerit ordinem rerum, vtpote qui providentiam Dei tollat; & in passivitate, id est licentia vite, omnia spargat, quippe qui voluptatem somnium bonum constituerit; & alia eiusmodi diceret, quae ad vitia primum aliqui populum allicerent, sicut late prosequitur Lactant. lib. 3. cap. 17. & Cicer. lib. 1. de Divinat.*

493. Homerus duas portas diuisit somnii, &c.] *Reperitur hoc apud Homerum Odyssea T. cuius versus Graecos Virgilius Aeneid. 6. sic vertit:*

Sunt geminae somni portae, quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
A altera candenti perfecta nitens elephanto:
(eburnea, nempe)

Sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
Citatur enim in hanc sententiam Virgilius etiam à Lactantio lib. de Opific. Dei, cap. 18. Desumpsit autem Homerus istud ex Platone in Charmide.

494. Aristoteles maiore sententiam mendacio recitat, agnoscit & verum.] *Hoc vult dicere de Aristotele Auctor; quod quamquam putet maiorem partem somniorum mendacium esse, tamen etiam veram subinde in illis agnoscit. Ipse enim lib. de Divinat. per somnia neque contemnendam esse eam docet, nec ei fidem habendam; de quibusdam tamen ex somniis diuinationem esse, non fieri incredibile. Quod autem ex Deo neget immitti; contra eos id dicit, qui omnium somniorum causam Deum faciunt.*

495. Telmessenses nulla somnia euacuant.] *Euacuare videtur sunere Auctor, pro vacua, id est vana facere; quia, teste Cicerone ubi supra, Telmessenses, à Telmessi urbe Cariae sic dicti, erant: admodum diuinationibus & Aruspicum responsis dediti, & proinde etiam verisimiliter diuinationi quae fit per somnia.*

496. Quis autem tam extraneus humanitatis, &c.] *Huc pertinet illud quod infra habet Auctor cap. 57. At (inquit aliquis) somnia quae videntur vera sunt. Respondet Auctor: Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur.*

497. Astyages Medorum regnator, &c.] *Hac fuse prosequitur Herodotus, qui etiam ab Auctore citatur, hist. lib. 1.*

498. Hoc etiam Charon Lampfacenus Herodoto prior.] *Floruisse enim scribit Suidas Persici temporibus Olympiade 75. Qui quum Persica inter cetera multa historica scripsisset, verisimile est in illis contineri*

quod hic citat Auctor. Allegatur idē subinde ab Erbeno & Plutarcho. Recte autē addit meo iudicio Auctor: Qui filium eius tanto operi interpretati sunt, non fetulerunt.

499. Philippus Macedo nondum pater, &c.] Adnotavit Latinus istud etiam à Plutarcho recenseri in Alexandro, sed paulo aliter initio.

500. quia leo semel pater est.] Videtur id sensisse, de quo Plin. lib. 8. cap. 16. Semel (inquit) edi partum (Et proinde semel duntaxat Leonem patrem esse) lacerato unguium acie utero in enixu, vulgum credidisse video. Aristoteles diversa tradit l. de Animal. sicut etiam ipse Plinius.

501. Aristodemus vel Aristophon.] Quis sit iste Aristodemus, nescio, an ille qui, teste Suida, compendium uniuersae Herodiani doctrinae scripsit, an vero qui collectarum fabularum, Plutarcho teste, aliquot libros edidit. A quo etiam citatur Aristophon Comicus, vti etiam à Laërtio.

502. Ephorus scribit.] Quum Ephorum Cumanum seniore Theopompo aequalem faciat Suidas (quem ait Alexandrum laudibus ornasse) videtur non approbanda eorum sententia, qui hunc Philippum Macedonem antecessisse scribunt; sin secus, poterit de Ephoro Cumanio iuniori Tertullian. intelligi.

503. Sed & Dionysij Siciliae tyrannidē Himerae quaedam somniauit.] Rectius sic Basilienfis editio, quam Gagnei: Hemera. Hinc autem castigandus est Valerius Max. l. 1. c. 7. de somniis, & legendum Himerae, pro eo quod est: Himera. Neque enim proprium nomen esse Himeram, recte adnotavit Leopard. Emend. l. 8. cap. 7. sed gentile potius, ab Himera urbe Siciliae, Stephochori patria. Addens praeterea, quod apud Suidam reperitur *Ἰμεραίας ὄνειρος*. De quo penes eum fides esto, quia in illo reperire non potui.

504. Heraclides prodidit.] Idem citatur etiā infra c. 57. de Oraculis. Verisimile est eundem esse, qui utrobique citatur. quis autem ille fuerit inter tot eius nominis scriptores, dispiciat Lector curiosus.

505. Et Seleuco regnum Asiae, &c. Euphorion prouulgauit.] Euphorionē intelligit, qui (teste Suida) Bibliotheca praefuit apud Magnum Antiochū Syriae Regē, & libros sex de Oraculis adidit. Fuerūt enim Seleuci duo Antiochi eius praedecessores; de quorum primo loqui videtur Auctor, qui iuxta Eusebij Chronicon, capto Demetrio, destructo Asiae regna, ex vitroque unum faciens, Syriae & Asiae pariter imperauit.

506. Mithridatem quoque, ex somnio Pontipotitū, à Strabone cognosco.] Haber id Strabo l. 7.

507. Et Balaridem Illyricum, &c. de Callisthene, &c.] Callisthenem illum intelligit haud dubiè, cuius Rerum Macedonicarum libros citat Plutarchus, in Parallelis minoribus, c. 15. An idem sit qui ab Alexandro interfectus sit, nescio; qui quum non exister, de Balaride historiam alibi quaerat Lector.

508. Reformatorem Imperij, &c. Iulii Octavianum tantum, &c. Marcus Tullius iam & Augustus, &c. de somnio norant. In Vitellijs Comentarjjs conditum est.] Quum non exister Vitellij Comentarjjs, penes nostrū Auctore fides esto: sufficit quod id ipsum reperitur in vita Ciceronis apud Plutarch.

509. ut quum Caesar, &c. aliās maiestatem, aliās discrimen ab hostibus relaturus.] Ex castigatione Harrisij: discrimen legimus, pro: crimen, eo quod de bello Cassij & Bruti in hunc modum scribat L. Florus

lib. 4. cap. 6. Primum adeo anceps fuit, & per victricem certamine discrimen, ut exitus praely decuit. Capta sunt hinc Caesaris castra, inde Cassij. Atque ad intellectionem huius loci facti, quod habet Lact. lib. 2. cap. 8. illud quippe (inquit) somnium non minoris fuit admirationis, quo Caesar Augustus dicitur esse seruatus. Nam, quum hinc ciuili Brutiano, implicitus graui morbo, absumere praesens staret: medico eius Artorio Minerua species somnia est, monens ne propter corporis imbecillitate, castra timeret Caesar. Itaque in aciem perlatus est, & non die à Bruto castra capta sunt. Atque hoc est quod dicit Auctor destituito tabernaculo: de quo vide Plinium Orlanij cap. 91.

510. ut quum Polycrati Samio filia creatus prospicit, &c.] Quo tempore hic vixit, explorat Plinius lib. 33. cap. 1. Polycrati (inquit) Sami tyranis, disiectus ille annulus in mare abiectus, capto riuu in pisce; ipso, circiter 230. annum Pribis ne tre, inter alios.

511. de folis vnguae.] Explicat istud lib. 2. docus, scribens de tam Polycratis filia vidisse per somnum patrem sublimem in aere, qui à sole vnguetur, & prospexit in crucem actum solis ardore exsiccatum.

512. & laucro Iouis.] Istud est quod Suidas in rodoto illam somniasse scribit, quod pater à Iouis reitur; hoc est, pluuia, & imbribus, qui in eius tribuebant, perfunderetur.

513. Ciceronis denique dignitatem

etiam nunc, gerula iam sua inexpectat.] Iuxta iterum ex Gagneo: gerula iam sua, pro quoque suam. Vide verò istud apud Plutarch. in vita Ciceronis.

514. Cyncus de sinu Socratis demulso mines, dicipulus Plato est.] De hoc ita Laertius vita Platonis: Dicitur Socrates per somnum in Cynci pullum inter genua habere, qui etiam in productis alis euolarit, iucundo clangore adit, & die Platonem ipsi commendatum esse, & quippe hunc illam aemem esse.

515. Cleonymus Pyctes ab Achille curatus somniis.] Vide Homerum. Cleonymum eius praedam insectatur Aristophanes in Nubibus, tempore eum & rimidum. Pyctes autem pro pugni, & curatorem.

516. Coronam auream, &c. Sophocles Pyctes redinuenit.] Vocat eundem Plinius l. 7. c. 20. Pyctes cothurni principem, Atheniensis, cuius facta dicitur exhibuerit fabulas 123, victorias 29. reperit autem somnium eius habet Fulgijus lib. 1.

517. Neoptolemus Tragedus apud Balaem Troiae sepulcrum Aiace, &c.] Sic restituitur hunc cum Leopardo Emend. l. 3. cap. 15. c. 16. pro eo quod est apud Erythreum. Nā id in hac verba conuenit Plinius l. 5. c. 30. Extra sinum sunt (inquit) Rhetea litorea, in teo & Dardanio oppidis habitata. A quibus Pyctes geo fuit & Eantion Rhodius conditum, in demulso Aiace ibi sepulcrum.

518. Quanti aurem Commentatores, &c.] Quos hic Commentatores citat, qui de somniis scriperunt. Atqui interpretati sunt somnia Auctore praesens Amphichyon ponitur à Plinio lib. 7. cap. 16.

519. Artemon.] Ex Artemone quatuor apud Medico, quaedam descripsit Plinius lib. 28. cap. 1. Artemon etiam Artemon Clazomenis à Suida & Plutarcho citatur etiam Artemon Clazomenis à Suida & Plutarcho.

520. Antiphon.] De hoc ita Suidas: Antiphon Atheniensis conector sine arripere, ut alibi idem in somnio de interpretatione somniorum scripsit.

TERTULI
Cum Annotat
PAMEL
A. V.
16.

521. Serato.] Hunc idem de Somno & de Insomniis scripsisse testatur Laertius, nempe Stratone[m] Lampiscum.

522. Philochorus.] Etia[m] hic, Atheniensis Pates & Aruffex, de diuinatione partim libros 4. scripsit; at qui etiam ex somniis fiebat diuinitio. De hoc iterum paulopost Auctor: cum Philochoro Atheniensis.

523. Epicharmus.] Epicharmi carmina quaedam habes supra & infra. Laertius vero scripsisse etiam eum tradit Commentarios de Natura & de Medicina. In illis itaque verisimile est eum etiam de somniis aliquid scripsisse. Videantur Romae in Bibliotheca Vaticana. Certe Auctor paulopost: Ceterum Epicharmus (inquit) etiam lumnum apicem inter diuinationes somniis extulit.

524. Serapion.] Ex Serapione quodam Plinius se quodam sumpsisse adnotauit ad l. 2. & iterum ad l. 4. ubi eum Antochenum vocat. Fuerunt vero etiam alij Serapiones.

525. Cratippus.] Cratippus Philosophus Peripateticus, scripsit libros De diuinatione & Somniis.

526. Dionysius Rhodius.] Dionysium Musonii filium Rhodium a quibusdam dicit, adnotauit Suidas, qui fuerit historicus, & sani solis sacerdos.

527. Hermippus.] De hoc sic paulopost Auctor: Cetera cuius & originibus & ritibus & reatoribus, cui omni deinceps historia Somniorum Hermippus Bitontensis quinone voluminum satiatissime exhibebit. Hunc autem discipulum Philonis Biblij, sub Adriano Imperatore, multa scripsisse tradit Suidas.

528. Na[m] & oraculis hoc genus stipatus est orbis.] Oracula varij generis adfert, & conuincit mendacij, Euseb. l. 5. De prepar. Euang. c. 10. & prestigias appellat Lactant. l. 2. cap. 17. Plura autem diuinationis oraculorum genera enumerat Clemens Alexandr. Orat. ad Graec. nempe lebetem Theoprot. eum, tripodem Cyrreum, et Dodonaeum, Gerandryon, fontem Castalium, fontem Colophonum, Clarium, Pythium, Didymeum, & Apollineum; praeter ea, de quibus mox latius.

529. ut Amphiarai apud Oropum.] Sic legitur eum Leopardo, loco mox citando, pro: Horopum; quia Oropus oppidum in consinio Bœotiae legitur apud Plin. l. 4. c. 7. qui etiam Amphiarai meminit, quod apud Thebas obierit una aetate ante bellum Iliacum, cuius filio Tiburte vetustiores existunt ilices tres in agro Tiburtino, apud quas inauguratus traditur. Certe oraculum Amphiarai nominatim addit ubi supra Clemens Alexandrinus.

530. Amphilocho apud Mallum.] Legimus Amphilocho cum eodem Leopardo, pro: Amphiloci. Nam etiam Clemens Alex. Amphilocho[m] oraculis celebrat, sicut etiam D. Iustinus Mart. Apolog. 2. Mallum vero oppidum Ciliciae propinquum, cuius meminit Plin. lib. 5. cap. 27. subintelligit.

531. Sarpedonis in Troade.] De hoc ita Plinius lib. 13. cap. 13. Praeterea Mutianus ter Consul prodidit, se legisset, quom praesideret Lycia: Sarpedonis à Troia scriptum in quodam templo chartam. De oraculo autem eius, vide Theophrastum in Heroicis.

532. Trophonij in Bœotia.] Idem Plinius lib. 34. laudat opus Euteratae simulacrum Trophonij, ad oraculum, de quo sic latius lib. 31. cap. 2. In Bœotia ad Trophonium Deum, iuxta flumen Orchomenon, duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter obliuionem adfert, inde numinibus inuenit. Abiit autem hinc in Prouer-

bium: In antro Trophonij vaticinari, de quo late Erasmus in Chiliadibus. Atqui ad istud oraculum etiam repperit Plutarchus l. de Defectu oracul. citatus ab Euseb. lib. 5. De prepar. Euang. cap. 8. Nullibi nuncquam in Lebadia Bœotiae oraculum in illis partibus inuenitur. Sic enim omnino ibi legendum est, pro eo quod erat corruptum: Boetiae.

533. Mopli in Cilicia.] Mopli cuiusdam Patris meminit Metas, qui in finibus Paphlagoniae Phaselin urbem condiderit; an idem sit cum Apollinis filio, cum quo Calchas de peritia diuinandi certasse scribitur, Leetori iudicandum relinquo. Valerius Argonaut. lib. 1. Sacrum Mopsum quendam commemorat, de quo hic Auctor loquitur.

534. Hermionae in Macedonia.] De oraculo Hermionae sic habet Suidas: Hermione, Peloponnesi oppidum est, Cereris, & Proserpine aedificum. Ibi itaque verisimile est oracula pronuntari solita.

535. Paphlae in Laconica.] Sic legendum omnino, pro: Paphlae, recte adnotauit Leopardus Emend. lib. 8. cap. 4. Nam consentiunt Cicero lib. 1. De diuin. ac Plutarchus in vita Agidis & Cleomenis. Qui praerant (inquit Cicero) Lacedaemonis (hinc in Laconica addit Auctor) non contenti vigilantiis curis in Paphlae sano, quod est in agro praeter orbem, somnandi causa excubabant, quia vera quietis oracula dicebant. Consentit etiam cum Plutarcho Pausanias in fine Laconic. scribens: In Thalamis (quam Scepbanus dicit fuisse Messeniae urbem) fuisse Iouis oraculum, Graecis παρατειον, & sanum, in quo futura diuinentes prouiderent, erectaque esse ex aere signa in ea sani parte quae sub dio est, Paphlae (sic enim recte etiam illum locum restituit, pro: Paphlae) unum, Solis alterum. Nec mirum, quom Solis fuerit filia Paphlae uxor Minois Creta Regis.

536. Sed & Stoici Deum malunt, &c.] Haec desumpta videntur ex lib. 1. de Nat. Deorum Ciceronis, ubi similia videre est, sicuti etiam apud Plutarch. lib. 5. de Plac. Philos. cap. 1.

537. Nam de oraculis etiam cereris, &c.] Similiter supra Auctor Tom. 1. Apolog. cap. 22. de daemónica virtute: Emulantur (inquit) diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem, quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, sciunt Croesi, sciunt Pyrrhi, &c. ne prolixior sim, remittens Lectorem ad Adnotat. illic nostras num. 349. 350. 351. 353. Eodem pertinet illud cap. 23. de Magis: si pueros in eloquium Oraculi eliciunt.

538. etiam per beneficia fallentes medicinarum, &c.] Similiter Auctor loco iam citato: Benefici (inquit) planè & circa curas valetudinum. Laudunt enim primò, dehinc remedia praecipunt ad miraculum noua siue contraria; post qua[m] desinunt laedere, & curasse creduntur.

CAP. XLVII.

539. Definimus enim à Daemoniis plurimum incuti somnia, &c.] Titulum huic capiti, a praecedentibus recens distincto, dedimus: Quae fit de somniis Christiana sententia, quod nempe plerumque à Daemónio aut Deo immittantur, aut ad Extasim pertineant. Atqui prius illud etiam supra adseruit Auctor dicti Apolog. cap. 23. de Magis: si & somnia immittunt.

540. A Deo autem, &c.] Latum habes tractatum

huic ferè simile de somniis quæ à Deo incutiuntur, apud B. Gregor. Nyss. lib. de creat. hom. cap. 14.

541. pollicito scilicet & gratiam spiritus sancti, &c.] More solito magis sensum citat scriptura Joel. 1. quàm verba quæ ipsa inuenire est. Act. 2. Historia autem somnij Nabuchodonosor, Daniel. 2. notissima est, quam etiam Nyss. citat.

542. ex visionibus Deum discunt.] De visionibus supra Tom. 2. l. d. c. dolol. c. 15. n. 121. Et sic autem etiam de visionibus ethnicorum loquitur; quippe qui sint maior penè vis hominum.

543. ira & tentatio mali in sanctos, &c.] Iterum hic Malus substantiue pro diabolo accipitur; de quo quod dicit: à quibus nec interdiu absistit, videtur pertinere ad illud Psal. 90. A sagitta volante in die, ab incurso & demonio meridiano. Locus verò Epicharmi allegari non potest, quod non exstet eius opus de Somniis. At qui de Extasi infra Tomo sequi. Legimus autem mox cum Gageno & Gelenio: neque ab anima videbuntur occidere, pro eo quod irreperat in adit. Lugdun. occidere.

CAP. XLVIII.

544. Certiora & colatiora somnari affirmant, &c.] Caput hoc, etiam ab aliis separatim, inscriptum: Quod reliqua quæ de somniis scribuntur, ingeniosa magis quàm constanter probentur. At qui huic opinioni quod statim post cibum minus occurrant somnia, fauet Plinius l. 10. c. 75. quum dicit: A vino & à cibo proxima, atque in redormitione vana esse visa, propè conuenit. Alioquin videtur propius cum Auctore sentire, quod casu procedant.

545. Ex temporibus autem anni, &c.] Haud ab simile est illud Plin. l. 28. cap. 4. Aristoteles (inquit) & Fabianus, plurimum somnari circa vernum & autumnum, magisque super cubitu, at pronò nihil; à quibus interim dissentire Auctor videtur huius verbis: si neque resupina, neque dextro latere decubet; sicut etiam, quod verno magis quietam esse Animam premisit. Et si autem pro se Platonè citet, non potui apud illum reperire; permittens Lectori inquisitionem diligentiore.

546. Superstitio; vt quum apud Oracula, &c.] Rursus Oraculorum, de quibus supra cap. 46. meminim; & ieiunium insuper addit, quod indicebatur apud Oracula incubaturis, de quo iterum paulo post: Sic enim & demonia sobrietatem expostulant à suis somnatoribus. De præsumptione verò Pythagoricorum fabam repuentium, vide supra cap. 31. num. 381.

547. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas, &c.] Latius hæc Danielis 2. cap. historia, tractatur infra lib. de Ieiunio, Tom. 5.

548. trium hebdomadarum statione.] Stationem hic etiam pro stato ieiunio accipit Auctor, de quo latius supra lib. de Orat. cap. ult. num. 58. & l. 2. ad Theorem, cap. 4. num. 24. Mirum est autem, quod trium hebdomadarum stationis, id est ieiunij, meminere; quum nusquam apud Danielem, neque infra l. de Ieiunio adu. Esch. iteri temporis vlla fiat mentio.

CAP. XLIX.

549. Infantes qui non putant somnari, &c.] Titulum huic capiti etiam ab aliis distincto, damus: Quod & infantes & omnis omnino gens somnia patiuntur. At qui discretis verbis hanc opinionem, quod Infantes non somniant, tradidit Aristoteles lib. de

Insomn. cap. 3. Et etiam ante Auctorem contra Plin. lib. 10. cap. 75. somniat (inquit) statim infantes & fauore expergeritur, & sustulim imitatur.

550. Sed & quod Libyca gens Atlantes, &c.] Etiam hoc non solum Herodotus habet, quem citat Auctor, in Melpomene (vti ante me aduertit Lactantius Emend. l. 8. c. 2.) sed etiam Plin. tum loco iam dicto, tum quosdam nunquam somnari scribit, tum l. 5. cap. 8. Atlantes (inquit) degeneres sunt humani ritum, præque omnia visunt, qualia reliqui mortales. Locum vero Atlantidis de herocè quodam Sardinia, quarat Lactantius nobis ad alia properandum.

551. vt Neronis quoque serii somnatoris, &c.] Latius de hoc supra Auctor cap. 44. Sed & Neronis (inquit) Suetonius negat vniquam somnari, nisi in ultimo exitu post pauores suos. Verba Suetonii in Nerone, cap. 46. hæc sunt: Terrebatur ad latentes portentes somniorum, & auspiciorum, & omnium, tum veteribus, tum nouis, nunquam antecerniari solitus. Ad ludere eodem videtur Plin. Auct. l. 10. Mortiferum fuisse signum contra consuetudinem morum, inuenimus exempla.

552. & Thrasimedis.] Similiter etiam Auctor præ loco iam citato: Sed & Thrasimedem Theropepus negat vniquam somnari. Reperitur idem Plutarchum iuxta quod loco citato aduertit Lactantius lib. de defect. Orac.

553. quia nulla iam gens Dei extraneis.] Vide de hoc supra lib. aduersus Iudeos cap. 7. ubi commemorationem variarum gentium, sic concludit: Sed autem regnum & nomen vbique; portigitur, ubi creditur, ab omnibus gentibus supra eum colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnia vbique tribuitur æqualiter. Eodem pertinet quod Auctor sequit. quum contra, omnes iam ascendat in montem Domini, & in ædè Dei.

CAP. L.

554. Satis de speculo mortis, &c.] Huius titulum hoc modo auximus: De mortis vitæ certitudine qua Menander falsò per sui baptismi aditum suos eximit. At qui de morte prosequitur ad ipsam usque, quem ceperat tractatum supra cap. 44.

555. Finem omnium questionum, &c.] Pertinent illa etiã Ethnicorum sententia, Cur. l. 6. Extremum omnium rerum mors; Horatij l. 2. Epist. l. vltima linea rerum. Sicut etiam ad id quod supra Debitum naturæ, tum hic, tum infra lib. de Ieiunio ab Auctore, illud Horatij lib. de Arte: Deorum nos nostraque. Addeus autem: hoc Dei vocem latam, adludit ad illud Gen. 2. Quamquam locutionis ex eo, morte morieris.

556. sed hæretici Magi Menandri Samaritanorum, &c.] Menandri, quem hic, B. l. 1. c. 1. p. 2. ac Irenæum secutus, Samaritanam vocat, quem res recenset supra Auctor l. de Prescript. adu. heret. 2. n. 302. Vbi etiam baptismi eius fit mentio; hic præterea additur, quod dicitur immortalitate corruptibiles, & statim resurrectionis corrupti, qui baptismi eius induerint. Quod ipsum etiam Irenæo de sumptis lib. 1. cap. 21. Resurrectio eius, id quod est in eum baptismi, accipere eius baptismi vltimè non posse mori, sed perfructuare non somnari immortales. Item ex B. Iustini Mart. Apologia. 2. p. illum ait sectatoribus suis; minime mortuorum esse fuisse. Quod ipsum in suam historia translatum est.

• Niciph. locis supra citatis. Atqui infra lib. de Resurr. carnis, errorem alteram eius recenset Auctor de carne hominis ab angelis procreata.

557. Sed aut ebriolos reddit Lyncestarum venia vinola, &c. [Supra lib. adu. Valentin. cap. 15. similiter Auctor: & Lyncestarum quæ ebrios efficit; ubi in hec verba Rhenanus: Lyncestæ Macedonia sunt populæ de Lyncestis Græca forma, cuius vim describit Niphius lib. 2. Nat. hist. cap. 103. quod est de miraculis aquarum fontium, & fluminum: Lyncestis inquit aqua que vocatur acida, vini modo semulentos facit. Item in Paphlagonia & in agro Caleno, fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruvius. Idem prodit de Lyncesti Seneca Nat. quæst. lib. 3. cap. 20. adiciens hos duos versiculos ex Ouidio:

Quem quicumque parum moderato guttore traxit,

Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

558. aut Lymphaticis efficit Colophonis scaturigo demonica. [De Lymphaticis aliquid supra diximus lib. de Baptismo, cap. 5. n. 38. Colophone autem inquit ubi supra Plinius lib. 2. cap. 106.] in Apollonio Clarij speculacuna est, cuius potu mira redduntur oracula, breuere vita. Meminerunt eiusdem Clemens Alexandr. lib. aduers. Gentes, & Eusebius de Prepar. Euang. lib. 2. cap. 5.

559. aut Alexandro accidit Nonacris Arcadiæ venenata. [Haud ab similitudo loco citato supra Auctor adu. Valentin. vt & Nonacris, quæ Alexandrum occidit. Vbi sic Rhenanus: Liber hic inquit M. Vitruuij verba adscribere, Tertulliano, quantum ad Alexandri Magni mortem adinet, consentientis, lib. de Architectura actus: Est inquit in Arcadia Nonacris nominata terra regio, qua habet in montibus saxo stillantes humidissimos humores. Hæc autem aqua Stygos hydor nominatur; qua neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest subsistere, sed dissoluitur & dissipatur. Conservare autem eam & continere, nisi mulina ungula, potest. Quæ etiam memoratur ab Antipatro in provinciam ubi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regem esse necatum. Hactenus ille. De aqua variant Plinius & Quintus Curtius; cum Vitruuius & Tertulliano consentit Pausanias. De aqua etiam Nonacride non tacet Seneca Nat. quæst. lib. 3. Quædam inquit aqua mortifera sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia styx appellata ab incolis, aduenas fallit; quia non facit, non odore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum venena, qua deprehendi nisi morte non possunt. Atqui habent id Pausanias & Q. Curtius, vt ante memorauit Leopardus Emendat. l. 4. c. 8. qui insuper etiam Plutarchum citat in Alexandro, & Ioannem Monachum eius verba citantem: item Elian. l. 10. c. 40. histor. animal. Trogon sine Iustinum, Herodotum in Erato, Arrianum, Ianum Parrhasium in Claudianum & Cælium, denique etiam Plinium lib. 3. cap. 6. Atqui non variant hi Auctores de aqua huius venenato nomine, vt patet Rhenanus, sed Stygiam medicus ante Christum.]

560. Fuit & Iudææ lacus medicus ante Christum. [Probatam piscinam intelligit; de qua Ioan. 5. 561. Plane Stygius paludes Poëta tradidit mortem diluentes, &c.] Mira phrasis: mortem diluentes, quantum apparet, pro: morti sua dilutione occasionem dantes; cuius ferè similis est illa Iulij Cæsar. 2. lib. Bell. civil. Super lateres corio inducuntur, ne canalibus immissa aqua lateres diluere possit, id est, dilutione exstirpare,

mea quidem sententia. Atqui videtur Auctor Stygius paludes à Nonacri distinguere, quum tamen Vitruuius, Plinius, Q. Curtius, & alij plerique Stygem pro eodem habere videantur, & nominatim, sicut & Seneca, circa Nonacrin Arcadiæ Stygem collocent. Nisi quis malit (quod vero similis videtur) Stygius paludes eas duntaxat ab Auctore intelligi, quas Poëta (Virgilius nempe, aut Homerus) in inferno collocat. Pro quo facere videtur quod Auctor subiungit: Sed & Thetis filium plangit, nempe mater Achillem iam mortuum, & que adeo Stygiis paludibus dilurã; cuius planctum videre est apud Platonem l. 2. de Repub. ex Æschylo. Item illud: mori edum erit nihilominus vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur.

562. Quod hoc Menandri balneum, Comicum credo. [Metaphoricè à Menandro heretico transit ad Menandrum Poëtam Comicum, imitatus in hoc B. Iren. lib. 2. cap. 27. qui verisimiliter alicubi Balnei meminit alicuius, vti ferè solent Comici.]

563. apud quod nec pro Deo ipso mori lex est. [Insinuat Menandrum vnum fuisse ex Martyrij refragatoribus, cum quibus disputat infra Scorpiaco aduers. Gnosticos. Atqui Medæ veneticæ historia omnibus nota est. Addit autem: et si licuit in veruicem, propter subreptio ab ea vellus aureum.]

564. Translatus est Enoch & Helias, &c. [Similiter Auctor Tomo primo, lib. adu. Iudæos, cap. 2. Nam & Enoch iustiss. non circumcillum nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit; vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine Legis Moysi onere Deo placere posse. Et infra lib. de Resurr. carnis, cap. 58. Quod hodie inquit Enoch & Helias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quæ tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt; cuius fidei testimonium signant, nisi quæ credi oportet, hæc futura integritatis esse documenta: Et supra huius quoque lib. cap. 35. Helias inquit non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ, idem & ipse & sui nominis & sui hominis. Quæ expresse militant aduersus Iudæam Aben Esra, qui illud: transtulit eum Dominus, Gen. 5. de morte intelligit; quum contra sentiant cum Auctore Philo Iudæus, lib. de Vit. sapient. Iren. l. 1. cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Hieronym. aduers. Pelagian. lib. 3. & Patres omnes. Immo ipse Apostolus Paulus Hebr. 11. Fide inquit translatus est Enoch, ne videret mortem.]

565. Ceterum morituri referuntur, &c. [Adiudat ad Apoc. cap. 11. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti stolis, &c. Et cum finierint testimonium suum, bestia que ascendit de abyso, faciet aduersus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos, &c. Et post tres dies & dimidium, spiritus vita à Deo intravit in illos, & steterunt super pedes suos, &c. Et ascenderunt caelos in nube. Hoc est enim quod subiungit: vt Antichristum sanguine suo extinguat. Ceterum vel hinc patet veriorum Auctoris, tum B. Hieron. epist. 148. ad Marcellam, & Augustin. in Gen. ad litt. l. 7. & l. de peccat. meritis, cap. 3. sententia: quod morituri referuntur; quàm aut Procopij, qui immor-

ralitate donatum putat, aut Gregorij Nazianzeni dubia hac de re opinio.

566. Obiit & Ioannes, &c. frustra fuerat spes, &c. Idem habet B. Hieronym. Catal. Script. Eccles. addens insuper obiisse Ioannem sub Traiano, anno post passionem Domini 68. item Euseb. hist. Eccles. lib. 3. cap. 25. adiciens quod Ephesi obierit, ex Epistola Polycrati, cuius ipsa verba etiam postea in suam historiam transtulit Nicephor. Nec dissentit B. August. Serm. de ser. 4. Pascha, ubi tractat illud, id quod hic Auctor adludit: Exiit ergo sermo ille inter fratres, quod discipulus ille non moritur; vixit interpretatus verba Christi: Si eum volo manere donec veniam, de Ioanne, quod non esset crenta morte moriturus, ac si mortuum fateatur; cui in hoc astipulantur etiam Beda & Smaragdus serm. in Euangel. in festo B. Ioannis Euangelista. Consentiant Martyrologia omnia, & vsus Ecclesie, quae festum Natalis eius, id est obitus, obseruat 3. post Natalem Domini feria. Atqui illis verbis, quem in aduentu Domini remansurum frustra fuerat spes; ostendit se illos non adferri, quae cum Enoch & Helia traslatum fuisse, & rediturum putant ad aduentum Domini; quod videntur sentire Freculphus Chron. Tom. 2. lib. 2. cap. 9. & Metaphrastes in Vita B. Ioannis. Verum cum Auctore faciunt dicta verba Apocal. de duobus dumtaxat Prophetis, & ipsa verba Ioannis. Et non dixit Dominus: Non moritur. Ceterum omnino legitimus paulopost; videat illos meus Thomas (ubi adludit ad B. Thoma Apostoli incredulitatem Ioan. 20.) apudiat, conrectet, & credat: pro eo quod erat: & credidit.

CAP. LI.

567. Opus autem mortis in medio est, &c.] Pterem hic titulum retinimus: Nihil animae in corpore subremanere post mortem. Accipit autē Auctor: in medio esse, pro in manifesto; iuxta illud Virgil. Aeneid. 2. interprete seruiō:
- medius dilapsus in hostes.

568. discretio corporis animaeque.] Similiter supra Auctor cap. 27. Si mors non aliud determinatur quam disunctio corporis animaeque. & cap. sequ. Hoc igitur opus mortis, separationem carnis atque animae. Quomodo etiam eandem definiunt B. August. lib. 13. de Ciu. Dei, cap. 6. & Gregor. Nyss. lib. de creat. homin. cap. 30. ac Philosoph. lib. 2. cap. 2. ex sententia Chrysippi.

569. Ad hoc enim & Plato, etsi, quas vult, &c.] De animabus quibusdam ad caelum expeditis iuxta sententiam Platonis, latius infra cap. 54. Alter autem locus in Politia, id est Republ. lib. 10. habetur: Et non referam tibi, inquit, Alcinoi Apologium, sed sortis viri Eris Aegyptij, genere Pamphylij; qui aliquando in bello occisus, quum decimo die mortui iam parafacti colle-rentur, sanus quidem & integer corpore sublatus est; domum vero delatus, ubi 12. die sepeliendus esset, in pyra positus reuixit. Quod ita interpretatur Tertull. ac si dixerit: longo tempore sine vlla labe, praer anima scilicet indiuiduitate, seruatum. Vide de eodem Valerij Max. lib. 1. cap. 8. & Macrobius in Somn. Scip.

570. Ad hoc & Democritus, &c.] Democritū eius fuisse sententia, quod post mortem animae adherent corporibus; sortasus ex eo colligit Auctor, quod vel Plinio teste lib. 7. cap. 55. asseruari voluerit corpora hominum, eo quod reuiscenda promitteret. Argumentum autem eius ad hanc rem de clementis comarum & vnguis in sepulchris, pulcre resellit Auctor, causis naturales adferens.

571. propterea nec ignibus funerandum auctor.] Hunc morem non probat Auctor, sed causam quae quidam eum improbabant, immo crudelitatis accusat, non hic modo, sed etiam lib. de Resurr. carnis, cap. 1.

572. Ceterum Anima indiuisibilis, &c.] Hoc praeter late docuit Auctor cap. 14. ex quo promde conuincit etiam mortem indiuisibilem credi.

573. & morante adhuc sepultura, interim oratione Presbyteri componeretur, &c.] Facit etiam hoc ad veritatem Orationis pro defunctis componendam; cui similes locos videat supra Lector in Adu. nostris Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. ac lib. de Corin. m. cap. 3. num. 36. Hic certe proprie de Oratione Presbyteri, id est iuxta vsum Tertullian. sacrificis in sepulchris mortuorum; nam & illa verba: ad primum habitum orationis, & rursum quae condita pace, ad tempus magis quam ad orationem pertinere dicitur, maxime quum etiam foeminam mortuam mortuum habitum supplicem (quali presbyteri putat in sacrificio quam alia oratione supplicis vii silenti) conuincit, addat.

574. Est & alia relatio apud nostros, &c.] alterum, uti vocat Auctor, ostentum, quoniam in corpore corpus corpori iuxta collocando, primum recessu communicauit. Atqui de Coemeterio Christianorum (quae extra portam fuisse olim consuevit) adnotauimus Tom. 1. lib. de Testim. Anima, cap. 4. vide Adnotationes nostras in B. Cyprian. Epist. ad Stephan. num. 25. Atqui an etiam apud etiam tradatur, inquirendum relinquo Lectori curio.

575. sibi metipsum refrigerasset.] Similiter supra Tom. 1. lib. ad Scapulam dicit Auctor, cap. 4. vobis refrigeremus, id est, refrigerium adferemus.

576. lignis potius & ostentis.] Ostentum definit inquit Vlpianus l. ostentum. ff. de verborum signific. omne contra naturam cuiusque rei. Atqui Cicero lib. 2. de Natur. Deor. ab ostentis, ostentando, portendendo, dicta scribit ostentum, portentum.

CAP. LII.

577. Hoc igitur opus mortis, &c.] Hoc praecedenti distincto, huc titulum adedimus. Quod mors ex culpa sit, non ordinaria aut naturam, quam tamen naturalis ex accidentia dicitur, idem itaque penē argumenti est cum cap. 4. supra, quum quod hic exempla quadam adferat mortuolentae, quam ethnici extrordinariam excolunt.

578. & arbitrio hominis addicentis mortuum, &c.] Locus hic iterum facit pro hominis arbitrio, quod ipsum vocat mox iam noue ostentum potestatem, eo quod possit acceptare per voluntatem aut mortem sibi à Deo oblatam.

579. Nam, etsi praer gaudio quis spiritum let, ut Chilon Spartanus, &c.] Similiter hoc, hinc multa, Auctor ex Plinio lib. 7. cap. 52. ubi sic ait: Ligatus funis Chilonis Lacedaemonij, quum, victor Olympie, exspirasset gaudio, Graecia praerupta. Quod ipsum non illi modo, sed & Sepheli di. Dampscilicet tyranno accidisse, accepto Tragicæ vulturae, supra scribit cap. 53.

580. etsi praer gloria, ut Clidemus Atheniensis, &c.] Clidemi cuiusdam scripta adlegat Atheniensis Plutarchus in Aristide. An idem sit iussus; mortuus apud alium reperire hoc exemplum mortui licet.

581. etsi per somnum, ut Plato.] Idem supra

mat Suidas: Epulatus (inquit) Plato in festo, & dormiens, vita excessit.

582. et si per risum, vt P. Crassus.] Peculiare hoc est Auctori, si modo idem sit P. Crassus Lucij Crassi Oratoris frater, quem scribit Volaterr. lib. 12. cap. 2. sibi ipsi vim intulisse.

583. longè à Caphareis faxis, &c.] De his ita Propertius lib. 3. Eleg. 7. adludens (sicut & Auctor) ad classem Græcorum, que apud Promontorium Eubæe, versus Hellepontum, valde afflicta fuit:

Saxa triumphales fregere Capharea puppes,
Naufraga quum vasto Græcia tracta solo est.
Atqui de Decumanis vide supra Tom. 1. lib. de Pallio, c. 2. num. 22. Denique pro: naufragia fortassis non male Gagneum naufrangia, voce obsoleta.

CAP. LIII.

584. Sed quò deinde Anima nuda & explosa deuerteret, &c.] Trilium hic veterem retinuimus: De excessu Animarum, id est, de modo seu causis excessus animarum e corpore.

585. Medicis potius relinquendas.] Hoc per præceptionem Auctori, verum paulò post non paucas causas defectiois corporis in mortem explicat, vt potè quæ sit euerfio (inquit) aut materiarum, vt fellis & sanguinis, aut regionum, vt cordis & iecoris, aut viarum vitalium, vt venarum & arteriarum.

586. Non alio modo quàm quo & aurigam, &c.] Animam facit aurigam corporis, sicuti alicubi Plato, sine autem legas: actu languens, siue, clanguens, perinde est.

587. Sic & rapida quæque mors, &c.] Enarrantur hic aliquot perquam eleganter rapidæ mortis genera, vt ceruicium messis semel tantam ianuam pandens (vti omi to: ac) vt ruina vis semel omnia vitalia (addo id iterum ex Gagneo) elidens, vt apoplexis interior ruina. Atqui paulò post legitur iterum cum Gagneo: nec quia exigua est, statim & ipsa peritura est. Pulcre denique describitur mortem, totius victimum totum.

588. Hinc denique euenit, sæpè animam, &c.] Egregie explicat unde sollicitior obtutus & extraordinaria loquacitas, subinde moriturus contingat. Est verò rursus vox Tertullianica: suggestu.

589. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer.] Similiter supra ex sententia Carpostratis cap. 35. corporis carcerem dixit. Verum ait, econtrariò ab Apostolo Dei templum dici; quamquam interim fateatur (sicuti etiam supra cap. 40. docuimus) Animam concretionem carnis infæcari & obscurari. Similis est autem locus apud B. August. lib. 13. de Ciuit. Dei, cap. 16. vbi docet non corpus, sed corpus corruptibile esse Animam onerosum. Hinc etiam B. Hier. cum sibi obiectum esset à Rufino, quòd in Commentario epi. ad Eph. dixisset corpus animæ carcer; respondit se id ex Orig. sententia dixisse, quippe qui, vti in multis, etiam in hoc Plat. sit imitatus. Porro corneum speculari vocatur etiam caro à Platone in Charmide.

590. prout paraturam deuerforij sui sentit.] Ex Gagneo reposuimus: deuerforij, & cap. sequent. deuerforiorum, pro: diuerforij, ac: diuerforiorum, eo quòd initio huius capituli omnes cod. legant: deuertet, quod Tertulliano est frequentissimum.

591. de iplius itatim angeli facie, &c.] Sicuti supra cap. 37. indicauit, à naturitate statim singulis hominibus vniuersum angelum deputari; sic hic quoque in fine vi-

ta vnicuique apparere angelum, de cuius facie paraturam sui deuerforij sentit Anima, siue in cælum, siue in infernum.

592. euocatoris animarum Mercurij Poëtarum.] Adludit imprimis ad Platonem in Phædone. Sic narrant (inquit) quod vnumquemque mortuum cuiusque capitis antiquam retinuimus: De receptu Animarum; addentes: & de inferis secundum Philosophos. vt potè quorum hic sententiam dumtaxat adferat, Christianorum verò, cap. sequ.

CAP. LIIII.

593. Quò igitur deducetur Anima, iam hinc reddimus, &c.] Etiam hic rursus inscriptionem huius capituli antiquam retinuimus: De receptu Animarum; addentes: & de inferis secundum Philosophos. vt potè quorum hic sententiam dumtaxat adferat, Christianorum verò, cap. sequ.

594. Omnes ferè Philosophi, qui immortalitatem Animæ, &c.] Vide B. August. lib. de Immortalit. Anima, vbi & Pythagora & Platonis, aliorumque de eadem Philosophorum testimonia adfert. Rectè autem addit Auctor: qualiter volunt, tantum vindicant; quia, B. Gregor. Nyß. teste, Philos. lib. 2. cap. 7. Ethnicis omnes, qui animam immortalem dixerunt, Animarum transmigrationem vnanimi consensu adstruunt, circa formas Animarum diuersi. Quod ipsum de Pythagora supra satis deduxit Auctor, & item de Platone, cap. 28. 29. 31. & de Empedocle, ac iterum de Pythagora, cap. 32. Platonis item aliquot locos adnotatos habes supra non vno in loco, inter quos præcipuus est, vbi rē ex professo tractat, in Phædone, siue de Anima libro. Atqui Cicero Tuscul. lib. 1. Theocydem Syrum primum dixisse Animas sempiternas, ait.

595. quique aliquod illi tempus indulgent, &c. vt Stoici.] De his in hæc verba Cicero Tuscul. 1. Stoici vsuram nobis largiuntur tamquam cornicibus, diu mansuras Animas aiunt, sæpè negant. Quorum interim de conflagratione vniuersitatis, id est mundi, opinio Christianis satis conformis est.

596. Plato quidem non temerè, &c.] Habes hoc Platonis paradoxon partim in Phædone, partim in Phædro, denique & in Timæo; vbi docet (quod etiam cap. sequent. repetit Auctor) in ætherem (siue, vti loquitur, puram habitationem seu cælum) sublimari Animas sapientes cum pueris; quod etsi Auctor aliter interpretetur, Marfilus tamen maualt referre ad eos, qui Philosophiæ institutionem puerorum coniunxerant.

597. apud Arium, in aërem.] Id ipsum repetit cap. sequ. aut in aëre (inquit) cum Ario. Quod autem aër ab æthere differat, omnibus notum est; nempe quòd aër vni sit ex quatuor elementis, æther plerumque pro cælo accipitur. Quis autem iste Arius, difficiat diligens Lector. Huius sententiam sequi mihi videtur Cicero lib. de Repub. 6. & alij quidam; qui in circulo Læteo Animas virorum fortium collocant.

598. apud Stoicos sub lunam.] De hoc iterum cap. sequ. aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. Horum verò sententiam, præterquam quod sequi videatur Cicero Tuscul. 1. (vbi ante me adnotauit Turneb. Aduersar. lib. 26. cap. 28.) Lucanus his amplexus est versibus:

Quòdque patet terras inter, Lunæque meatus,
Semidei manes habitant; quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

ILLAN
tionibus

599. Hos (inferos nempe) Plato velut gremium terre describit in Phaedone, &c. Paraphrasticus magis istud, quam ad verbum ex Phaedone citat Auctor; quippe qui ibidem non aliud habeat de Tartaro, quam quod in eum hiatum confluant omnes fluvij, & ex hoc rursus effluant, sicut autem tales, qualis est terra, per quam fluant. At qui rursus phrasim est Tertullianica: aerem stipare, pro: oblitipare.

CAP. LV.

600. Nobis inferi, non nuda caufitas, &c. Titulum huius capituli auctiorem hoc modo reddidimus: Inferi quid Christianis, & an illic omnes Animæ conveniant.

601. sed in fossa terra, &c. Paulo clarius istud paulo post: Habes (inquit) & regionem inferum subterraneanam credere; & supra Tomo 1. Apolog. cap. 47. ubi gehenna ab eo definitur: ignis arcani subterraneus ad poenam thelaurus. Hæc autem scripturis tum iis que hic habemus, tum aliis confirmat B. Irenæus lib. 5. ad h. hæres. contra eos agens, qui mundum hunc Inferos adforebant. Nec absimiliter B. Hieron. in Epist. ad Ephes. cap. 4. adducens in eandem rem, præter verba Apostoli ibidem, quæ mox citat Auctor, scripturas Num. 16. Psal. 54. & 105. Item B. August. lib. 2. Retract. cap. 24. retrahens iustitiam suam sententiam lib. 12. de Genesi ad litt. cap. 34. De inferis (inquit) magis mihi videtur dicere debuisse, quod sub terris sunt, quam rationem reddere, cur sub terris esse credantur siue dicantur, quasi non ita sit.

602. Siquidem Christum in corde terræ, &c. Adhuc ad illud Matth. 12. Sic erit filius hominis in corde terræ per triduum; quod ipsum citat etiam Irenæus ubi supra. Est autem etiam illa vox: expunctum, Tertullianica.

603. forma humanæ mortis apud inferos functus, &c. De Christi desensu & functione apud inferos, supra Auctor: Ad quod & Christus moriendo descendit, puto ad animas Patriarcharum; pro quo hic paulo apertius: ut illic Patriarchas & Prophetas compotes sui faceret. De quo videtur etiam Lector Adnotat. nostras in cap. 12. lib. de Præscript. ad h. num. 86.

604. nec antè ascendit, &c. Allegat hic præter scripturas ibi citatas (quemadmodum & B. Hieron. & Irenæus ac Ambros.) illud Ephes. 4. Quod autem ascendit (cui addit Auctor explanationis gratia: in sublimiora cælorum) quid est nisi quia descendit primum in inferiores partes terræ, pro quo apud Iren. & hic: in inferiora terrarum; qui non videntur legisse vocem µερον, que hodie in omnibus vobis Græcis, & ex translatione in Latinum legitur. Allegat præterea solent ad huius articuli confirmationem scripturarum testimonia Zachar. 9. Eccles. 24. Act. 2. Os 13. Denique illud Hierem. quod Iustinus Martyr advers. Tryphon. Iudæos rescessisse dicit: Recordatus est Dominus Deus mortuorum suorum ex Israël, qui obdormierunt in terra aggeris siue sepelitionis; & descendit ad eos ut Evangelij Græc. & lato eis significaret nuncio salutare suum. Quod ipsum quom citetur ab Irenæo loco iam citato; omnino ibi legendum: in terra sepelitionis, pro stipulationis. Patrum vero testimonia hæc citat Feu-ardentius in Irenæum: Thaddæi apud Eusebium lib. 1. cap. vlt. Dionys. Areop. lib. de cæl. Hier. c. 4. Ignat. Epist. ad Trall. Clement. Alexandr. lib. 2. & 6. Strom. Origen. in cap. 5. Roman. Basil. in Psal. 48. Gregor. Nazianz. Orat. de Paschate, Epiphani. her. 64. ac 77. & in Anchor. denique & Arnob. in Psal. 5. 87. ac 137. Quibus ad de præ-

ter Iren. Cyp. & Hieron. locis citatis, alterum B. Hieron. locum in Osee cap. 13. & Nazianz. Orat. 3. Theolog. August. Epist. 57. ad Dardan. & ad Eusod. 99. Gregor. Nazianz. Orat. 2. de Resurr. Fortun. Hymno de Pascha, qui perperam Lactantio adscribitur; ipsum Lactant. lib. 4. cap. 19. German. Constantinop. versu de Cruce Christi. Quod Augustin. etiam id ipsum adstruat, ubi quoniam articulum Symboli tractat, lib. 4. de Symb. ad Catechum. cap. 6. & deservit verbis B. Cyrillus Hierosol. Catech. 4. inter sepultura mentionem & resurrectiois interpretatur (sicut nos etiam) illud: Descendit ad inferos. Immo et causam eandem cum Auctore addit, & iustos liberaret, subiungit quasi cum summo quodam: Cur enim vellet viuentes quidem sine gratia, quous ex his sancti non essent; qui vero cum Auctore longo tempore conclusi erant, non prius liberati, & ne prolixiores simus; hoc addit, quod in confirmationem addeget etiam illud Matth. 11. Tu es qui venturus es interim magis videntur coniunxisse hunc articulum præcedenti: Et sepultus est; unde & Ruffinus in Epist. dicit, vim verbi eandem videtur esse in eo, quod præcedit. Valeat itaque Erasmus cum suis Catechis, non veteri dubitare, an Thomæ Aquinas non hanc clausulam Symbolo fidei Apostolico addiderit, nec quom manifestè tria hæc coniungat Auctor: nec secundum scripturas, sepultus, ac descendit inferiora terrarum.

605. habes & regionem inferum libenter credere, &c. Nescio quid hic in mentem venierit, quod substruere originem inferum, pro: regionem, quod habebat Gagneus; qui etiam regionem & illos cubito pellere (de quo Proverbia non hinc gomena latius) qui satis superbe, quam in illis: superbe.

606. asprenati si forte in sinu Abraham. Etandæ refectionis solatium carpeat. hoc Gagneus magis placet quam alterum: capere. Igitur vero, sicuti aibi frequenter si forte, præcedit. hoc paradoxon Auctoris de Abraham sinu, siue de Edezo (quod iterum repetit cap. sequenti, cap. 57. ac 58. huius libri, & lib. 4. advers. Marcionem) quod præstituebat omnem animam sequelrat vitam diem Domini (vbi loquitur in fine huius capiti infra inter Fragmenta libri de Paradiso, ac in Prolegomenis. Possunt interim aliquo modo commensuram mentionem hi loci accipere; si dicamus Auctorem, quod nondum perfectis cæli fruuntur beatitudinem, post corporis resurrectionem plenioris expectant, ad h. Sed in hoc (inquit) Christianus adit, &c.) istud argumentum, quod tacite præcedit, solium ab Auctore, sed nec a nobis probatur, aliquid inde concluderetur, eum qui semel Christianus factus sit, inferos promereri non posse.

607. Quomodo ergo Anima exhalabit. Nec tamen etiam istud contrariò quicquam sumit paradoxo Auctori, quippe quom mihi videtur. Quibus adhuc sedere ad dexteram patris, & in dextera Dei recipi: nam 1. Petri 3. legitur de Christo: Qui in dextera Dei deglutien: mortem, ut viveat æternus in dextera Dei officeretur, profectus in cælum. Si autem hæresis hæreses Christi, si nihil cum illo confonsumus, quod que adeo in cælum recipimur. At qui certe fructus dicitur Apostolus Gal. 2. Capiti dissolvi, & sic cum Christo.

609. nondum Dei iussu per tubam Archangelus

TERTULI
Cum Annota
PAMEL
A. V.
16.

li audit, &c.] *Quam haec ad tempus resurrectionis corporum pertinere consuet, facit hoc pro sana illa interpretatione, de qua paulo ante num. 607. Sunt autem rursus verba illa ex persona Philosophorum & aliorum ironicis dicta: sed in aethere dormitio nostra, &c. Ridens autem Socrates, vocat Animas eorum: Endymiones circa Lunam: quod Endymion ille Poeticus, longissimi temporis somnator, à Luna adamatus fertur; quod, teste Hesiodo lib. 2. cap. 7. multa ad Lunam cursum pertinentia primum apprehenderit.*

610. Immo (inquis) in paradiso, &c.] *sed neque hic probatur; quod credamus ex Ecclesiae prescripto: Patriarchas & Prophetas appendices dominicae resurrectionis, id est, qui cum illo resurrexerunt, ab inferis migrasse in caelum, non in paradysum secundum quosdam, aut in sinum Abrahæ, qualem Auctor somniat. Alioquin enim verum non esset illud Psal. 67. Ascendens in altum captivam duxit captivitatem; quod explicans Apostolus Epist. 4. interpretatur illud: in altum, supra omnes caelos.*

611. Et quomodo Ioanni in spiritu, paradisi regio revelata, &c.] *Hic altare illud, cuius fit mentio Apoc. 6. paradysum interpretatur; in quo solos videtur collocare Martyres, reliquis non concedens nisi sinum Sion. Nos vero & B. Cyprian. Epist. 52. ad Antonianum, Martyribus caelum, reliquis Purgatorij locum tribuimus; uti videtur est Adnotat. nostris in eadem Epist. num. 59. & de hoc Apoc. loco latius in Prolegomenis, & infra Tom. 4. ad fragmenta lib. de Paradiso, interrogandi autem nota, isti & duabus sequentibus periodis addenda sunt.*

612. Quomodo Perpetua fortissima Martyr, &c.] *Laquitur de Perpetua, quæ in Mauritania, (viti legitur in Martyrol. 7. Martij) civitate Thubaritanorum cum Felicitate passa est, sub Severo Principe, de quibus indicat Possidius in tradiculo tres Sermones B. Augusti. nunc in postrema Plantini editione, num. 103. 104. ac 105. recens additus, qui etiam eiusdem meminit lib. 3. de Anim. orig. cap. 9. & in Psal. 47. versus finem, ac utriusque libri de temp. barbar. cap. 5. sicuti ante me adnotant Dn. Joannes Molanus Lananenensis Theologus. In quorum 1. serm. hic illud pertinet: Exhortationes earum in revelationibus triumphisque passionum audivimus. Porro adnotanda hic locus, quod in materia gravi & fidei, etiam Passio Sanctorum auctoritate videtur, contra eos qui illam modis omnibus elenare non verentur.*

613. Non in Adam nova mors pro Deo, &c.] *Non, rursus hic accipitur ab Auctore, pro: Nonne. Pulchra autem Martyrij periphraasis: nova mors pro Deo, & extraordinaria pro Christo. Quam autem hic rursus Paracleti meminerit, patet conscriptum hunc librum, quem iam Montani videret.*

CAP. LXVI.

614. Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, &c.] *Veteris tituli retinimus priorem partem: An commorentur hic Animæ post mortem; & alteram partem sequenti capiti adposuimus. Desinit autem, quod hic non detineantur.*

615. Creditum est, insepultos non ante ad inferos redigi, quam iusta perciperint, &c.] *Locus ad quem ad iudic. de Homericis Paraclo, reperitur Iliad. φ. Πάντε με ὄτι τὰ πάντα πύλας αἰδῶο περιήσω πῆλ' ἢ με ἐργασίην ἡρώων εἰδῶλα καὶ μόντων, &c. Legimus autem paulo post iterum cum Gagnæo: cui non imputabitur, pro: imputatur, quia praecidit: Amabit.*

616. Ait & immatura morte præventas, &c.] *Nescio an simile quid insinuet Homerus ubi supra, his verbis:*

ἄλλ' αὐτῶς ἀλάληται ἐν εὐρυπύλλῳ δῖος Ἰδῖ.

617. Isthic, &c.] *Vox est Terullianica: isthic, pro hic: quam etiam B. Cypriano usitatam, adnotavimus ad Epist. eius 42. num. 5.*

618. donec reliquatio compleatur ætatis.] *Similiter paulo post: nulla erit reliquatio temporum. Eleganter admodum vocem illam Iureconsultorum transulit ad ætatis residuum, quod desideratur in immatura morte præventis. Nam à Paulo l. qui nominibus. D. de admin. & peric. tut. accipitur reliquatio, pro eo quod rationibus deductis est reliquum; & eadem significatione ab eodem reliquari accipitur l. L. Titius. D. de administ. tutor. ac ab Ulpiano, l. rescripto. D. de muner. ac honor. denique etiam reliquator, qui reliquum debiti non solvit, à Cæciliola, l. creditor. D. de solut. & liber.*

619. & constituta præcipi posse non credam, &c.] *Omnino sic legendum, pro: præcipi, vel ex eo patet, quod paulo post sequatur: hos præceptos, ac deinde præcepta tempora, & vi creptas; quum etiam sensus id necessario requirat. Atqui de vocibus inuestis, pro pubere, & vesticeps, pro impubere; vide supra Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 8. num. 60.*

620. qui tamen octoginta annos victurus fuisset, &c.] *Videtur respicere ad illud Psal. 89. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor.*

621. Nostri autem illud quoque recogitant, &c.] *Ad Christianorum ad iudic. sententiam, de qua libro post hunc secundo latius, de Resurrectione carnis.*

622. ab infantia pueritiæ delegata, &c.] *Quingue hic enumerat hominis ætates, infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentam, (quibus addo virilem) & senectam; de quibus vide Cæberis Tabulam.*

623. Proinde extorres inferum habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, &c.] *Absurditatem huius opinionis vel inde probat, quod aliqui scelestæ quæque animæ inferis exulabunt; vitæ quæ præcipua atrocitate (viti legit Gagnæus) seu præcipue per atrocitates suppliciorum (viti Gelenius) eripiantur; crucis dico, & securis, & gladij, & feræ. De quibus omnibus supra Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 46. Lego autem paulo post: dignas inferis non iudicas? addita negandi particula; quia id sensus omnino requirit.*

CAP. LXVII.

624. Aut optimum est hic retineri, &c.] *Caput hoc à precedenti separatam, posteriori parte tituli antiqui insignimus, nempe: An huc animæ ab inferis commeent, hoc addito: imperio dæmonum per Magicam.*

625. secundum Ahoros, aut pessimum secundum Biæothanatos, &c.] *Similiter paulo post: Itaque inuocantur quidem Ahori & Biæothanati. Atqui Ahori dicuntur, præcoci morte præventi, Biæothanati, violenta morte necati. Biæothanatos enim à βίαιος θάνατος, id est violenta morte dicitur, quam illi iudicabant optimam.*

626. Magica.] *Quam hic Magicam, max non semel Magicam vocat. Quam etiam supra impugnat Tom. 1. Apolog. cap. 23. & Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. maxime autem hoc loco, dum paulo post subiungit: Quid ergo dicemus Magicam? Quod omnes penè (ipse etiam*

ILIAN
tionibus
II.

Plinius quum alibi, tum maxime l. 30. c. 1.) fallaciam; et postea iterum: fallacia spiritus nequam, sub personis defunctorum delitescens. Similiter autem aduersus eandem scribit Clemens Alexandrinus Orat. ad Græcos, B. August. l. 8. de Ciuitate Dei, c. 19. & Lactant. l. 2. c. 17. Quid: quod etiam Apuleius crimen huius artis duabus Apologis à se alienum esse defendit.

627. Hostanes. Sic omnino legendum, non Ostanes, præterquam quod, si sumus legendum Adnot. nostris in l. B. Cypriani de Idolor. vanit. n. 53. confirmatur ex Plinio ubi supra, apud quem duo Hostanes leguntur. Ita enim de priori Primus, quod exstet, ut equidem inuenio, commentatus de Magia est Hostanes; qui ad rabiem non auiditatem modo scientia eius, Græcorum populos egit. Deinde de altero: Non leuem & Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit, professione secundus Hostanes. De primo autem loqui Auctorem patet, ex eo quod alij quos hic commemorat, plerique ante secundum illum vixisse, ex eodem Plinij loco deprehendantur.

628. & Typhon. Fortassis idem est, qui Ostridis frater, actus inuidentia terras & maria turbauit; quem Plutarchus alicubi (si Vrius creditur in B. August. lib. de Ciuit. Dei) demonem dicit. Typhonis etiam cuiusdam facit mentionem Herodotus in Euerpe.

629. & Dardanus. De hoc, & aliis aliquot, ita Plinius loco modo citato: Democritum Apollonicem, Capridenem & Dardanum è Phœnicie illustravit, voluminibus Dardani è sepulcro eius petitis, suis vero ex disciplina eorum aditis. Vnde & Dardanus, artes Magicas à Columella appellari, adnotauit hunc locum citans Turnebus Aduers. l. 9. cap. 17. Sic etiam usurpat Stephanus. An idem fuerit qui (Clem. Alexandr. teste, Orat. aduers. Græcos) matris Deum ostendit mysteria, inducent alij.

630. & Damigeron. Qui hic Damigeron, si Veyero creditur, ab aliis Demogorgon appellatur.

631. & Nectabis. Apud quosdam legitur Nectanebus Rex Ægypti temporibus Platonis. An idem appellatus fuerit Nectabis, disquirat Lector curiosus.

632. & Berenice. De Nectabis & Berenices scriptis Magicis nihil hætenus reperire potui; nescio an eadem sit illa Berenice Prolomei mater & uxor, cuius copasium insignem celebrat Plinius lib. 37. cap. 8.

633. Publica iam litteratura est, quæ Animas etiam iusta ætate sopitas, &c. De hac etiam supra sic Auctor Tom. 1. Apolog. cap. 23. Porro si & Magi phantasmata ædunt, & iam defunctorum inclamant Animas, Verum hic latissime hanc Magia speciem impugnatur; idque potissimum ex eo, quod dæmones se mortuos fingant, & hi vel maxime qui in ipsis tunc fuerunt, vel præferunt, quum adiuuerent, (id est, adhuc uiuerent.) Idque etiam rebus probari, quum in exorcismis, primum, se ex parentibus alicuius esse adfirmans dæmon, instantia tamen diuinæ gratiæ victus, id quod verum est, inuitus confitetur. Similiter autem etiam Lactant. l. 2. cap. 17. hanc Magia speciem, quam Necromantiam vocant, dæmonibus adscribit, quem admodum etiam B. August. lib. 7. cap. 35. Quam adeo rectè etiam Auctor secundam Idololatram vocat, addens etiam phantasma prætari, quia & corpus adfingitur.

634. Nam & suggestimus, nullum penè hominem carere dæmonio. Supra, nempe integro cap. 39.

635. quum in exorcismis, &c. Ad eosdem spectat quod paulo prius dixit: nec inuitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus. Verum de

his latius supra Tom. 1. Apolog. cap. 23. num. 570. & 27. ad num. 426. ac cap. 32. ad num. 433. & cap. 44. num. 561.

636. Corpora denique videbantur Pharoni &c. Præstigijs fuisse, non vera miracula draconum, gargarum virgarum, Exod. 7. cum Auctore faceret etiam Philo Iudæus, B. Gregor. Nyss. alicubi, Auctore quodam Græcum, & Ruperius verbi à Lippomano citat Cathena in Exod. & ipse quoque Lippomano, et quod addatur: per incantationes Ægyptias, Græcæ præstigijs, &c. Item B. Iustin. Mart. aduersus Tryphonius locis, & Auctor Quest. quæst. lib. adu. eadem quæst. 26. Quorum Ruperius etiam consentit Auctore, quod exteriores oculos circumscripterint. Lippomano vero putat subtrahat virgas, & dracones, quos; sicut de ceru pro Iphigenia saltum conuenit Augustin. lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 18. ubi etiam videtur in hanc propendere sententiam, alicubi adnotat adferens interim modo creationem demonstrandi ubi posse.

637. Simon Jedit & Elimas Magi. De his 8. & 13. De Simone vero heretico latius supra præscription. aduers. heret. cap. 46. her. 1. num. 21. supra cap. 34.

638. Nec enim Pythonico tunc spiritu inuocavit Animam Samuëlis effingere. Samuëlem, 1. Reg. 28. non verè à demonio extraxit phantasma dumtaxat; adfirmat Tertull. Item dicitur dictari Quest. quæst. 52. B. August. lib. 2. aduers. 3. Contra sentit B. Iustin. Mart. adu. Tryphon. et confirmatur eorum sententia, qui dictum librum lib. 2. respon. illius esse negant; quamquam in interuento alicuius sit Auctoris pro quo facere videtur Tertull. In summa adhuc sub iudice lis est.

639. Nafammonas, &c. Nafammonas Plin. lib. 5. cap. 5. in ora Syriæ, quos Græci Melamones appellauerunt, ab argumento loci, mediis inter hæreticos ab his addit idem lib. 7. cap. 2. gentem quædam interemptione sublatam.

640. vel Nymphodoros. Perisphorodorus Nymphodoros Syracusanum, cuius liber de Nafammones vicinis mirabilibus citatur ab Auctore Fortassis idem qui citatur etiam à Plinio inter alios lib. 3. cap. 5.

641. & Celtas apud virorem fortium videtur dem de causa abnotare. Celtas tradit Plinius 3. cap. 1. à Celtiberis ex Lusitania in Hispaniam, eosque Hispanensis conuenitus facit; quamquam etiam alius magis Celtiberi illi uocentur, à Celtæ Gallicæ riam profectis. Nam (eo dem Plinio teste lib. 4. cap. 12. ter Sequanam & Garunnam, quæ & Lugdunensis dicitur.

642. ut Nicander adfirmat. Nicander phonium Medicum intelligit; qui, testibus Athenæo & da, scripsit de Oraculis libros tres. Citatur etiam Quintus 11. 2. ed. p. 10. à Stephano. Aquo de alio Nicandro, quantum apparet, pictore & hæretico, est initium Scorpici adu. Gnostico.

643. Nulli autem animæ, &c. Ipsi autem per se ad paradoxon Tertullianum, qui videtur sensu inuocantur tuorum exhibitio in incorpoream, præstigijs &c. latius in Prolegomenis. Hæc dumtaxat remotionem rem ad B. August. de Cura pro mortuis, ubi quædam raras, quasdam tamen admittit inuitatoria operatione.

Et verum quidem esse nulli animam patere inferos, ita
et exire possit proprio arbitrio; sed non negat speciali Dei
privilegio id fieri posse; quoniam agnoscat etiam loco qual-
dam animas in corpora Dei virtute reuocari. quid-
ni ergo etiam extra corpus, sicuti vel ipse scriptura adre-
santur de Hieremia & aliis qui apparuisse leguntur?

CAP. LVIII.

644. Omnes ergo Animæ penes inferos, in-
quis, &c.] Postremi huius capituli titulum veterem reti-
nimus: An aliquid interim patiantur apud inferos
Animæ. Quod ipsam definiens, de supplicii, concordat
cum reliquis Patribus; at de refrigerio post Christi ad in-
feros descensum, aliter sentiunt. Verum etiam istud ad pa-
radisum de Paradiso quam pertinet, de eo latius in Pro-
legomenis; nam etiam Auctor supra c. 7. ad tractatum ple-
norem Lectorem remittit.

645. Cur enim non putes animam & puniri &
foueri, &c.] Auctor quest. & resp. apud B. Iustim. Mar-
qu. 77. in hoc differt ab Auctore, quod hic utraq; ad
infernum migrare putet, ille verò iustorum animas in Pa-
radisum statim post exitum e corpore transferri tradat, ubi
visione etiam Christi perficiuntur iuxta illud Apostoli 2.
Cor. 5. Peregrè absumus à corpore, & presentes sumus a-
pud Dominum; iustorum verò in ipsius Oraculo. Nec ab-
similiter B. August. l. 13. de Civitate Dei, c. 8. Animas
punitur in requie esse, impiorum verò penas luere. Atqui
quomodo anima puniri possit, quomodo sit immortalis, tra-
ctat Lactantius l. 7. c. 20. primum quidem ex sententia
Spartani, qui animas iustorum ad cælestem sedem remea-

re dicebant, impios verò puniri ob labem quandam terrenam
ex contagione carnis contractam; deinde verò ex sua, quod
licet spiritus sit Anima, & sua tenuitate incomprehen-
sibilis, Deo tamen sit comprehensibilis. B. August. etiam l.
21. de Civit. Dei, c. 9. & 10. postquam permisisset unicui-
que libertatem sentiendi de igne animarum quod vellet,
tandem tamen definit, quamvis miris, tamen veris modis,
posse etiam spiritus incorporeos demones, & proinde etiam
animas, pena corporalis ignis adstringi.

646. quotiens illaeso corpore anima sola tor-
quetur bile, &c.] Hic Auctor aliam rationem similis-
dinis adfert; quod non secus post hanc vitam anima sola
torquetur igne, sicuti hic bile, ira, tædio.

647. Respice ad Mutij Animam, &c.] Vide su-
pra Tom. 1. Apolog. c. ult. n. 621. ac Tom. 2. l. ad Mar-
tyras, c. 4. n. 48.

648. Respice ad Zenonis, &c.] De hoc etiam iam
dicto loco priori, n. 625.

649. vt in Cyro vsu cicatrices.] Vide Xenopho-
nem in vita Cyri.

650. Sed nec omnia opera cum carnis ministe-
rio Anima patitur, &c.] Pulcre reddit causam, cur ani-
ma sine corpore patiatur; quod etiam quædam glo cogira-
tu peccata committit, (sicuti etiam supra docuit, cap. 40.)
& quod in carnalibus etiam prior Anima peccata quam
corpus concipiat, mandet & impellat.

651. In summa, quomodo carcerem illum, &c.] De
hoc supra Lactantius c. 35. n. 421. & 424.

652. Hoc etiam Paracletus, &c.] Resum hic cum
Paracletico suo Montaniat, de quo in Prolegomenis la-
tius.

ARGUMENTVM LIBRI DE CARNE
CHRISTI, PER IACOBVM PAMELIVM.

DE Carnis Christi veritate disputaturus Tertullianus, imprimis scripti occasio-
nem significat; quod, qui resurrectionis fidem inquietarent, etiam carnem Chri-
sti questionibus distraberent.

Ad institutum autem veniens, aduersus Marcionem, qui eius historiam ex Euange-
lio aufererat; traditionis Apostolicæ præscriptione Christi naturam probat.

Deinde neque impossibile fuisse aut inconuenientem Deo.

Neque etiam Deo indignam, neque stultam.

Non itaque in phantasmate, sed verè crucifixum & mortuum (quantumvis etiam id
negaret Marcion) verè quoque natum Christum.

Iam aduersus Apellem deducit; Christum de sideribus & substantiis superioris mun-
di carnem non esse mutuatam.

Interferens, nihil pro illis facere illud Christi: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres.

Addens, angelum illum igneum Apellicianorum, secundum eos etiam cælestia ex pœ-
nitentia delicti instituisse; atque adeo si de sideribus structa, peccatricem fuisse carnem Christi.

Et verò, omnia veræ carnis signa in Christo fuisse.

- x. Rursum, aduersus alios quosdam, neque animale[m] fuisse Christi carnem ducit.
- xI. Neque etiam carnalem.
- xII. Venisse etiam Christum; non ut anima seipsam cognosceret, sed ut ipsam saluam faceret.
- xIII. Fuisse item in Christo diuersas substantias, carnem, & animam.
- xIII. Solum etiam Christum fuisse saluificatorem, non angelum.
- xV. Aduersus autem Valentinum, Christi carnem spiritalem non fuisse, proquitur.
- xVI. Sicuti etiam aduersus Alexandrum quendam, peccatricem non fuisse carnem Christi, & etiamsi non ex semine, veram tamen.
- xVII. Obiter probans ex scripturis Christum de Virgine nasciturum.
- xVIII. Non competere etiam ex semine humano Dei filium nasci; ne si esset totus filius humanus, iuxta Hebionis opinionem, non crederetur Dei filius.
- xIX. Neque tamen Valentino fauere illud ab eo adulteratum: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est.
- xx.xxi. Porro aduersus eosdem non per Virginem, sed ex Virgine natum Christum, scripturis demonstrat.
- xxII. Proinde adimpleri in his omnibus Prophetica[m] vocem Simeonis de Christo: Ecce positus est in signum cui contradicetur.
- xxIII. Et sugillatos esse haereticos illos omnes, praedictosque in scripturis.
- xxv. Denique Epilogi vice repetens quid hoc libro probauerit, ad sequentem DE RESURRECTIONE CARNIS LIBRUM transitum facit.

Ceterum Tertullianus praeterquam quod librum iam dictum de Resurrectione citat infra lib. 5. adu. Marcionem, in illo etiam argumenti & tituli huius sit mentio propterea (inquit c. 2.) & nos volumen praemisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis natiuitatem, ab humana vindicamus aduersus qualitatis proprietatem. Et rursum: Igitur quantum ad haereticos, demonstraui[m]us, quo cuneo occurrendum sit a nobis occursum est iam suo quoque titulo DE CARNE DOMINI ADVERSUS QUATVOR HAERESIS; ad hanc maximè quaestionem praestruendam praeterquam autem, quod MS. viderunt olim hunc librum Trithemius Abbas & Petrus locis saepe citatis; edidit primus in lucem ex Hirsaugiensi & Paterniacensi Reuerendissimi cum Scholiis, deinde & Adnotationibus illustratum castigauit ex Gorziensi codice. Verò, quod desideraretur in Lelandi Britannico codice, quum à Gelenio non sit recognitus, operae pretium fuit conferre cum tribus MS. Vaticanis Codicibus, è quibus non parum restitui[m]us; additis etiam Argumento nouo, & Adnotationibus nostris.